

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ARAP BAHARI SONRASI İRAN'IN SURİYE'YE YÖNELİK POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Karez Qadir Hama Salih MARGAI

ARALIK - 2020

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ARAP BAHARI SONRASI İRAN'IN SURİYE'YE YÖNELİK POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Karez Qadir Hama Salih MARGAI

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU

ARALIK - 2020

TRABZON

ONAY

Karez Qadir Hama Salih MARGAI tarafından hazırlanan “Arap Baharı Sonrası İran’ın Suriye’ye Yönelik Politikası” adlı bu Çalışma 19.01.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Başkan			
Dr. Öğretim Üyesi Ayça EMİNOĞLU	Üye			
Doç. Dr. Senem ATVUR	Üye			

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Karez Qadir Hama Salih MARGAI

03.12.2020

ÖNSÖZ

Tunus'ta başlayan ve ardından diğer Arap ülkelerine sıçrayan “Arap Baharı” olarak adlandırılan olaylar silsilesi, Ortadoğu’da yeni güç dengeleri yaratmış ve bununla birlikte, dünya ve bölge devletlerini derinden etkilemiştir. Bu Baharın adeta kışa döndüğü yerin Suriye olduğunu söylemek yanlış olmaz. En şiddetli ve kanlı çatışmalara sahne olan Suriye iç savaşı, bölgesel ve küresel güçlerin satranç tahtasına haline gelmiştir. Hem bölgesel güçler hem de küresel güçler bu tablo karşısında kendi stratejileri geliştirip, sahadaki eylemlerini bu stratejilere göre şekillendirmiştir. Bu bağlamda, bölgede önemli bir bölgesel aktör olan İran, Arap Baharı’nın başlangıcından bu yana Bölgedeki değişimlerden derinden etkilenmiştir.

Bu Çalışma’nın temel amacı, bazı Arap ülkelerindeki ayaklanmalar ve Arap Baharı sonrası İran’ın Suriye krizine yönelik politikasının ayrıntılı bir biçimde incelenmesidir. Başka bir deyişle bu Çalışma, İran’ın Suriye’de izlediği politikaları ve davranışları, İran’ın Ortadoğu genelinde ve Suriye özeliğinde stratejik konumu ve yüksek ulusal çıkarlarını nasıl koruduğunu ve hegemonyasını nasıl genişlettiğini ele almaktadır. Çalışmada, Arap Baharı sonrası İran’ın Suriye’ye yönelik politikasını değerlendirmek için iki temel yöntem göz önünde bulundurulmuştur. Bunlardan ilki tarihsel yöntem, ikincisi ise betimleyici – analitik yöntemdir. Tarihsel yöntem kapsamında, bilgi, kanıt ve tarihsel gerçekleri sunularak, fenomenlerin ve olayların tarihi netleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda Çalışma’da, İran’ın Suriye’ye yönelik politikasını anlamak için öncelikle İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin tarihsel aşamaları dikkate alınmıştır. Betimleyici – analitik yöntem ise araştırmacının sorunların bilimsel bir analizini ve ayrıntılı bir mantıksal değerlendirmesini yapabilmesine, sorunu ve sorunun çok çeşitli boyutlarını tanımlayarak bunları objektif olarak çözmeye çalışabilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu yöntemle Suriye krizinin boyutları, krizin derinleşmesi, Arap Baharı sonrası İran’ın Suriye’de nasıl bir politika izlediği ve bölgesel güçlere yansımaları, derin bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu Çalışma’nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU’na teşekkür ederim.

Aralık, 2020

Karez Qadir Hama Salih MARGAI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İRAN - SURIYE İLİŞKİLERİ.....	6-47
1.1. İran - Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.....	6
1.2. İran İslam Devrimi Öncesi Dönemde İran - Suriye İlişkileri.....	6
1.3. İran İslam Devrimi Sonrası Dönemde İkili Stratejik İttifak Bağlamında İran - Suriye İlişkileri	12
1.3.1. İslam Devrimi Sonrası İran ve Suriye'nin Stratejik İttifakını Etkileyen Dinamikler..	13
1.3.2. İran ve Suriye Stratejik İttifakı 1979 - 1982	16
1.3.3. İsrail'in Lübnan'ı İşgal Etmesi ve İran - Suriye İttifakında Yeni Bir Aşama	18
1.3.4. İsrail'in Lübnan'dan Çekilmesi ve İran - Suriye Arasındaki Gerginlikler 1985 – 1988	22
1.4. Humeyni'nin Ölümünden Birinci Körfez Savaşı Sonuna Kadar İran - Suriye İlişkileri.....	25
1.4.1. Birinci Körfez Savaşı'ndan Sonra İran - Suriye İttifakının Sürekliliği.....	28
1.4.2. ABD'nin 2003'te Irak'ı İşgali Sonrasında İran - Suriye Stratejik İttifakı'nın Gerekliliğinin Yeniden Vurgulaması	31
1.5. İran'ın Suriye'ye Yönelik Politikası	34
1.5.1. İran İslam Devriminin Suriye Üzerindeki Yansımaları	34
1.5.2. İran'ın Siyasi Stratejisi.....	39
1.5.3. İran'ın Dış Politikası	41
1.5.4. İran için Suriye Stratejik Önemi	44

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTADOĞU'DAKİ DEĞİŞİMLERİN BİR PARÇASI OLARAK ARAP BAHARI DEVRİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	48-76
---	--------------

2.1. Arap Baharını Anlamaya Yönelik Bir Çaba	48
2.1.1. Arap Baharının Tanımı	48
2.1.2. Arap Baharı: Devrim mi İsyân mı?.....	50
2.1.3. Arap Baharı Devrimlerinin Başlangıç Sebepleri.....	52
2.1.3.1. İç Sebepler	52
2.1.3.2. Dış Sebepler.....	57
2.2. Arap Baharı Devrimlerine Genel Bir Bakış	58
2.2.1. Kuzey Afrika'nın Muhalif Hareketleri	59
2.2.1.1. Tunus Devrimi	59
2.2.1.2. Mısır Devrimi	62
2.2.1.3. Libya Devrimi.....	64
2.2.2. Arap Şark'taki Protesto Hareketleri.....	65
2.2.2.1. Yemen Devrimi	65
2.2.2.2. Bahreyn Devrimi	66
2.3. Suriye Devrimden Buhrana	67
2.3.1. Arap Baharı Devrimlerinin Bir Parçası Olarak Suriye Popüler Hareketi	68
2.3.2. İç Savaş Aşaması ve Suriye Krizinin Patlak Vermesi	69
2.3.3. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Güçlerin Tutumu	73
2.3.3.1. Suriye Krizine Yönelik ABD'nin Tutumu.....	69
2.3.3.2. Suriye Krizine Yönelik Rusya'nın Tutumu	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAP BAHARI SONRASI İRAN'IN SURİYE'YE YÖNELİK POLİTİKASINI

ANLAMAK.....	77-105
3.1. İran'ın Suriye Buhranı Karşısındaki Politikası	77
3.1.1. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suriye ilişkileri	77
3.1.2. İran'ın Suriye Siyasetini Biçimlendiren Söylemi	78
3.1.3. İran'ın Suriye Rejimini Desteklemesindeki Rolü.....	83
3.1.3.1. Siyasi Destek	83
3.1.3.2. Ekonomik Destek.....	85
3.1.3.3. Askeri Destek	86
3.1.3.4. Medya Desteği	88
3.1.4. İran'da Suriye Bunalımı Üzerindeki Aykırı Seslerin Tavrı.....	89
3.2. İran'ın Suriye Krizine Yönelik Politikası ve Bölgesel Güçlere Etkisi.....	92
3.2.1. Suriye Krizi Çerçevesinde İran - Türkiye	92
3.2.1.1. Türkiye'nin Suriye Gelişmelerine Tutumu.....	92
3.2.1.2. Suriye Krizinin İran -Türkiye İlişkilerine Etkileri.....	95
3.2.2. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suudi Arabistan	101

3.2.2.1. Suudi Arabistan'ın Suriye Krizine Yönelik Tutumu	101
3.2.2.2. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suudi Arabistan Rekabeti.....	102
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ	121

ÖZET

İran ve Suriye Ortadoğu'da eski ve köklü tarihe sahip iki ülke olarak, birbirleriyle eski ve stratejik bir ilişkiyle bağlanmıştır. Özellikle Suriye, Fransa işgalinden kurtulduktan ve 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, İran tarafından hemen tanınmış ve Şam'da başkonsolosluğunu açmıştır. İran'ın bu adımı, iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin başlangıcı sayılmaktadır. Başka bir açıdan, İran ve Suriye ilişkilerinin tarihine bakıldığında, kuşkusuz bu ilişkilerin her sayfası bir takım bölgesel ve uluslararası faktör ve şartların etkisi altında kalmıştır. Bu yüzden görülüyor ki 1979 yılındaki İran İslam Devrimiyle iki ülkenin ilişkilerinde köklü değişim yapılmış ve İran ile Suriye arasında bir stratejik ittifak dönemi başlamış ve bu süreç günümüze kadar devam etmiştir. Bu durum da bölgesel değişimlerin bu iki ülkeyi ne kadar yakınlaştırdığını ve birbirilerine karşı siyaset ve davranışları, özellikle İran ve Suriye'nin ulusal çıkarları ve milli güvenliklerinin tehdit altında olduğunun bir göstergesidir. Örneğin, Irak - İran sekiz yıl süren 1980 - 1988 savaşında her iki ülkenin de üzerinde tehdit ve endişeler bulunmaktaydı. Bu durum, İran ile Suriye'yi daha fazla yakınlaştırmış ve Direniş Cephesi adlı Tahran ve Şam'ın bölgedeki muhaliflerine, ABD ve İsrail gibi karşı bu gücün oluşturulmasına yol açmıştır. İran'ın Suriye karşısındaki siyasetini yeniden gözden geçirmesi ve inşa etmesinin başka önemli nedenleri ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde başlayan "Arap Baharıdır".

Suriye stratejik Arap ülkelerinden biri olarak, bölgedeki olaylar ve değişimlerden uzak kalmadı ve halkın protesto dalgası hızlı bir şekilde bu ülkeyi de kapsamıştır. Ancak Arap Baharı olayları Suriye halkının beklenti düzeyinde değildi ve ülke kaos ve derin bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. Bu da Suriye'yi bölgesel ve küresel güçlerin bölgede kendi çıkarlarını elde etmeleri için bir savaş alanı haline getirmiştir. Bu bağlamda İran, bölgenin en etkili güçlerinden biri olarak Suriye'deki olaylarda önemli bir rol oynamış ve Suriye rejiminin menfaatleri doğrultusunda, kendisine yakın Şii milis grupları aracılığıyla olayların yönünü değiştirmeye çalışmış ve Beşar Esad rejiminin çöküşünü her şekilde önleyebilmiştir. Öte yandan İran, Suriye krizine müdahale ederek bölgedeki hegemonyasını ve çıkarlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu durum da bölgedeki anlaşmazlık ve çatışmaları derinleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran - Suriye İlişkileri, Arap Baharı, Suriye Krizi, İran Politikası, Ortadoğu, İran'ın Suriye'ye Yönelik Politikası.

ABSTRACT

As two countries located in the Middle East with an ancient and old rooted history, both Iran and Syria are attached by an old and strategic relationship with each other. Specifically, Syria, after it survived from the occupation of France and gained its independence in 1946, Iran immediately recognized Syria as a sovereign state and opened its consulate in Damascus. This move is considered that it was the beginning of political and diplomatic relations between the two countries. From another perspective, when we look at the history of the relations between Iran and Syria, undoubtedly, from every aspect of these relations has been influenced by many regional and international factors and conditions. For this reason, we can observe that the Islamic Revolution that took place in Iran in 1979 has changed deeply the relations between the two countries, and a strategic alliance and cooperation between the two countries is considered that it has begun at that time which so far continues. This is a clear indication of how regional changes have made these two countries closer to each other and their politics and behavior towards each other, especially when the national interests and national security of Iran and Syria are at risk. For example, the eight-year Iraq-Iran war of 1980 - 1988. Although the threats and concerns faced by both countries were huge and immense, this brought the two countries even much closer leading and paving the way to the creation of a resistance force against the opposition of Tehran and Damascus in the region such as the United States and Israel. Another important aspect to mention in this review of Iran's policy towards Syria is the "Arab Spring", which in its first-place began in North Africa and Middle Eastern countries.

Syria, as on of the strategic Arabic countries, was not out of the regional changes and faced mass demonstrations and protests soon after the start of the Arabic Spring. However, the events and political changes of the Arab Spring were far from the expectation of the Syrians, particularly the deadly civil war which made Syria the field of confrontations of the regional and global powers to Decisive their political and economic disputes. Among the actors which involved in the war, was Iran. Iran played the most important role directly and indirectly through the Shia militias there in such a way that it ultimately changed the results of the long - years conflicts in favour of Bashar Assad's Regime. On the other hand, Iran tried, through the interference in Syria's affaires, to secure its hegemony and political interests in the region which eventually deepened the disputes and conflicts of the region.

Keywords: Iran - Syria Relations, Arab Spring, Syrian Crisis, Iranian Policy, Middle East, Iran's Policy Towards Syria.

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.g.e. : Adı Geçen Eser
A.g.m. : Adı Geçen Makale
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
BAC : Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM : Birleşmiş Milletler
BMGK : Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi
BOP : Büyük Ortadoğu Projesi
DMO : Devrim Muhafızları Ordusu
FHKC : Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
İŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti
İSK : İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF)
İTGŞ : İran Ticaret Geliştirme Şirketi
KİK : Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
MKÖ : Müslüman Kardeşler Örgütü
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO : Özgür Suriye Ordusu
PKK : Kürdistan İşçi Partisi
PYD : Demokratik Birlik Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK : Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Arap Baharı sonrasındaki dönemde İran'ın, Suriye özelindeki etkisini görmek mümkündür. İran, Arap baharı sürecinde Ortadoğu'daki gelişmeleri yönlendirmek açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durumda, söz konusu ülkenin Ortadoğu'daki siyasi denklemde, yönlendirme açısından benimsediği politika ve stratejiler, oldukça etkili olmuştur. Uluslararası alanda, siyasi bir gelişmeyi ya da bir ülkenin başka bir ülkeye yönelik benimsediği politikaları kavrayabilmek için önce bu gelişmelerin ortaya çıkmasında rol oynayan tarihi faktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Ya da başka bir ifadeyle, iki ülke arasındaki ilişkileri daha iyi anlamlandırmak için söz konusu ülkelerin tarihsel ilişkilerinin gelişmesi ya da sekteye uğramasında rol oynayan siyasi ve ekonomik gelişmelerin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

İran ve Suriye arasında, özellikle İslam'ın Ortadoğu bölgesinde yayılması ile birlikte, tarihi ve kültürel bir bağ oluşmaya başlamış, bu da iki ülke arasında iş birliği ve yardımlaşma duygularının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tarihi perspektiften Suriye ile İran arasındaki ilişkilere bakıldığında, inişli ve çıkışlı bir güzergâhta seyrettiğini görmek mümkündür. Tarih boyunca Ortadoğu bölgesinde Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin gelişmesinde rol oynayan birçok faktör ve gelişme ortaya çıkmıştır. Özellikle Suriye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1946 yılında Fransa mandasından kurtulması neticesinde bağımsızlığını ilan etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur. Bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Suriye'yi tanıyan ilk ülkelerden olan İran, Şam'da elçiliğini açmış ve bu olay, iki ülke arasındaki ilişkilerin ilk yakınlaşması olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. İran İslam Devrimi öncesindeki dönemde Suriye ile İran arasındaki ilişkileri birden fazla faktör etkilemiş ve yönünü çizmiştir. Genel olarak bu dönemde iki ülke ilişkilerinin düşük bir irtifa da seyrettiğini görmemiz mümkündür. Söz konusu dönemde, Suriye ile İran ilişkileri, siyasi sistem farklılıklardan kaynaklanan iç etkenler ve iki ülkenin küresel güçlerle ilişkileri gibi faktörler, iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemiş ve kırılğan bir yapıya sahip olmasına olanak sağlamıştır. Bilindiği üzere İran, devrim öncesinde Monarşik temelli bir devlet yapısına sahip olmuş ve Batı ile özellikle de ABD ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Ayrıca İran, bu dönemde İsrail devletini tanıyarak, Suriye'nin bölgede benimsediği politikalara tamamen zıt bir tavır sergilemiştir.

Diğer taraftan Suriye, yönetim biçimi parlamenter sisteme dayalı Cumhuriyet olarak, özellikle soğuk savaş döneminde ABD ve Batı'ya karşı SSCB'nin bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelik politikalar benimsemiştir. Suriye, baştan beri Filistin sorununu benimsemiş ve bu sorunun bütün Arap dünyasını yakından ilgilendirmekte olduğunu düşünmüştür. Ayrıca, İran'daki Şah

rejimini, İsrail ile ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet eden bir piyon olarak görmüştür. Şüphesiz bu durum İslam Devrimi'nden önce Suriye ile İran arasında sorun teşkil eden en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Fakat 1979 yılında İran'da İslam Devriminin gerçekleşmesi ve başarılı olması, Suriye ile İran arasındaki ilişkiler açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Çünkü Suriye devrim değerlerini benimsemiş ve yeni rejim ile doğrudan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Dolayısıyla, İran İslam devrimi hem bölgesel ve küresel çapta hem de Tahran'ın dış politikasında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. İslam devrimi sonrasında İran, ABD ve İsrail başta olmak üzere bütün batı ülkelerle ilişkilerini kesmiş, bu da Suriye ile İran'ın daha fazla yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca 1980'li yıllarda sekiz sene devam eden Irak - İran savaşı, iki ülke arasındaki ilişkilerin "Stratejik Müttefik" seviyesine çıkmasına olanak sağlamıştır. Çünkü söz konusu savaşta Suriye, maddi ve manevi olarak İran'a her türlü yardımı sağlamıştır. Genel olarak bu dönemde Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ın yükselişi, iki ülke içinde ciddi bir tehdit kaynağı olduğundan, bu durum iki ülkenin ortak tehdit algılaması sonucu Saddam Hüseyin rejimi ile mücadele etmelerine neden olmuştur.

İslam Devriminden sonra İran, bölgedeki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yönlendirme bağlamında daha fazla söz sahibi olmuş, özellikle Filistin sorunu, İsrail ve Batı çıkarlarına karşın Lübnan'da Hizbullah'ı ve Suriye ile direniş cephesini oluşturmuştur. Bu da İran'ın bölgede daha etkin bir konuma yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca İran, İsrail'e karşı başta Lübnan Hizbullah'ı olmak üzere, bölgedeki Şii gruplara sağladığı askeri ve mali yardımlar sonucunda, bölgedeki siyasi denklemini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. İran ve Suriye, İsrail'e karşın Hizbullah'a yönelik sağladıkları yardımlar dolayısıyla iyi ilişkiler kurmaya başlamışlardır. İslam Devrimi'nden sonra İran ile Suriye arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler gelişmiştir.

İslam Devrimi'nden sonraki dönemde İran, kendisine tehdit oluşturan ya da ulusal çıkarları doğrultusunda bölgesel ve küresel çapta meydana gelen birçok gelişmeye müdahale etmek için Suriye ile birlikte hareket etmiştir. Bu dönemde İran dış politikası, Rıza Şah rejiminden farklı olarak köklü bir değişime uğramıştır. Bu bağlamda Şah döneminde İran dış politikası, ABD ve Batı ülkelerinin bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelikken, devrimden sonra İran dış politikasını Batı ülkelerinin Ortadoğu'daki çıkarlarına karşı çıkmak ve İsrail'le mücadele etmek için karşı bir cephe inşa etmek oluşturmuştur. İslam devrimi, İran dış politikası üzerindeki etkisi sonucu, Tahran Yönetimi özellikle bölgesel politikasını "Devrim İhracı" ekseninde oluşturmaya başlamıştır. Bu politika çerçevesinde İran, bölgede bulunan bütün Şii gruplara yardım etmeye başlamıştır. İran'ın bu politikası ile özellikle Irak, Lübnan ve Suriye'de bulunan Şii grupları etkisi altına alarak, bölgedeki temel amacı olan Şii Hilalini oluşturmak istemiştir. İran, Ortadoğu bölgesinde bir Şii Hilali oluşturularak kendi ulusal çıkarlarını muhafaza etmek istiyordu. Devrimden sonra Suriye, İran'ın bölgedeki stratejik derinliğinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Çünkü İran için Suriye, hem İsrail'e karşı bölgede oluşturduğu direniş cephesine hem Akdeniz sularına ulaşmak açısından

önemli bir rol oynamaktadır. Bu etmenler, iki ülkenin stratejik müttefik olarak bir pakta birleşmelerine zemin hazırlamıştır. Genel olarak, tarihi perspektiften Suriye ile İran arasındaki ilişkileri belirleyen ve yönünü çizen birçok küresel ve bölgesel faktörün olduğunun görmekteyiz. Örneğin 21. Yüzyılın başlarında, iki ülke arasındaki ilişkilerin çerçevesini şekillendiren birçok küresel ve bölgesel olay ve gelişme meydana gelmiştir. 2001 yılının eylül ayında kendisine yönelik yapılan terör saldırıları sonucunda ABD, Ortadoğu bölgesine daha fazla etkinlik kurmaya çalışmıştır. Çünkü ABD'ye göre bölgede bulunan terör grupları ve diktatör yönetimler, kendisine yönelik ciddi bir tehdit kaynağıdır. Bu bağlamda ABD, İran ve Suriye'yi terörün en büyük finansmanı olarak görüyordu. Bu durum da ister istemez Suriye ile İran'ın bölgedeki çıkarlarını doğrudan etkiliyordu. ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale başta olmak üzere, İsrail'in 2005 yılında Lübnan'ın güneyine yaptığı saldırılar, Suriye ile İran'ın ortak tehdit algılamasıyla daha fazla birbirlerine yaklaşmasına neden olmuştur.

2011 yılında Ortadoğu bölgesinde patlak veren Arap Baharı sürecinde, Suriye krizi sonrasında İran'ın, bölge ülkeleri genelinde ve Suriye özelinde benimsediği stratejiler uluslararası ilişkilerinin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. İran, Arap Baharı sonucunda bölgede cereyan eden gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca İran Arap Baharı sonucunda hem bölgede hem Suriye yaşanan değişim ve dönüşümleri kendi menfaatleri bağlamında yeniden şekillendirmek için farklı politika ve strateji benimsemeye başlamıştır. Arap Baharı olaylarının Suriye'ye sıçramasından sonra Tahran Yönetimi, ülkedeki Esad rejimini desteklemiş ve rejimi korumaya yönelik siyasi, askeri ve ekonomik yönden birçok girişimde bulunmaya başlamıştır. Çünkü Suriye Rejiminin yıkılması, başta güvenlik olmak üzere İran'ın bölgedeki çıkarlarına büyük bir darbe vuracaktı. Ayrıca Suriye rejiminin yıkılmasıyla, İran'ın İsrail'e yönelik oluşturduğu "direniş cephesi" düşecek ve Şii Hilal projesinin uygulanması zorlanacaktı. Bütün bu etkenler, İran'ın Suriye krizine daha fazla müdahil olmasında itici güç olmuştur. İran, Suriye'de gerçekleşecek herhangi bir değişimin kendi çıkarları ile örtüşmesi gerektiğini savunuyordu. Genel olarak İran, kendi stratejik çıkarları ekseninde Suriye krizine yönelik politika benimsemiş ve bölgede kendisine bağlı Şii milis grupları (Lübnan Hizbullah'ı ve Filistin'deki Hamas) kullanarak, Ortadoğu'daki siyasi ve güvenlik denklemlerinde daha fazla rol oynamak istemiştir. Şüphesiz İran bölgesel bir güç olarak, Arap baharı bağlamında Suriye krizinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Ortak çıkar ve aralarındaki otuz yıllık stratejik ilişkilerden dolayı İran, bütün bölgesel ve küresel güçlerden farklı olarak Suriye Krizine yönelik daha aktif bir rol benimsemiş ve müdahalelerde bulunmuştur. İran, Arap baharı bağlamında Suriye krizine yönelik çok titiz bir politika uygulamıştır. Ayrıca İran, Suriye'de eğer bir değişiklik ya da reform yapılıyorsa da İsrail'e karşı oluşturulan direniş cephesini ve ülkenin milli güvenliğini olumsuz yönde etkilenmesini istememiştir. Bu nedenle Suriye'de olayların patlak verdiği ilk günden itibaren İran, hem kendisini hem de Esad Rejimini izole edecek küresel ve bölgesel müdahalelere karşı çıkmıştır.

Günümüze kadar süren Suriye krizi, bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesine büyük bir fırsat vermiştir. Başka bir deyişle bu süreç, bazı araştırmacılar ve siyaset uzmanları tarafından, bu krizin devamının ve çözümsüzlüğünün, bölgenin güvenliğini ve istikrarını tehdit edeceğine inandıkları şekilde değerlendirilmiştir. Öte yandan, Arap Baharı ve Suriye krizinin derinleşmesi, İran'ın Suriye'ye yönelik tutumunu ve politikasını bir kez daha biçimlendirmiş, böylece İran'ın, Suriye'ye yönelik politikası kendi güç dengesini ve yüksek ulusal menfaatlerini korumak için daha net bir hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın önemi, Arap Baharı devrimlerini ve Suriye krizinin nasıl derinleştiğini, Arap Baharı sonrası İran'ın Suriye'ye yönelik tutumunu ve politikasını anlamayı ve Suriye krizinin bölgesel ve küresel yansımalarını ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Çalışmada yöntem olarak, Arap Baharı sonrası İran'ın Suriye'ye yönelik politikasını değerlendirmek için iki temel yöntem göz önünde bulundurulmuştur. Bunlardan ilki tarihsel yöntemdir. Bu yöntemin ışığında, bilgi, kanıt ve tarihsel gerçekleri sunularak, fenomenlerin ve olayların tarihi netleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, bir devletin eylem ve politikasının başka bir devlete nasıl yönlendirildiği analiz edildiğinde, iki ülke arasındaki tarihsel arka plan da mutlaka araştırılmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmada, İran'ın Suriye'ye yönelik politikasını anlamak için öncelikle İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin tarihsel aşamaları dikkate alınmıştır. İkinci yöntem ise, betimleyici - analitik yöntemdir. Bu yöntem, araştırmacının sorunların bilimsel bir analizini ve ayrıntılı bir mantıksal değerlendirmesini yapabilmesine, sorunu ve sorunun çok çeşitli boyutlarını tanımlayarak bunları objektif olarak çözmeye çalışabilmesine yardımcı olur. Bu çerçevede, söz konusu yönetime göre bu çalışmada Suriye krizinin boyutları, krizin derinleştiği, Arap Baharı sonrası İran'ın Suriye'de nasıl bir politika izlediği ve bölgesel güçlere yansımaları derin bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasının temel amacı, bazı Arap ülkelerindeki ayaklanmalar ve Arap baharı sonrası İran'ın Suriye krizine yönelik politikasının ayrıntılı bir biçimde incelenmesi olacaktır. Başka bir deyişle bu çalışma, İran'ın Suriye'de izlediği politikaları ve davranışları, İran'ın Ortadoğu genelinde ve Suriye özelinde stratejik konumu ve yüksek ulusal çıkarlarını nasıl koruduğu ve hegemonyası genişlettiğini ele almaktadır. Suriye, Ortadoğu'da sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle İslam Devrimi gerçekleşikten sonra İran'ın özel ilgi alanı olmuştur.

Bu çalışmanın temel varsayımları ile ilgili olarak, Arap Baharı'ndaki olaylar ve değişiklikler, özellikle de derinleşen Suriye krizi, İran'ın bölgedeki politikasını doğrudan etkilemiştir. Öte yandan, Arap Baharı'ndan sonra İran'ın Suriye'deki artan rolü ve nüfuzu ve bölgede İran hegemonyasının genişlemesi. Suriye krizi çerçevesinde bölgedeki bölgesel güçler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın derinleştirilmesi.

Bu çalışma, birbiri ile ilintili üç bölümden oluşmakta ve her bölümde İran'ın tarih boyunca Suriye'ye yönelik benimsediği politikaların parametrelerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Genel

olarak çalışmanın ilk bölümünde tarihi perspektiften Suriye ile İran arasındaki ilişkiler incelenecek; bölgede tarihi olarak yaşanan bazı olayların Suriye - İran ilişkilerini nasıl yönlendirdiği konusu kısaca anlatılacaktır. Geçmişte yaşanan olaylara birinci bölümde yer verilmesinin en önemli amacı, hem günümüzde iki ülke ilişkilerini etkileyen gelişmelerin geçmiş uzantılarının neler olduğunun ilk bakışta ortaya konulması, hem de çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki içeriklere bir temel oluşturmasıdır. Geçmişte yaşananlara ilişkin kısa bilgiler, ileride anlatılacaklara ışık tutacak ve iki ülke ilişkilerini daha iyi açıklayabilme olanağını sunacak; ayrıca onların özünü de oluşturacaktır. Öte yandan, söz konusu bölümde, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin Suriye'ye etkisini, yansımaları ve İran'ın, Ortadoğu'daki stratejik projelere ve hedeflere ulaşabilmek adına ve direniş cephesini güçlendirmek amacıyla İran'ın hem bölgedeki hem de Suriye'deki politikası ve stratejisi tartışılmıştır. İkinci bölümde ise Arap Baharı bağlamında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelerin İran - Suriye ilişkilerini nasıl yönlendirdiği konusu üzerinde inceleme yapılacaktır. Ayrıca söz konusu bölümde, bölgesel ve küresel güçlerin Suriye Krizine yönelik takındıkları tavırlar incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise, Arap Baharı sürecinde Suriye krizine yönelik İran'ın politikaları ele alınacak ve Tahran Yönetimi'nin Arap Baharı neticesinde bölgede değişen dengelere yönelik bakış açısı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Söz konusu bölüm bağlamında, bölgesel güç olarak Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Suriye krizine yönelik benimsedikleri stratejiler analiz edilecek ve son olarak söz konusu bölgesel güçlerin Suriye krizi üzerinde bölgede hakimiyet kurmak için İran ile giriştikleri mücadeleler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İRAN - SURİYE İLİŞKİLERİ

1.1. İran - Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Uluslararası ilişkiler disiplinde, iki ülke arasındaki ilişkilerin incelenmesi önemli araştırma konularından biridir. Uluslararası arenada Suriye ile İran arasındaki ilişkilere baktığımızda, bir sürü faktörün bu iki devletin ilişkilerini, ittifakların oluşumunu ve sürekliliğini etkilediği açıktır. Bu bağlamda, söz konusu iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel seyrine baktığımızda özellikle Soğuk Savaş döneminde, ABD - SSCB arasında denge kurmaya çalışan İran'ın dış politikası, İslam Devrimi'nin öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirilebilir. İran'da İslam Devrimin ortaya çıkması ile İran - Suriye ilişkileri başka bir mecrada şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde her iki devlet de Ortadoğu'da dostane stratejik müttefik olma yoluna girmişlerdir. Kuşkusuz, İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve sonuçları, anayasa değişikliği, siyasi sistem ve dini yapılar İran'ın dış politikasını etkilemiştir, bunların hepsi de İran'ın Ortadoğu'daki ülkelerle, özellikle de Suriye ile ilişkileri üzerinde önemli ölçekte etki bırakmıştır.

Söz konusu iki ülke birçok yönden birbirleriyle farklıdır. Suriye, özellikle Arap ülkeleri arasında ve genel olarak Ortadoğu'da önemli ve stratejik bir konuma sahiptir. Bu yüzden İran için Suriye, sahip olduğu stratejik konumu ve iki ülkenin geçmişi ve tarihi itibarı ile önemli bir dost ülke olmuştur. İran'ın, Suriye'ye yönelik politikasını anlamak için iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi seyrinin bilinmesi gerekmektedir. İran'ın Suriye rejimine yönelik destek politikası, iki ülke arasındaki tarihsel ilişkilere dayanmaktadır. Bu bölümde; İran ve Suriye'nin birbirlerine diplomatik yaklaşımlarını ve iki ülke ilişkilerinin sürekliliğini etkileyen faktörler ve tarihi kökenleri incelenecektir.

1.2. İran İslam Devrimi Öncesi Dönemde İran - Suriye İlişkileri

İran ile Suriye arasındaki kültürel, siyasi ve ekonomik alandaki ilişkilerin, geçmiş yüzyılların derinliklerine kadar götürülmesi mümkündür. Bu iki ülkenin sivil, kültürel ve sosyal ilişkileri, Sasâni kralının Şam'ı fethettikten sonra, Kıbrıs ve Yunanistan bölgelerinin bir kısmını Sasâni krallığına bağlamasıyla yoğunlaşmaya başlamıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 121). Bu nedenle, antik ve köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış bölgeler olan İran ve Suriye, özellikle İslam'ın gelişi ile birlikte ortak bir kültür ve tarihe sahip olmuşlardır. Paylaşılan kültür ve tarih, iki ülke arasındaki

yakın iş birliği alanlarıdır. Bununla birlikte, Suriye ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, tarihsel olarak iniş ve çıkışlara da sahip olmuştur. Ayrıca İki ülkenin liderleri arasında, iyi ve dostane ilişkiyi sürdüren ortak noktalar vardır. Bunlar da diplomaside bölgesel bir strateji haline gelmiştir (Simber ve Kasımyan, 2014: 152).

İran ve Suriye arasındaki kültürel ilişkilerin yanı sıra, iki ülke arasındaki çağdaş siyasi ilişkilerin kökenleri, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki döneme dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesi, uluslararası toplum için önemli bir dönüm noktası olmuş, uluslararası ilişkiler ve uluslararası toplum yeni bir biçime bürünmüştür. Neredeyse tüm devletler ve uluslararası siyasal sistemler, Yeni Dünya düzeni çerçevesinde yeniden konumlanmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte bazı ulusların ve ülkelerin kendi uluslaşma sürecini tamamlamış ve bunun sonucunda bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Bölgede oluşan söz konusu ülkelerden birisi de Suriye'dir. Suriye, 1946 yılında Fransız güçlerinin geri çekilmesinden sonra resmen bağımsızlığını kazanmıştır. İran, kısa sürede Suriye'yi tanımış ve Şam'da konsolosluk açmıştır. Bunu müteakiben İran konsolosluğu, 20 Aralık 1949'da elçilik haline gelmiştir (Hamidi ve Kasımyan, 2015: 71). Suriye'nin bağımsızlığından önce, 1942 yılından 1943 yılına kadar Beyrut'taki İran Başkonsolosluğu, Abbas Forouhar'ın elçiliği döneminde, İran'ın Suriye'deki temsilcilik görevini de yürütmüştü. Suriye'nin bağımsızlığından sonra, Şam'da İran Konsolosluğunun kurulmasıyla birlikte, iki ülke arasında siyasi ilişkiler doğrudan kurulmaya başlanmıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 121). Böylece, İran ve Suriye arasındaki modern politik ilişkilerin ortaya çıkışının tarihi kökleri, II. Dünya Savaşı'nın sonuna ve Suriye'nin bağımsızlığının kazanılmasına kadar uzanmaktadır.

İran'ın İslam Devrimi öncesi döneminde, genel olarak Suriye ile İran arasında soğuk ilişkiler mevcut olmuştur. Siyasi sistemdeki farklılıklar ve uluslararası destek ayrılıkları, İslam Devrimi'nden önce iki ülke arasındaki soğuk ilişkilerin temel nedenleri sayılmaktadır. Bu anlamda, bu iki ülke, tüm Ortadoğu ülkeleri gibi, zıt kutuplu sosyalizm ve kapitalizm bloğuna bölünmüştür (Dewlatabadi vd, 2013: 40).

II. Dünya Savaşı sonrasında Suriye'nin durumu, Fransa'nın mandasından kurtulması sonrası elverişli ve istikrarlı değildi. Suriye kuruluşunda, sömürge kalıntılarının ortadan kaldırılması, yabancı tekellerin yabancılaştırılması, yurtseverlik endüstrisinin kurulması, feodalizmin kaldırılması, köktencilik tarıma dönüşümü, bağımsız dış politikanın izlenmesi ve sosyal demokrasinin yayılması dönemine rastlamıştır. Öte yandan, İran'ın iç durumu da Suriye'nin durumuna göre yeterince iyi değildi. Başka bir deyişle, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra müttefik kuvvetlerin varlığı nedeniyle İran'daki duruma da kargaşa ve dengesizlik hakimdi. Ayrıca ülke Azerbaycan'daki demokratik ayaklanmalarla ve Sovyet'in kuzey petrol iddiasıyla da karşı karşıya kaldı. Bu nedenle, bu sorunlar göz önüne alındığında, iki ülke arasında yaygın ve olumlu ilişkiler görülmemesi gayet doğaldı. Filistin sorunu bu koşullar altında ortaya çıkmış ve 1947 tarihinde BM

Genel Kurulunun olağanüstü toplantısında, Filistin sorununu çözmek için İran da dâhil olmak üzere on bir üyeden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Mülteci kamplarına yapılan yerel soruşturmanın ardından bahsedilen komisyon, Genel Kurul'a iki rapor sunmuş, biri üyelerin çoğunluğu, diğeri ise Hindistan, İran, Yugoslavya ve Avustralya'dan azınlık temsilciler tarafından imzalanmıştır. Çoğunluk raporu, Filistin'in iki Arap ve Yahudi devletine bölünmesini istiyordu. Bu rapor, 1948 yılının Kasım ayında Filistin topraklarının bölünmesine yol açan Genel Kurul tarafından onaylanmış ve Siyonistler tarafından, 1948 yılı Mayıs ayında İsrail devleti kurulmuştur. Buna karşı Arap ülkelerinin tepkisi çok şiddetli olmuş ve yeni kurulan İsrail devletine karşı saldırı gerçekleştirmişler ancak başarıya ulaşamamışlardır. Suriye'deki bu durum, Araplar ve İsrail arasındaki on yıllardır süren krizden etkilenmiştir. Bu arada Suriye, Arap - İsrail savaşı nedeniyle istikrarsız hale gelmiş ve bundan sonra yirmi yıl boyunca iç kriz durumu ve ardışık darbeler yaşamıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 122).

Genel olarak bu dönemde İsrail'e yönelik yapılan girişimlerin başarısız olması, Suriye sivil rejiminin çöküşüne, iç durumunun istikrarsızlığına ve ülkedeki ardışık darbeler neden olmuştur. 1949'dan sonra farklı aralıklarla üç darbe gerçekleşmiştir. Darbe liderlerinin ve hükümetlerinin her biri özel hedefler peşinde koşmaktaydı. Bu yıllarda, İran ve Suriye rejimlerinin farklı doğasından dolayı, iki ülke arasındaki ilişkiler düşük seviyede seyretmiştir. Ancak düşmanlık, çatışma emareleri ve politikalarının izi yoktu. 1950'de İran, İsrail'i fiili bir devlet olarak tanımış ve Kudüs'te bir konsolosluk açmıştır. İran'ın bu hareketi, genel olarak İran ile Arap dünyası ve özellikle İran ile Suriye arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Satlani ve Fayazi, 2017: 123).

Monarşik bir rejim yapısına sahip olan İran, ABD'nin desteğini alıp bölgede ABD'nin politikalarını ve emellerini benimsemeye başlamıştı. Ayrıca İran, İslam ülkeleri arasında Amerika'nın Ortadoğu'daki en büyük destekçisi ve ekonomik ortağı haline gelmişti. İran ve İsrail, Ortadoğu'daki Sovyet gücünün ve hegemonyasının genişlemesini engellemek için, ABD ile ittifak halindeydi. İran Şahı'nın, İsrail ile olan ilişkisi bu stratejik çıkarları yansıtıyordu. Öte yandan, Suriye devleti bu tür siyasi manevralara karşıydı. Çünkü Suriye, Sovyetlerin Ortadoğu'daki politikalarından büyük ölçüde etkilenen ve destekleyen bir ülkediydi. Ortadoğu'daki ikili ilişkilere bakıldığında; İran - Suriye ilişkileri, Suriye - Irak ilişkileri ve İran - Irak ilişkilerinin uluslararası diplomasi ağı içerisinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında, küresel sistemde meydana gelen iki kutuplu bloktan büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir (Satlani ve Fayazi, 2017: 123).

Suriye, genel olarak bu dönemde İran'ı ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarının ve çıkarlarının destekçisi olarak görüyordu. İran'ı ABD'nin hizmetçisi olarak tanımlıyor ve ABD - İran strateji ittifakını, İsrail ve İran'ın Arap dünyasına egemenliğinin bir parçası olarak değerlendiriyordu (Massoudnia vd, 2018: 130). Başka bir deyişle, Suriye açısından mevcut durumu

değerlendirdiğimizde İran'ın, Arap bölgesindeki hegemonyasını ABD ve İsrail ile olan ilişkileriyle genişletmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, özellikle 1950 - 1960 yılları arasında, dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, eski Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin ideolojik çabalarından türetilen Pers emperyalist milliyetçiliği fikriyle, Suriye dâhil olmak üzere doğu Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliği ideolojisinin hüküm sürdüğüdür. Genel olarak, dış politikası Arap ülkelere yöneliktir (El-Fatih: 2011). 1960'lara kadar Suriye, 'Irak ve Ürdün' ile 'Suudi Arabistan ve Mısır'ın iki Arap ekseninden etkilenmiştir. Örneğin, Suriye'nin Cemal Abdülnasır'ın önderlik ettiği radikal Arap eksenine katılması, bölgenin siyasi alanındaki değişimlere karşı çıkan bölgenin gerici cephesi, 'Muhammed Rıza Şah- el Suud', için gerçek bir tehdit olarak görülebilir (Satlani ve Fayazi, 2017: 123). Son yüzyılda, Ortadoğu ülkelerinde Sovyet etkisi hızla artmıştır. Sosyalist ideolojinin ruhu, bölgedeki emperyalizme doğru genişlemiştir. Bu nedenle, Mısır ile ABD arasındaki ilişkiler, 1952'den 1954'e kadar zayıflamaya başlamıştır. Öte yandan Mısır, Sovyetler Birliği'ne daha yakın olmuştur (Erdem, 2017: 78). 1955'te ABD; İran, Irak, Türkiye ve Pakistan arasındaki Bağdat anlaşmasını tamamlamada başarılı olan SSCB'nin hegemonyasına karşı durmak için Orta Doğu'da bir savunma anlaşması imzalamaya çalışmıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 123).

19 Ağustos 1953 darbesinden ve Dr. Muhammed Mussadık'ın ulusal ve yasal hükümetinin devrilmesinden sonra Muhammed Rıza Şah, ülkeye geri dönmüş ve başbakan olarak Baş General Fazlullah Zahedi'yi seçmiştir. Darbenin İran'daki en büyük sonuçlarından birisi, İngiltere'nin egemenliğinin ve etkisinin ABD'ye devredilmesi idi. Yalnızca iktidar değişikliği değil, İran'ın politik, ekonomik, sosyal ve hatta kültürel temellerinde de büyük değişiklikler oldu. Darbeden sonra, ABD, İran'ın dış politikasında belirleyici bir güç haline geldi (Cahfari ve Abaddi, 2012: 183).

Öte yandan, Dr. Mussadık'ın ulusal hükümetinin çöküşünün bir başka sonucu da İran ile İsrail arasındaki ilişkide yeni bir aşamaya girilmiş olması ve yeni faktörlerin iki ülkenin ilişkilerinin oluşumunu ve derinliğini etkilemesiydi. Bu yeni aşama, bölgedeki Arap köktencileri ve Sovyet hegemonyasının, İran ve İsrail rejimleri arasında temkinli bir anlayışla dengelenmesi gerektiğini işaret ediyordu. Bu temelde, iki rejimin birbirlerini Ortadoğu'daki devrimci güçlere karşı mücadelede stratejik müttefikler olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Mussadık hükümetinin devrilmesinden sonraki yıllarda İran dış politikası, Suriye'nin düşmanlığını ateşlemiştir. Nitekim 1957'de İran kabinesi, Bahreyn'i İran'ın 14. eyaleti olarak kabul ettiğini parlamentoya sunduğunda, Suriye hükümeti derhal İran'ın bu eylemlerini kınamış ve Bahreyn'in Arap topraklarının bir parçası olduğunu yeniden beyan etmiştir. İran hükümeti ise, Suriye makamlarının tepkisine *'İran, Bahreyn üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için gerekli gördüğü adımları atacaktır'* şeklinde bir açıklama yaparak cevap vermiştir (Satlani ve Fayazi, 2017: 124).

Genel olarak, Mısır, Irak ve Suriye'deki milliyetçi Arap rejimleri arasındaki hâkim görüş; Şah'ın yönetimi altındaki İran'ın, bölgedeki milliyetçi Arap dalgasını engellemek ve yenmek isteyen büyük Batı ve İsrail stratejik planlarının önemli bir unsuru olduğu yönündeydi. 1958'de, 'Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) oluşumunu kurması nedeniyle, Suriye ve İran arasındaki ilişki en düşük seviyeye inmiştir. İran büyükelçiliği bu dönemde kapatılmış ve 1960 yılı ağustos ayında Şam'da bulunan başkonsolosluk ile sınırlı kalmıştır. Bu temelde Nasır, sosyalizm ve Pan - Arabizm ideolojisi politikaları ile İran'ın milliyetçi ve batı dış politikasına karşı çıkmıştır. Ancak çok geçmeden, 28 Eylül 1961 darbesiyle Suriye ordusu subayları; Mısır - Suriye ittifakının Abdülkerim Nehlevi'nin öncülüğünde ortadan kaldırıldığını, İran ise Suriye'de yaşanan bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. İran, Suriye'deki bu gelişmeleri takiben kendi elçilik temsilcisini yeniden Şam'a göndermiştir. Suriye'deki darbeyi müteakip Hafız Esad, bir kez daha Baas Partisi üzerindeki siyasi faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve diğer askeri komite üyeleriyle birlikte Baas Partisi'ni Suriye'de iktidara getiren 8 Mart 1963 darbesini planlamıştır. Suriye'deki aşırılık yanlısı Arap solcularının yükselişiyle iki ülke arasındaki ilişkiler en düşük seviyelere ulaştı. Bir yandan Basra Körfezi'ndeki Arap aşırılıkçı fikirlerinin yayılması konusu, öte yandan Arap Birliği'nin oluşması endişesi, İran'ın Suudi Arabistan'a yaklaşmasına neden oldu. İran, Basra Körfezi şeyhleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bu gelişmeler neticesince yavaş yavaş Ortadoğu'da, bir yandan Mısır, Suriye ve diğer müttefiklerin oluşturduğu grup, diğer yandan İran ve Suudi Arabistan'ın temsil ettiği grup olmak üzere küçük iki kutuplu sistem ortaya çıkmıştır. İran'ın Suudi Arabistan'la olan ihtilaflarını hızlıca çözüme kavuşturmasında, İngiltere'nin Basra Körfezi'nden ayrılması ve ABD ile İngiltere'nin iki ülkeye baskı uygulaması önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu tarihten itibaren İran, bölgede daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 125).

Aynı dönemde Suriye'nin durumuna bakıldığında, ülkenin çok karmaşık ve istikrarsız olduğu görülmektedir. 1963'te Baas darbesinin bir sonucu olarak, Suriye ve Ortadoğu siyasi tarihinde yeni bir dönem başladı. Fakat Baas Partisi'nin darbesinden üç yıl sonra 1966 yılında, bu sefer aynı şekilde Baas Partisi içinde başka bir grup darbe gerçekleşti (Okur ve Salık, 2016: 342).

İsrail ile Araplar arasında 1967'deki altı günlük savaşın bir sonucu olarak Golan Tepeleri, İsrail tarafından işgal edildi. Bu işgal harekâtı aynı zamanda birçok soruna yol açtı ve Suriye siyasetinde Baas militan hiziplerinin nüfuzuna ve etkisine neden oldu. Bu, aynı zamanda Hafız Esad için de iyi bir fırsattı. Çünkü bir yandan Baas Arap Sosyalist Partisi kongresini Kasım 1970'te gerçekleştirmiş ve kongre neticesinde Hafız Esad partinin başkanlığına seçilmiştir (Arafat, 2013: 189). General Hafız Esad, bu dönemde Fedaiyan hareketinin savunmasından ve liderliğinden sorumluydu. Aynı zamanda hükümette çok büyük bir etkiye sahipti. 1970 yılında ordunun desteğiyle iktidarı ele geçirmiş ve 1971'de anayasada değişiklik yaptıktan sonra yedi yıl başkan seçilmiştir. Suriye'de Hafız Esad önderliğinde gerçekleşen bu siyasi hareketler, Suriye'nin siyasi

tarihi için bir dönüm noktasıydı. Dolayısıyla Suriye'nin istikrarsız ve darbelerle sekteye uğrayan siyaset sahası istikrarlı bir yapıya sahip olmaya başlamıştır (Satlani ve Fayazi, 2017: 126).

Hafız Esad'ın yönettiği Baas rejimi ile Pehlevi liderliğindeki İran yönetimi arasındaki ilişkiler ivme kazanmış olsa da genel olarak durgunluk göstermiştir. 1973 Arap - İsrail Savaşı'nda İran'ın, Arap devletlerine sağladığı tıbbi ve lojistik yardımlar sayesinde İran ve Suriye arasında dostane ilişkiler, gelişme fırsatı bulmuştur. Bu bağlamda, Rıza Şah hükümeti Suriye'ye maddi yardım göndermiştir. Bu dönemde, Hafız Esad'ın önderliğindeki kabine, Tahran ve Şam hükümetleri arasında diplomatik ilişkilerin gelişmesi için çağrıda bulunmuştur (Okur ve Salık, 2016: 344).

Hafız Esad iktidara geldikten sonra, Pan - Arabizm düşüncesi zayıfladı. Bu durum, Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine olanak sağladı. Tuğgeneral Muhammed Pour görev mektubunu Hafız Esad'a sunduktan sonra İran'ın Suriye büyükelçisi olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl İran ve Suriye havacılık temsilcileri arasında Tahran - Şam Hava Yolları'nı açmak için görüşmeler yapıldı. 1974 - 1975 yılları arasında İran ile Suriye arasındaki dostane ilişkiler siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda daha da genişledi ve gelişmeye başladı (Satlani ve Fayazi, 2017: 127). Alevi itikat ve mezhebine mensup olan Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden sonraki bir diğer önemli nokta, İran - Suriye ilişkilerinde oynadığı ideolojik faktördür. Nitekim Lübnan'daki Şii lideri Musa Sadr'ın, Alevilerin on iki Şii imamlığının bir parçası olduğunu kanıtlamasından sonra iktidara gelmiştir. Bu bakımdan Suriye; İran'ın Lübnan Şii'leri ile stratejik temas noktasıdır. Aynı politika doğrultusunda 1970'lerin başından itibaren Hafız Esad, İran ve Suriye'deki Şii'lerle olan bağlarını güçlendirmek için Lübnan'daki Musa Sadr ile yakın ilişkiler kurdu (Mzuzi, 2012: 13).

İran ve Suriye'nin iki hükümeti arasındaki politik ilişkilerin ilerlemesinin başlangıcı, her iki ülkenin ekonomik ve finansal ilişkilerine bağlıydı. Bazı uzmanlara göre, İran ve Suriye arasındaki ekonomik ilişkilerin başlangıcı altmışlı yılların sonlarına ve yetmişlerin ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Suriye Yatırım Teşkilatına göre iki taraf arasındaki ilk ekonomik anlaşma 21 Ağustos 1969'da imzalandı. Ancak İran Ticaret Geliştirme Şirketi (İTGŞ), iki taraf arasında ilk ekonomik anlaşmanın Temmuz 1974'te imzalandığını ve ilk ekonomik anlaşmanın Ocak 1975'te yürürlüğe girdiğinden bahsetmektedir. İlk ülke Bakanları tarafından yapılan bir dizi üst düzey ziyaretin ardından yapılan anlaşma gereği İran, Suriye'ye 150 milyon dolar borç verdi. Buna ilaveten İran, 1974'te tarımsal ve endüstriyel projeleri finanse etmek için 50 milyon dolar ve ertesi yıl için ise Suriye'ye 300 milyon dolar destek sağladı (Badavi, 2015: 3). Bu bağlamda, Aralık 1975'te Hafız Esad, dört günlük bir resmi ziyaret için İran'a gitti. Resmi ziyareti sonucunda iki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkiler en ideal seviyeye çıktı (Okur ve Salık, 2016: 344).

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Suriye'nin Fransız emperyalizminden kurtarılmasından sonra, iki ülke arasındaki ilişki yelpazesinin çok geniş olmadığını söyleyebiliriz.

Bir yandan Suriye'nin siyasi iç durumu çok karmaşıktı ve Suriye'de zaman zaman darbeler yaşandı, öte yandan, İran ve Suriye arasındaki ilişkiler, uluslararası dengeler ve özellikle de Ortadoğu'daki güç dengesi çerçevesinde bir kısır döngü içerisinde idi. Başka bir deyişle, Soğuk Savaş döneminin konjonktürel etkisi altında SSCB bloğu ile ABD bloğu arasındaki çatışma, genel olarak tüm bölge devletleri üzerinde ve özellikle İran ile Suriye arasındaki ilişkiler üzerinde derin etkileri olmuştur.

1.3. İran İslam Devrimi Sonrası Dönemde İkili Stratejik İttifak Bağlamında İran - Suriye İlişkileri

Humeyni'nin önderlik ettiği 1979'daki İslam Devrimi, İran'da yaşanmış sadece bir iç siyasi olay değil, Orta Doğu ve dünyada da önemli bir gelişmeydi. İran'ın politik hayatı günümüzde bile bu devrimden etkilenmektedir. İran'daki İslam Devrimi'nin kazandığı zaferle, bölgedeki güç dengelerinde köklü bir değişim yaşandı. İran, Batı Blok'u ve İsrail ile olan ittifak ilişkilerini sona erdirdi. Bu durum neticesinde, yeni bir politikaya sahip bölgesel bir siyasi aktör olarak hareket etmeye başladı.

İran iki kutuplu sistem içerisinde zorlu bir aktör olarak, İslam Devrimi ilişkileri çerçevesinde, kendini ilk andan itibaren Doğu ve Batı'yı yöneten değer sistemlerinden ayrı, bağımsız bir varlık olarak konumlandırdı. Bağımsızlık, özgürlük, İslam Cumhuriyeti gibi sloganlar ile hareket etti. Emperyalist kurumların ilişkilerini bozmaya çalıştı. İran İslam Devrimi'nin kazandığı zaferle birlikte sömürgecilik ve kibir tahakkümüne rıza göstermiş olan İslam toplumları; bu önemli farkındalıkla, büyük güçlere karşı savaşılabilecekleri düşüncesine kavuştu. İslam dünyasında özellikle Amerikan karşıtlığı yaygınlaştı. İsrail, Batı'nın Ortadoğu'daki askeri üssünün, Amerikan saldırganlığının ve İslam'ın düşmanı bir araç haline geldi. İslam Devrimi'nin ilk günlerinde İsrail'in Tahran'daki Büyükelçiliği kapatıldı ve Merkezi Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) temsilcisine 'Filistin Büyükelçisi' payesi verildi. İslam Devrimi, Filistin meselesini en büyük uluslararası mesele olarak gördü ve İslami birlik iddiasıyla bu meselenin çözümünü ele aldı. Filistin meselesinin Araplaştırılmasının, Siyonizm karşıtı cepheyi zayıflatacağına inanıldı. İran İslam Cumhuriyeti; Müslümanlar arasındaki birliğin temel olduğunu, İsrail ile herhangi bir uzlaşmayı reddettiğini ve ezilenlerin aleyhine olan, dünyanın her yerindeki uygulamalar için mücadelesini desteklediğini savundu. Bu kimlik unsurlarının peşinde olan İmam Humeyni, Mayıs 1979'da aldığı kararla İran İslam Cumhuriyeti'nin Mısır ile olan diplomatik ilişkilerini kopardı. Devrimin zaferinden birkaç ay önce Ruhani Lider, 16 Ekim 1978'de Associated Press ile yaptığı röportajda, Camp David Anlaşması hakkında: *"Camp David Anlaşması ve benzerleri İsrail saldırganlığını meşrulaştırmak için bir komplodur. Durum Filistinlilerin aleyhine İsrail tarafından değiştirilmiştir ve durum bölge halkı tarafından kabul edilmeyecek"* demiştir (Satlani ve Fayazi, 2017: 130).

Öte yandan, İran'ın bölgedeki yeni pozisyonu, Batı'nın Mısır - İsrail barış anlaşmasıyla yüzleşmesine ve bölgede daha büyük bir rol oynama arzusunun artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler; İran, Suriye, Libya, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü dâhil bölgedeki yeni eksenlerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eksenin, Suriye'nin artan izolasyonundan oluşturduğu zeminde ve Camp David Anlaşması'nın sonucunda, Suriye'nin aleyhine gelişen güç dengesinin neden olduğu dengesizliğin ardından ortaya çıktığı söylenebilir. 1979 İran devriminin başarılı olduğu aynı yıl, Suriye - Irak ilişkileri en düşük seviyede idi ve Bağdat, Suriye rejimini darbe girişimiyle ve sınırındaki birlikleri seferber etmekle suçladı. O zamanlar, Suriyeli politika yapımcıların başı dertteydi, çünkü bir zamanlar Mısır ve Irak'la olan bağlarının yansırı, bölgesel ilişkilerini de yitirmişlerdi. Suriye, bu gelişmelerin sonucunda, İsrail'in artan varlığını yeni ittifaklar ile dengeleme yoluna gitti (El-Fatih, 2011).

Genel olarak, İslam Devrimi'nden sonra, İran ve Suriye bir kez daha Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politikalarını yeniden şekillendirdiler ve bir takım dış ve iç faktörler temelinde birbirlerine daha fazla yakınlaşma zemini buldular. Bu nedenle, İran ile Suriye arasındaki yaklaşımı değerlendirmek için, öncelikle iki ülke arasındaki ilişkilerin dinamiklerinin ve stratejik ittifakın temelini göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

1.3.1. İslam Devrimi Sonrası İran ve Suriye'nin Stratejik İttifakını Etkileyen Dinamikler

Uluslararası toplumdaki bütün ülkeler, diğer ülkelerle olan ilişkilerinde kendi ilerlemelerini düşünürler ve bazen ülkeler arasındaki ilişkiler o kadar ilerler ki, stratejik ittifak formu ifade edilen şekle bürünür. Öte yandan, ülkeler arasındaki ilişkilere ve ittifaklara bakarsak, aynı ittifakın arkasında birçok esaslı ve mühim faktörün gizlendiği görülebilir. Bu noktadan, İran ile Suriye arasındaki tarihsel ilişkilere bakarsak, İran'daki İslam Devrimi'nin zaferinden sonra, her iki ülkenin kapsamlı bir stratejik ittifak çerçevesinde birbiri ile iş birliği yapmak için kendilerine ait faktörlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu bölüm, İran ile Suriye arasındaki derin ilişkiyi ve tarihi ittifakı etkileyen faktörleri incelenmektedir.

1970'lerin sonlarından bu yana, İran ile Suriye arasındaki ilişkiler karmaşık bir yapıya sahip olup ve her iki taraf da yakınlaşmak için motivasyonlarını artırarak ortak bir tehdit duygusu hissetmişlerdir. Soğuk savaş döneminde genel olarak İran İslam devrimine kadar olan süreçte Suriye, ABD ve İsrail tehditleri, Saddam rejiminin tehditleri ve Suriye Müslüman Kardeşliğini içeren iç tehditler gibi birçok büyük tehditle karşı karşıya kalmıştır. Suriye, Enver Sadat'ın 1977'de İsrail'e yaptığı ziyaret ve 1979'da iki ülke arasında imzalanan Camp David Anlaşması'ndan sonra, Mısır'ın Arap dünyasından ayrılmasıyla birlikte, Filistin davası konusunda yalnız kalmıştır. Suriye'nin pozisyonu Camp David anlaşması konusunda açıktı ve Suriye'ye göre, Mısır'ın İsrail'le anlaşması, 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çıkmamasına yardımcı olacaktı. Bu durum,

Suriye'nin İsrail'e karşı güçlü bir müttefik arayışı içinde olan İran'la bağlantılar kurmasına yol açmıştır (Asl, 2009: 255).

Suriye, ekonomik destek ve gelişmiş silah alımı da dâhil olmak üzere, Camp David Anlaşması sonrasında İran İslam Cumhuriyeti'ne olan desteğini tekrar onayladı. Suriye'nin bu adımına karşı İran, Hafız Esad'ın dostluğunu ve aşağıdaki nedenlerle ikili ilişkilerin genişlemesini memnuniyetle karşılamıştır (Simber ve Kasımyan, 2014: 153-154);

- Suriye, bölgede bulunan Arap devletleri arasında İsrail'e karşı mücadele edebilen son kaleydi. Dolayısıyla, İslam Devrimi'nin ideallerinden biri İsrail'le mücadele olduğundan, iki ülke bu açıdan birbirleriyle uyumluydu.
- Suriye Alevi azınlığı olan Hafız Esad, dengeli bir kişiliğe sahipti. Parti ve orduda iyi bir pozisyondaydı.
- İran-İrak savaşı sırasında Esad rejimi, İran'ı çeşitli nedenlerle destekledi ve bu, özellikle Saddam'ın Arap - Acem savaşıyla Arap dünyasına daha fazla destek almak istediği durumlarda, İran için değerliydi.

İsrail dışında başka bir tehdit kaynağı ise Lübnan'daki durumdu. Lübnan, coğrafi konumu nedeniyle Suriye'nin güvenliğinde önemli bir yere sahipti. Aynıısı İsrail için de geçerlidir. Bu nedenle, Lübnan bir rekabet alanı haline gelmiştir. Lübnan'daki Hristiyan grubu, Suriye'ye karşı İsrail tarafındayken; Müslüman gruplar Suriye tarafındaydı. Aslında, iki ülkenin Lübnan'a müdahalesi iç savaşa yol açtı (Asl, 2009: 226). Bu nedenle Suriye'nin, Lübnan'daki nüfuzunu ve konumunu koruyabilmenin yansıra, İsrail'in sızmasını ve işgalini engellemek için yeni bir ittifaka ihtiyacı vardı. Özellikle Lübnan toplumunu birleştiren ortak hedeflerin yansıra, Suriye - İran ilişkilerinin gelişiminde önemli rol oynayan Şii - Alevi ilişkileri, iki ülke arasındaki birliğin ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli etkenler arasında yer almaktadır (Ferwana ve Mazi, 2012: 16).

İslam Devrimi'nden sonraki dönemde iki ülkenin yakınlaşmasına olanak sağlayan bir diğer faktör ise Irak'taki Baas rejimiydi. Özellikle 1970'lı yılların sonlarında Bass rejiminin yükselişi İran ve Suriye için ciddi bir tehdit kaynağı oluşturmaya başlamıştır. Bu da söz konusu iki ülkeyi Irak'taki Baas Partisinin yükselişi neticesinde oluşan yeni tehdidi bertaraf etmek adına birlikte çalışmaları için itici güç olmuştur. Suriye ile İran, Saddam rejiminin oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek doğrultusunda farklı stratejiler uygulamaya başlamışlardır. Bu stratejilerden en önemlisi Irak rejimini kendi cephelerine çekmek olmuştur. Bu bağlamda özellikle Suriye, aralarında bulunan Baas partisi bağımlı kullanarak Irak ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Bu minvalde Hafız Esad, Ekim 1978'de Bağdat'a gitmiş ve Suriye - Irak Birliği hakkında görüşmek üzere Irak liderleriyle bir araya gelmiştir. Bu toplantılar sonucunda, Esad ve dönemin Irak Cumhurbaşkanı Bekir başkanlığında, bir İş birliği Komitesi kurulmuştur. Takip eden aylarda daha ciddi adımlar atıldı. Ancak 1979 yılında Irak'taki Baas partisi içerisinde meydana gelen güç mücadelelerinden dolayı, iki

ülke arasındaki ilişkiler kesintiye uğramıştır. Bunun temel nedeni ise 1979 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra cumhurbaşkanı olan Saddam Hüseyin'e göre kendisini iktidardan uzaklaştırılması için Bekir rejimi, Suriye ile bir komplo hazırlamıştır. Suriye ile Irak arasındaki gerilimlerin ortaya çıkması, Mısır ile İsrail arasındaki anlaşmaya denk gelmiş ve bu gelişme, Suriye'yi İsrail tehdidine karşı Arap dünyasında çok yalnız ve savunmasız bırakmıştır. Bunlar dışında, Saddam rejiminin 1980 yılında İran'a karşı savaş ilan etmesi, Suriye ve İran'ı daha da birbirlerine muhtaç olduğunun kanaatine varmalarına sebebiyet vermiştir. 1980 yılında patlak veren İran - Irak savaşı sırasında Esad rejimi, bölgedeki güç dengelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek adına İran'ı çeşitli alanlarda açıkça desteklemeye başlamıştır (Asl, 2009: 227).

Suriye ile İran ilişkilerine yönelik üçüncü bir tehdit kaynağı, Suriye'nin sahip olduğu mezhepsel ve idari yapısı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan sorunlardır. Suriye nüfusunun çoğunluğu Sünni Müslümanlar olmasına rağmen, Aleviler hüküm sürüyordu. Bu da daima Sünni grupların rejime karşı mücadele vermelerine neden olmuş ve bu uğurda birçok kez ayaklanmışlardır. İlk ayaklanma İran Devrimi'nin başında meydana gelmiştir. 1979 yılının ortalarında, Sünni merkezli bir grup olan Müslüman Kardeşlere bağlı silahlı güçler, Suriye rejimine bağlı bir askeri eğitim merkezine sızmış ve 600 Alevi askeri öldürmüştür. 1980 yılında Hafız Esad'a karşı başarısız suikast girişimi gerçekleştirilmiş ve Halep ve Hama'da Hükümet'e karşıtı gösteriler yapılmıştır. 1981'in sonlarında ve 1982'nin başlarında, Hama kanlı ayaklanmalara sahne olmuştur. Aynı yılın 27 Ekim tarihinde, Esad'ın amca ve kuzeni teröre maruz kalmıştır. 1982'de, Müslüman Kardeşler Örgütü (MKÖ), Hama'daki silahlı kuvvetlere planlı bir saldırı başlatmıştır. Suriye'de başlayan Sünni merkezli bu ayaklanmalara Irak rejimi açıktan olmasa da dolaylı bir şekilde destek vermiş, bu da iki ülkenin zaten bozulan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir (Asl, 2009: 228).

1979 yılında gerçekleşen İslam devriminin ideolojik yapısından dolayı İran, Ortadoğu ülkeleri tarafından dışlanmıştı. Ayrıca İran, bölgede yasadışı devlet olarak tanımlanmış ya da nitelendirilmiştir. Bunun dışında devrim sonrasında İran'da iktidara gelen yönetimin, başta ABD olmak üzere batı karşıtı politikalar benimsemesinden dolayı, ülke küresel çapta da yalnızlığa doğru sürüklenmeye başlamıştır. Bölgesel ve küresel çapta yalnız bırakılan ve izole edilen İran devleti, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonucunda yeni bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü bu dönemde İran ABD tehdidi ile uğraşırken, SSCB'nin istila olasılığının ortaya çıkması Tahran rejimini derinden endişelenmesine neden olmuştur (Doğrusözlü, 2013: 51). Ayrıca bu dönemde İran'da daha sürdürülebilir bir yönetim henüz kurulmamışken iç savaşın patlak vermesi, ülkede bir kargaşa ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Devrimin ilk yıllarında İran'da bir taraftan siyasi örgütler arasında ideolojik çatışmalar yaşanırken, diğer taraftan etnik alanlarda bağımsızlık isteyen gruplar arasında etnik ve mezhepsel çatışmalar ortaya çıkmıştır (Asl, 2009: 228).

1.3.2. İran ve Suriye Stratejik İttifakı 1979 - 1982

1979 yılında İslam Devrimi'nin patlamasıyla birlikte, İran monarşisi yıkılmış ve batı yanlısı Rıza Şah iktidardan uzaklaştırılmıştır. Dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Tahran'daki rejim değişikliğini olumlu bir gelişme olarak görmüş ve yeni devrimci rejimle samimi bir ilişki kurmaya istekli görülmüştür. Suriye, Devrimden sonra İran'da oluşturulan hükümeti tanıyan ilk Arap ülkesi, dünya çapında SSCB ve Pakistan'dan sonra üçüncü ülke olmuştur (Goodarzi, 2013: 40). Suriye rejiminin İran'da gerçekleşen İslam devrimine yönelik bu olumlu yaklaşımı, iki ülke arasında iyi ilişkilerinin kurulmasının temelini atmıştır. Söz konusu iki ülke arasındaki ilişkiler günden güne gelişmiş ve stratejik müttefik seviyesine kadar ulaşmıştır. Suriye, İran ile geliştirdiği iyi ilişkileri hiçbir Arap ülkesi ile kurmamıştır (Ghorbanee ve Ghorbanee, 2015: 3).

Son olarak ABD'de bulunan devrik lider Rıza Şah'ın sınır dışı edilmesi, batılı ülkelerin artık çıkarları doğrultusunda Rıza Şah'a yardım etmeyeceklerinin açık bir göstergesiydi. Bu değişen dinamikler göz önüne alındığında, İran - Suriye ittifakının bölgedeki bu değişikliklere bir cevap olarak anlaşılması gerekmektedir. Bir yandan İslam Devrimi, bölgede bulunan stratejik ittifakların büyük ölçüde değiştiren tarihi ve siyasi olaylardan birisiyken; öte yandan, devrimden sonra yeni İran hükümeti, Ortadoğu'da Arap ve Batı ülkelerinin muhaliflerine karşı karşıya kalan yalıtılmış bir ada haline gelmiştir.

Eylül 1978'de Mısır Devlet Başkanı Enver Al Sadat ve İsrail Başbakanı Menachem Bengi tarafından imzalanan Camp David Anlaşması, Suriye'nin İsrail'e karşı olan mücadelesinde, Mısır gibi önemli bir müttefikini kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca Baas Partisinin iki kanadından biri olan Irak rejimi, bu dönemde bir müttefikten ziyade Suriye'yi rakip ülke görmeye başlaması sunucunda Suriye, bölgede bir izole ülke haline gelmiştir. Genel olarak bu dönemde Suriye'deki Baas Partisi Irak için tehdit kaynağı olan bir cephe olmuştur. Ek olarak, Suriye lideri Hafız Esad, Suriye'deki Baas partisi üyelerinin birçoğunun Irak'taki rejime gizlice sempati duymasından endişe duyuyordu. Çünkü söz konusu sempatinin oluşması Suriye yönetiminin yıllardır sürdürdükleri Pan-Arap hareketi liderliğinin Irak'a kaptırmak anlamına geliyordu. Son olarak Suriye rejiminin Şii merkezli İran İslam devrimine bu denli değer vermesi, tıpkı İran'ın olduğu gibi Suriye'nin de bölgesel ve küresel çapta yalnızlığa mahkûm edilmesine sebebiyet vermiştir. Hiç şüphesiz İran İslam Devriminin etkileri nüfusunun büyük bir çoğunluğu Şii gruplardan oluşan Irak'ta hissedilmiştir. Çünkü İslam devrimi, yıllardır Sünni bir otorite tarafından baskı altında tutulan Irak Şii'leri için ilham kaynağı olmuştur. Saddam Hüseyin, 1979 yılında Suriye'nin Irak rejimini devirmek için bir darbe girişiminde bulunduğunu iddia etmiş, iki ülke arasındaki bütün ilişkileri askıya almıştır. Irak ile Suriye arasındaki ilişkilerin sona ermesi ile birlikte, Suriye rejimi kendi Dışişleri Bakanı Abdulhalim Khadem, iki ülke arasındaki ilişkileri genişletmek için önemli diplomatik girişimlerin bir parçası olarak İran'a gönderildi. Abdulhalim Khadem ziyareti sırasında, İran dışişleri bakanı İbrahim Yazdi ve Başbakan Bazargan nezdinde, iki ülke arasındaki ilişkileri

rasyonel bir zeminde genişletmesi bağlamında temaslarda bulunmuştur. Son olarak Khadem, ziyareti sırasında Kum kentinde İran dini lideri Humeyni ile bir araya gelmiş, görüşme sırasında Khadem İran İslam devriminin modern tarihin en önemli olayı olduğunu söylemiştir. Suriye, Irak ile ilişkileri bozulması neticesinde İran'la geniş bir yelpazede ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde Irak gibi Suudi Arabistan da Şii merkezli olduğundan, İran İslam devrimine düşmanlık besliyordu. Bu durumda ortak düşmanlık olgusu üzerinde, Irak ile Suudi Arabistan birbirlerine yaklaştı ve İran'ın bölgedeki etikliğini kırmak için birlikte hareket etmeye başladılar. Dönemin Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, İran İslam Devriminin Fars - Arap medeniyetleri arasındaki rekabeti yeniden canlandıracağını söylemiştir (Cappelletti, 2018: 18-19).

Genel olarak, bu dönemde Irak ve Suudi Arabistan'ın bölgede İran'a karşı izledikleri politikalar, Ortadoğu'da patlak verecek büyük bir savaşın ön hazırlıkları olmuştur. 22 Eylül 1980'de Saddam Hüseyin, İslam düşmanına karşı savaş ilanı ile İran'a saldırdı. Suriye, başlangıçta Tahran'a rejimin siyasi sonuçlarından korktuğu için, askeri yardım sağlamayı reddetmesinin ardından Şii müttefiklerini hızla desteklemiştir. Ekim ayının ilk haftasında Suriye rejimi, Saddam'ı savaşı başlatan taraf olmasından ötürü kınamıştır. Fakat savaşın seyri İran lehine olduğu dönemlerde Suriye rejimi Tahran yönetimi tarafına geçmiş, askeri lojistik olmak üzere İran'a her türlü yardımı sağlamaya başlamıştır. Sekiz sene devam eden Irak - İran savaşı Suriye ile İran arasındaki ilişkilerinin gelişmesinde rol oynayan önemli faktörlerden birisiydi (Cappelletti, 2018: 17-19).

Söz konusu savaşta Suriye Hükümeti, İran'a her türlü yardımı sağlamış, bu da hem savaşın gidişatını hem İran'ın bölgedeki konumunu etkilemiştir. Suriye'nin, savaş sırasında İran için yarattığı avantajlar şöyle sıralanabilir (Mirzayi vd, 2016: 18);

- Bölgedeki yeni cephe ve buna bağlı baskılar nedeniyle, Tahran'a bölgesel ve Arap çevrelerinde diplomatik ve politik destek sağlamak için Suriye gibi bir müttefik önemli rol oynayacaktı.
- Uluslararası yaptırımlarla maruz kalan İran, savaşta ihtiyaç duyduğu teçhizatı ve silahları sağlamak için Suriye'nin sağlayabileceği yardımlara ihtiyaç duyuyordu.
- Belki de en önemlisi, bir Arap devleti olarak Suriye ile yakın ilişkiler, Irak'ın İran'la savaşı Araplaştırma girişimini engelleyebilirdi. Çünkü Irak, savaşı İranlılar ve Araplar arasındaki tarihsel çatışmanın bir parçası olarak tanıtmaya başlamıştır. Ayrıca İran, Suriye ile kurduğu ilişkileri kullanarak, Arap devletlerinin kendisine yönelik uyguladıkları izolasyon politikalarını kırabilecekti. İran ile Suriye, savaş esnasında birlikte ekonomik yönden Irak'a baskı kurmak için, 1982 baharında aralarında bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmaya göre Esad Hükümeti, önce Irak'la olan sınırlarını ve daha sonra Irak petrolünü Suriye toprakları üzerinden Akdeniz kıyılarındaki bir limana taşıyan boru hattını kapatmıştır. Böylelikle Irak, ekonomik açıdan büyük bir darbe aldı.

Çünkü Irak günlük 2,8 milyon varil petrol ihracatının yaklaşık 700 bin varilini Suriye üzerinden Akdeniz'e gönderiyordu. Irak, savaş nedeniyle Körfez girişini zaten kaybetmişti. Suriye'nin bu hamlesi de Irak'ın kara yollarına mahkûm olmasına neden olmuştur. Suriye'nin bu adımı savaşın seyrini değiştirebilecek önemli bir ekonomik faktördü.

Bunların dışında Tahran'ın Şam'la olan ilişkilerini etkileyen başka yardımları da olmuştur. Örneğin İran'ın savaş sırasında yaşadığı en önemli sorunlardan birisi olan silah tedariki, Suriye tarafından başarılı bir şekilde sağlanmıştı. İran, Doğu Bloğu ülkeleri ile hiçbir bağ kurmadan, Suriye üzerinden Doğu Bloğu devletlerden silah almıştır. 1982 yılının Nisan ayında çıkan haberlere göre, Suriye, İran'a kuzey limanlarından birkaç ağır silah nakliyesi gönderdi. Diğer raporlarda, ayrıca Suriye'nin İran'a çeşitli hafif silah sevkiyatı yaptığı da iddia edilmiştir. Bu gönderilerin 281mm tarla topçu silahı, ZSU 81 uçaksavar silahları ve mühimmat ve tank motorlarını içerdiği beyan edilmiştir. İranlı savaşçılar, savaş sırasında çok sayıda Sovyet yapımı Irak tankını yakaladıklarından, Sovyet yapımı tankların motorunu elde etmek için çok istekli olmuşlardır. Suriye, savaşın başlamasından bu yana, Sovyet yapımı silahları rutin olarak İran'a sevk etmesine rağmen, iki ülkenin bu alanda yaptığı iş birliği, gizli bir askeri anlaşmanın ardından hızlanmıştır. Suriye'nin bu adımlarına karşın Suudi Arabistan ve Ürdün, Irak'a yardım etmiş ve Amerika da Doğu Bloğunun Suriye üzerinden İran'a sağladığı askeri yardımları engellemeye çalışmıştır. Söz konusu savaş gittikçe şiddetlenmiş ve Ortadoğu bölgesi kutuplaşmaya doğru eğilmeye başlamıştır. İran - Irak savaşı sırasında iki farklı eksenin de ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bunlardan birisi Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün'dü diğer tarafta da İran, Suriye ve Libya bulunuyordu. Son olarak savaş bölgedeki rekabeti arttırmış ve Arap birliği için de bir umut kaynağı olmuştur (Cappelletti, 2018: 20).

Genel olarak İran İslam Devrimi, benimsediği ideolojisinden dolayı, sekiz yıl süren Irak - İran savaşının çıkmasının alt yapısının oluşmasına yardımcı olmuştur. Buna rağmen, devrimin bir sonucu olarak orta çıkan Irak-İran savaşı, günümüze de devam eden Suriye ile İran arasındaki stratejik ittifakının da temelini atmıştır.

1.3.3. İsrail'in Lübnan'ı İşgal Etmesi ve İran - Suriye İttifakında Yeni Bir Aşama

1982 - 1985 yılları arasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler sadece İran ve Suriye için değil, bölgede bulunan bütün ülkeler için önemliydi. İsrail'in Lübnan işgali ve bölgedeki İsrail hegemonyasının yükselişi, tüm Arap ülkeleri için kabul edilemez bir gelişmeydi. Öte yandan İran, bölgede yaşanan tüm gelişmelere ve tehlikelere cevap vermek için Suriye'ye daha da yaklaştı, çünkü bilindiği üzere o dönemde İran, Irak'la zorlu bir savaş içindeydi ve bu savaşın ateşi bütün bölgeyi etkisi altına almıştı.

Bu dönemde Suriye ile İran arasındaki ilişkileri farklı bir evreye taşınması bağlamında bölgede önemli siyasi ve askeri gelişmeler yaşanmış ve bu olaylar paradoksal olarak iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde etki bırakmıştır. Haziran 1982 yılında yaşananların, modern Ortadoğu tarihinin dönüm noktası olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Çünkü söz konusu tarihte İsrail, Lübnan'ı işgal etmiş ve beşinci Arap - İsrail savaşına Suriye silahlı güçleri katılmış, son olarak 1980 yılında patlak veren Irak - İran savaşı bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Haziran 1982 yılında dönemin İsrail Başbakanı Menachem Begin, Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) bölgeden çıkartmak ve ülkede İsrail yanlısı bir düzenin kurulması doğrultusunda, Lübnan'a askeri operasyon yapılması için bir plan hazırlamıştır (Goodarzi, 2013: 59-61). Fakat söz konusu planın hayata geçirilmesi için İsrail'in elinde bir sebep olması gerekiyordu. 3 Haziran 1982 tarihinde Irak destekli Yaser Arafat tarafından yönetilen FKÖ, İngiltere'nin İsrail büyükelçisine yönelik bir suikast girişiminde bulunmuştur. İsrail, söz konusu bu suikast girişimini bahane ederek Lübnan'ı işgal etmek için 1982 tarihinde büyük bir askeri saldırı başlatmıştır. Irak bu saldırılara nerdeyse kayıtsız kalmıştır. Bunun da birbiriyle ilintili birden fazla nedeni vardı, birincisi o dönemde Irak zaten İran ile geniş çaplı bir savaştaydı. İkincisi ve belki de en önemlisi, Irak'a göre, İsrail'in Lübnan'a yönelik yapacağı askeri saldırı doğrudan Suriye'yi etkileyecekti. Çünkü Lübnan topraklarında Suriye, İsrail'e karşı koyabilecek bir askeri güce sahip değildi ve bu da Suriye'nin Arap dünyasındaki imajının sarsılmasına neden olacaktı (Goodarzi, 2013: 61-62). Ayrıca Saddam Hüseyin'e göre İsrail'in olası bir Lübnan saldırısı Suriye'yi zorlayacak ve söz konusu ülkenin İran - Irak savaşında İran'a verdiği desteğini de azaltacaktı (Cappelletti, 2018: 21).

İsrail'in 1982 yazında Lübnan'a saldırmasından sonra, Tahran bölgedeki tek Arap müttefiki olan Suriye'ye yardımcı olmaya hazır olduğunu açıkladı (Goodarzi, 2013: 32). 7 Haziran 1982'de Celile'de Barış Operasyonu başladıktan bir gün sonra, Albay Salimi başkanlığındaki üst düzey bir İran askeri heyeti, ordu komutanı Albay Seyid Şirazi ve Devrim Muhafızları komutanı Muhsin Reza'i, Güney Lübnan'daki İsrail saldırılarına karşı yardım için Şam'a gelmiştir. Varışta heyet, Esad ile görüşmelerde bulunmuş ve İran Cumhurbaşkanı Hamenei'den bir mesaj getirmiştir. Mesaj de Hamenei, Lübnan'ın işgaline karşı mücadeleye yardımcı olmak için güç göndermeye hazır olduğunu belirtmiştir (Goodarzi, 2013: 63).

Esad, savaşa büyük katılım sağlamak istese de İran'ın teklifini defalarca reddetti. Şam, İsrail'in Lübnan'daki varlığının ölçeğini ve gerçek hedeflerini küçümsemiş gibiydi. İsrail'in Lübnan işgalinin ilk üç gününde, İsrail askerleriyle kanlı ve şiddetli çatışmalara giren Suriye ordusu büyük kayıplara uğramıştı. Fakat buna rağmen Suriye ordusu İsrail kuvvetlerinin başkent Beyrut'a doğru ilerlemesinde büyük direnç göstermiştir. Bu dönemde, İran'dan gelen bütün yardım çağrılarına Esad rejimi olumsuz yanıt vermiştir. Uğradıkları yenilgilerden sonra her ne kadar İsrail askeri kapasitesinin farkına varmış olsa da Esad, İran'ın katılımının İsrail'in ilerlemesini engellemek için yeterli olmayacağını anlamıştı. Dolayısıyla, İran'ın yakın bir Irak işgalinin farkında olan Esad, işgalin Bağdat'taki Baasçı rakiplerinin devrilmemesiyle sonuçlanmasa dahi, en azından

Irak askeri güçlerinin müttefiki olduğu İran tarafından tutturulacağını hesaplamıştır (Cappelletti, 2018: 21-22).

İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırması Suriye ile İran arasındaki ilişkileri daha da pekiştirmiştir. Lübnan'da askeri bir varlığa sahip olan ancak İsrail'le şiddetli çatışmalardan kaçınan Suriye, bir grup İran Devrim Muhafızını güney Lübnan'da İsrail'e karşı mücadele eden Şii milislerini desteklemek ve eğitmek için söz konusu ülkeye göndermiştir. Devrim Muhafızları, İran Devrimi ideolojisi ekseninde Hizbullah hareketinin kurulmasına yardımcı oldu. Bu dönemden itibaren Suriye, Hizbullah'a ve diğer direniş örgütleriyle ilişkilerine lojistik destek sağlamak için, İran'a önemli bir iletişim yolu olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Her iki ülkenin de İsrail'e karşı farklı muhalefet kaynakları vardı. Lübnan ve Filistin'deki Suriye ihtilafının ana nedeni, Pan-Arabizm, bölgesel hırslar ve İsrail'le olan çatışmada yatmaktadır. Her iki ülke de çeşitli nedenlerle Hizbullah'ı desteklese de Hizbullah'ın bölgede doğmasına hem Suriye hem de İran büyük rol oynamışlardır (Sinkaya, 2011: 40).

Hizbullah her ne kadar 1982 yılında kurulmuşsa da örgütün yapılanması ve güçlenmesi iki yıl sürmüştür. Hizbullah başta İran olmak üzere Suriye'nin de bölgede daha etkin bir rol oynamasına yardımcı olması adına önemli bir faktör olmuş, her iki ülke kendi çıkarları doğrultusunda söz konusu örgütü bölgede kullanmışlardır. İran, devrim ihracı politikasının bölgede hayata geçirilmesi için Hizbullah'ı kullanırken, Suriye ise söz konusu milis grubunu bölgedeki kendi çıkarlarını korumak; Lübnan da kendisine yönelik oluşturulan muhalefetin etkisini sınırlamak ve İsrail'e karşı askeri zayıflığını telafi etmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. (Norton, 2007: 477)

Ancak Suriye, İran hâkimiyeti altında olan Hizbullah ile ilişki kurmakta çoğu zaman sıkıntılar yaşıyordu. Bunun temel nedeni ise Lübnan'ın günden güne Hizbullah'ın kontrolü altına girmesinden kaynaklanıyordu. Bilindiği üzere Suriye'nin bölgede en fazla nüfuz ettiği ülke Lübnan'dı. Bu nedenle Suriye, Lübnan'daki etkinlik alanını söz konusu örgüte kaptırmak istemiyordu. Bu sebepler, Suriye ile Hizbullah arasındaki ilişkilerin, paradoksal bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Suriye rejimi bazı dönemlerde Hizbullah'ı bir fırsat olarak görürken, bazı zamanlarda bir düşman olarak benimsemiştir. Hizbullah örgütünün İran adına Lübnan'da giriştiği vekâlet savaşı, Suriye'nin Lübnan'ın geleceğine dair karar vermekte daha pasif bir konuma gelmesine neden olacaktı. Bu nedenle, Hizbullah'ın Lübnan topraklarında sürdürdüğü vekâlet savaşı ekseninde, Suriye ile İran arasında sürtüşmeler belirginleşmeye başlamıştır. Hizbullah merkezli yaşanan bu sürtüşmelerin, iki ülkenin Irak - İran savaşında yürüttükleri ittifaka da olumsuz yansımaları olmuştur. 13 Temmuz 1982 tarihinde İran, üç koldan Irak'a saldırmak için Ramazan Operasyonu başlatmış ve söz konusu operasyon neticesinde İran ordusu, Irak'ın güney kısımlarının bazı bölgelerini işgal etmiştir. Bu duruma karşı bölgedeki Arap ülkeleri tepki göstermiş ve bölgede dengeleri yeniden Irak lehine çevirmek adına yoğun çaba göstermişlerdi. Ayrıca bu dönemde Arap devletleri, Suriye'nin İran'a yönelik yaptığı yardımları durdurması için,

Şam yönetimine baskı kurmaya başlamışlardır. Bunlara ek olarak Fransa ve ABD, İran'ın bölgedeki saldırgan tavırlarına karşın bütün ağırlıklarını Irak'a yöneltmişlerdir. Böylelikle savaşın dengeleri yeniden Irak lehine değişmeye başlamış ve Saddam rejimi savaşta olumlu bir pozisyon almaya başlamıştır. Bölgede cereyan eden bu gelişmeler ve Arap ülkelerinin baskıları sonucu, Suriye'yi 8 Eylül'de Saddam Hüseyin, Kral Hüseyin, Kral Fahd, Fas Kralı Hasan ve Kuveyt Emiri ile birlikte Fez ikinci Zirvesi'ne katılmaya zorlamıştır. Bölgede çok yalıtılmış durumda olan Suriye'yi, Lübnan'daki yenilgiden bu yana ne kadar siyasi kayma ve manevra alanı kaybettiğini gösteren zirve kararını kabul etmek zorunda bırakmıştır (Cappelletti, 2018: 22-23).

Bununla birlikte, Arap dünyasındaki zayıflamış konumu, Tel Aviv'in Lübnan'daki ilerleyişini ve Irak'ın Körfez'deki güçlenmesini dengelemek için Esad, İran'a öncekinden daha fazla muhtaç olduğunun farkına varmıştır (Cappelletti, 2018: 23). Suriye güçlerinin hızlı bir şekilde tükenmesinden sonra kurnaz bir strateji olarak Hafız Esad, gerilimin daha fazla tırmanma riskini ve İsrail'le doğrudan askeri yüzleşme riskini en aza indirmek ve aynı zamanda İsrailileri geri almak için iki parçalı bir yaklaşım geliştirdi. Bu bir 'kılıç ve kalkan' stratejisi olarak tanımlanabilir. Stratejisinin politik çizgisi, Suriye'nin Sovyetler Birliği ile uluslararası düzeyde, İran ile bölgesel düzeyde ve yerel düzeyde Lübnanlı müttefiklerle olan özel ilişkileri oldu. Saldırgan unsur, 'kılıç', İran'ın Lübnan Şiileri arasındaki yardım ve nüfuzunu kullanarak, karşılıklı rakiplerine, Gemayel hükümetine, İsraililere, ABD'ye ve Fransız birliklerine karşı bir yıkılma, terör ve gerilla savaşı kampanyası yürütmek için kullandı. Lübnan'daki çok uluslu gücün savunma unsuru 'kalkan'ın görevi ise, İsrail'i caydırmak ve İsrail'le stratejik bir parite sağlamak için, Suriye'nin geleneksel güçlerini Sovyet yardımı ile yeniden inşa etmek ve genişletmektir. Bu strateji iyi sonuç verdi ve rakiplerine karşı İsrail'in geri çekilmesi ve 1984 -1985'e kadar ABD ve Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesi ile sonuçlanan bir dizi yıkıcı darbe aldılar. En göze çarpanlar, Eylül 1982'de Lübnan Devlet Başkanı Beşir Gemayel'in suikastı, Kasım 1982'de İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) karargâhının Tire'deki yıkılması, 1983'te Beyrut'ta ABD büyükelçiliğinin yıkılması, kışların bombalanmasıydı. Bunlara ek olarak Eylül 1984'te Doğu Beyrut'taki ABD Büyükelçiliği ekibinin bombalanması. Bütün bu saldırılar, ABD kuvvetlerinin Şubat 1984'te geri çekilmesine, İsrail-Lübnan barış anlaşmasının Mart 1984'te askıya alınmasına ve İsrail askerlerinin ilk olarak Ocak-Haziran 1985 arasında işgal ettikleri toprakların çoğundan çekilmesine sebep olmuştur (Goodarzi, 2013: 43).

Genel olarak bu dönemde Irak - İran savaşının sona erdirilmesi bağlamında, uluslararası toplum tarafından sunulan bütün önerileri İran rejimi reddetmiştir. Buna karşılık olarak Ronald Reagan yönetimindeki ABD'nin, Irak'a istihbarat ve askeri lojistik destek vermeye başlaması sonucunda, iki ülke yeniden diplomatik ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır. ABD dışında Fransa hükümetinin de Irak'a yardım etmeye başlaması, Suriye ve İran ittifakına karşı Irak'ın manevra kabiliyetinin yükselmesine olanak sağlamıştır. Genel olarak bu dönemde Saddam Hüseyin

rejimi bölgesel ve küresel desteğini arkasına alarak Suriye - İran ittifakını zayıflatmak için yoğun bir şekilde saldırmaya başlamıştır (Goodarzi, 2013: 43).

1.3.4. İsrail'in Lübnan'dan Çekilmesi ve İran - Suriye Arasındaki Gerginlikler 1985 - 1988

Uzun süren çatışmalar sonucunda İsrail kuvvetleri 1985 yılında Lübnan'da çekilmeye başlamıştır. İsrail güçlerinin çekilmesinin ardından hem bölgesel aktörler hem ülke içinde bulunan siyasi ve milis grupları, Lübnan içinde etkinli alanlarını genişletmek bağlamında yoğun bir rekabet içine girmişlerdir. Özellikle İran ve Suriye tarafından desteklenen gruplar, Lübnan'ın geleceğinde daha fazla söz sahibi olmak için yoğun bir mücadele vermişlerdir. Lübnan'ın geleceğine dair ortaya çıkan söz konusu mücadele, Suriye ile İran arasındaki ilişkileri yeni bir aşamaya taşımıştır.

1985 ve 1988 yılları arasını kapsayan dönem, Suriye - İran ittifakı tarihindeki en hareketli ve sıkıntılı dönemlerden biri olduğu söylenebilir. İki ülkenin daha önce iş birliği yaptığı hemen hemen her bölgede, çıkar çatışmaları ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İran ve Irak'ın Basra Körfezinde hâkimiyet kurmak için verdikleri mücadelenin gittikçe derinleşmesi sonucu, küresel bir krize dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca Tahran'ın Irak'ın saldırılarını telafi etmek için Basra Körfezi'ne bağlı ulaşım yollarına saldırılarına devam etmesi, Suriye'nin huzursuz olmasına neden olmuştur. Üstelik İran, Şubat 1986'da stratejik Faw Yarımadası'nın ele geçirilmesiyle Mayıs 1982'de Irak kuvvetlerinin İran'dan çekilmesinden bu yana en önemli askeri atılımına başladığında, Suriye, şu anda Arap topraklarını işgal eden Arap olmayan bir ülkeyi desteklemekten acı çekiyordu. Bütün bu olaylar, Suriye ile İran arasındaki ittifaka derin bir darbe indirilmesine neden olmuştur (Goodarzi, 2013: 153).

İsrail'in 1985 yılında bölgeden çekilmesinden sonra, Lübnan'da siyasi boşluk oluşmaya başlamış, bunun en önemli nedeni ise ülkenin geleceğine dair Suriye ile İran arasında yaşanan anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. İran, İslami Devrimi ihraç etmenin bir yolu olarak Lübnan kartını oynamayı ve Lübnan da devrimi ihraç etmek için bir fırsat olarak nitelendirdiği bir dinî sistem kurmayı hedeflerken, Suriye ise ülkedeki etkinliğini pekiştirmek adına istikrarlı ve laik bir devlet yapısı oluşturmak doğrultusunda siyasi bir düzen inşa etmek istiyordu (Doğrusözlü, 2013: 44-45).

Benzer şekilde, İsrail'in geri çekilmesi Suriye'ye Batı sınırlarını güvence altına almak için birçok fırsat sunarken, aynı zamanda Güney Lübnan'ın mücadelesinde önemli bir aktör olarak Hizbullah'ın yükselişini de teşvik etti. Nitekim savaştan dolayı siyasi ve ekonomik alt yapısı tahrip olan Lübnan'da, Suriye için hegemonyasını pekiştirmek adına iyi bir ortam mevcuttu. Bu nedenle Suriye, kendi yanlısı grupları kullanarak Lübnan'da hâkimiyet kurma arayışına gitmiştir. Ayrıca bu dönemde, Lübnan'da farklı gruplar arasında çıkan çatışmalardan dolayı anarşik ortam bulunuyor,

Suriye de hâkim olan bu anarşik ortamı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyordu (Cappelletti, 2018: 25).

Fakat bu dönemde Suriye'nin Lübnan'da hâkimiyet kurma çabaları, İran tarafından hoş karşılanmamış ve iki ülke arasında gerilimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İki müttefik arasındaki Lübnan merkezli bir diğer sorun alanı ise Hizbullah ve Amal arasındaki rekabet olmuştur. Çünkü kamp savaşları olarak adlandırılan, 20 Mayıs 1985 yılında Suriye destekli Amal grubuna bağlı silahlı güçleri, Beyrut'ta bulunan ve FKÖ militanların kaldığı Sabra, Shatila ve Burj el-Barajneh kamplara saldırmıştır. Beş gün süren çatışmalar neticesinde Suriye yanlısı Amal grubu söz konusu kampları kontrol etmiştir. Bu kısa çatışma, Suriye ile İran arasındaki gerilimi yükseltmiş ve Esad ile Humeyni Arasındaki ideolojik farkı da gözler önüne çıkarmıştır. Söz konusu bu kamp savaşlarında İran, Amal'e karşı FKÖ güçlerini desteklemiştir. Esad rejimi İran'ın bu hamlesini Suriye'nin Lübnan'da kurmaya çalıştığı hegemonyasına bir engel olarak yorumlamıştır. Ayrıca bu dönemde Güney Lübnan'da Amal ve Hizbullah arasındaki rekabetin şiddetlenmesi, zaten gergin olan Suriye ile İran arasındaki ilişkileri bir çıkmaza doğru sürüklemiştir (Cappelletti, 2018: 25).

1987 yılının Ekim ve Eylül aylarında Lübnan'da üç Amerikalının kaçırılması, Şam yönetimini derinden endişelendirmiştir. Bu olay, Esad'ın Lübnan'daki barışını derinden etkileyecekti. Hizbullah olaydan açıkça sorumlu bulunmuş, ancak konuyla ilgili net bir İran rolünü destekleyen hiçbir kanıt bulunmamasına rağmen, İran destekli Hizbullah'ın adı olaya karışması, Suriye'yi doğrudan etkilemiştir. Olayın hem ardından 24 Şubat'ta Suriye ordusu Hizbullah milisleri ile karşı karşıya kalma tehlikesine rağmen, batı Beyrut'un Basta bölgesine geniş çaplı bir operasyon başlatmıştır. Operasyon sırasında Suriye birlikleri, yerel Hizbullah karargâhı olan bir binaya da saldırmıştır. Amerikalıların kaçırılmasında rol oynayan militanları Suriye ordusu tarafından vahşice öldürmüşlerdir. İran, Lübnan'daki vekillerinin Suriye ordusu tarafından bu denli öldürülmesine ilişkilerinin bozulması adına aşırı bir tepki vermemiştir. Bunun temel sebebi ise, İranlı yetkililerin Körfez savaşında Suriye'nin sağlayacağı yardımlara ne denli muhtaç olduklarının farkında olmalarından kaynaklanmıştır. Genel olarak İran bu dönemde Lübnan'dan ziyade Körfez'deki çıkarlarına odaklanmıştır (Cappelletti, 2018: 26).

1988 yılına gelindiğinde, Suriye ile Hizbullah arasındaki sıkıntılar ve güney Lübnan üzerinde Amal ve Hizbullah arasında hâkimiyet kurma anlaşmazlıkları, yeniden hortlamaya başlamıştır. Genel olarak, bu dönemde Hizbullah'ın Amal ve İsrail'e karşı gerçekleştirdiği saldırılar, Suriye yönetiminin Lübnan'da istikrarlı bir yapının kurulmasına engel teşkil ediyordu. 1988 yılının baharında Suriye destekli Amal grubu ile İran'a bağlı Hizbullah örgütü arasındaki çekişme ve çatışmalar doruk noktasına ulaşmış, bu durum Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin kopma noktasına ulaşmasında önemli bir etken olmuştur. Ancak Şam ile Tahran, 26 Mayıs'ta sorunların barışçıl yollara çözülmesinin iki ülkenin yararına olduğunu görüşüne varmışlardır. Amal ve Hizbullah

arasındaki kriz, ittifakın geçici yakınsama çıkarları tarafından dikte edilen bir kolaylık evliliği olmadığını ve uzun vadeli hedefler tarafından yönlendirilen istikrarlı bir ortaklık haline geldiğinin açık bir göstergesi olmuştur (Cappelletti, 2018: 27).

Buna ek olarak, Irak'ın İran'ın petrol tesislerini Ağustos 1985'ten bu yana yoğun şekilde bombalaması ve Mart 1986'da petrol fiyatındaki çöküş, Tahran'ın petrol gelirlerinin birkaç ay içinde neredeyse yüzde 70 kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum da ekonomik açıdan Suriye ile İran arasındaki ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. İran'ın Suriye'nin petrol gereksinimlerini karşılamayı reddetmesi ve petrol borçlarını ödememesi, hali hazırda sorunlu olan ilişkisini zorlamıştır. İranlı yetkililer, 1986'lı yılların başlarında Suriye ile Ürdün arasındaki artan yakınlaşma ve Kral Hüseyin'in, Hafız Esad'la Saddam Hüseyin arasındaki sorunlarını çözme çabalarının ardından, büyük ölçüde endişe duymaya başlamıştı. Ürdün kralı Hüseyin'in bu dönemde Suriye nezdinde yürüttüğü diplomasisinin temel amacı, Suriye'nin İran'a sağladığı yardımları keserek, İran rejimini ateşkese zorlamak olmuştur. Ürdün'ün benimsediği bu diplomasi trafiği başta ABD ve Suudi Arabistan olmak üzere Suriye'nin güçlü süper partneri SSCB tarafından da desteklenmiştir (Goodarzi, 2013: 133-134).

1987 Amman zirvesiyle, Ortadoğu'daki Arap devletleri, İran'ı bölgedeki ana tehdit olarak belirlemiş, böylece İslam Cumhuriyeti'yle savaşı ilerletmek ve Filistin'in mücadelesini ikincil bir konuma getirmek için Bağdat'a tutarlı bir finansal yardım sağlamıştır. Dahası, Mısır'ın Arap Birliği'ne yeniden girmesi, Esad rejiminin sert tepki göstermesine neden olmuştur. Bununla birlikte, artan izolasyona rağmen, Hafız Esad halen İran müttefiklerini desteklerken, Körfez'deki girişimini kaybediyordu ve Arap dünyası Tahran'a karşı savaşıyordu. Özellikle, Hafız Esad'ın rolü, düşman Arap Birliğinin ve Tahran'ın bir Arap devletinin diğerine karşı oynayabilmesinin önlenmesinde çok önemliydi. Hem Amman hem de Cezayir'in zirvesinde, İran karşıtı blok, Suriye'den İran'a yönelik yardımlarını kesmek istemiştir. Ancak Hafız Esad, Arap görüşünden ve Sünni kuruluşlarından, özellikle Körfez ülkelerinden gelen baskılara rağmen, evrimsel İran'ın bir müttefik olarak benimsenmesi gerektiği görüşünden ayrılmak için hiçbir sebep görmedi. Dahası, ittifakın pekiştirilmesine yardımcı olan bir diğer faktör de Tahran'ın Şam'ın Suriye'den öncelikli olduğunun kabulü olmuştur. İran, Hafız Esad'ın Lübnan'daki son hakem olduğunu ve İran'ın Beyrut'ta kendisine meydan okumak için uzun vadeli çıkarlarına hizmet etmeyeceğini görüşünü savunuyordu (Cappelletti, 2018: 27).

Son olarak, 20 Ağustos 1988'de BM güvenlik konseyinin (BMGK) 598 sayılı kararını her iki tarafın kabul etmesiyle, İran ve Irak arasındaki Körfez Savaşı nihayet sona ermiştir. Bu da Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Eksen Lübnan'daki iş birliğinin yanı sıra savaşın sona ermesi, nihayet iki ülkenin iş birliğinin parametrelerini nasıl belirleyebileceğini ve hayati çıkarlarını belirleyebildiğini gösteren ittifakı pekiştirmiştir. Özellikle Suriye ve İran, ittifaklarını farklı çıkarların üstesinden gelmeye ve karşılıklı olarak kabul edilebilir düzenlemelere

ulaşmaya yardımcı olan kapsamlı bir danışma sürecine girmişlerdir. Gelecek dönemlerde, Suriye-İran ortaklığının motivasyonunu daha da ileriye götürebilecektir (Cappelletti, 2018: 28).

Diğer bir taraftan, 1980'lerin sonunda Irak'ın gücünün bölgede yeniden ortaya çıkması, İran'ın Körfez savaşında aldığı yaraları sarabilmesi, SSCB'nin Suriye'ye verdiği desteğin kademeli olarak geri çekilmesi ve ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini pekiştirmesi gibi etkenler, iki müttefiki Lübnan'daki durumu istikrara kavuşturmak için iş birliği yapma gereği, ilişkilerin sağlamlştırılmasına yardımcı oldu (Goodarzi, 2013: 44).

Genel olarak, İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından İran - Irak savaşının sonuna kadar olan dönemde, İran ile Suriye arasındaki ilişkiyi anlamak önemlidir. Çünkü bu dönemde iki ülke arasındaki ittifakın temelini ve ilişkilerini kuracak ve güçlendirecek faktörler ortaya çıkmıştır. Öte yandan, İran bölgedeki Şii gruplarıyla destek ve iş birliği yaparak bölge üzerindeki manevra kabiliyetini yükseltmeye çalışmıştır.

1.4. Humeyni'nin Ölümünden Birinci Körfez Savaşı Sonuna Kadar İran-Suriye İlişkileri

İran ile Irak arasındaki sekiz yıl süren savaşın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin çöküşü ile birlikte, dünyayı iki kutuplu sistemin bitmesin ve ABD tarafından yönetilen tek kutuplu bir sistemi memnuniyetle karşıladığı yeni dönem bekliyordu. Bu olaylar ilerledikçe, ülkeler yine bu yeni uluslararası sisteme adapte olmaya çalışıyordu.

Öte yandan, dünya çapında yaşanan siyasi gelişmeler ve özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, İran için çok önemli hale gelmiştir. Çünkü, Humeyni'nin 1989'da vefat etmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, İran'ı bölgede çok önemli bir rol oynayabileceği önemli bir konuma getirmiştir (Yurdakurban, 2007: 31).

Irak ile savaşın sona ermesi İran için çok önemli hale gelmişse de, İran'ın o dönemde iç durumundaki gelişmeler daha da önemliydi. Çünkü Humeyni'nin ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığına seçilen Haşimi Rafsancani (1989 - 1997) ve ondan sonra göreve gelen Muhammed Hatemi (1997 - 2005) ile İran, bölgesel ülkelere yönelik daha ılımlı bir dış politika izlemiştir (Gündoğan, 2016: 334). Bu nedenle, Humeyni'nin ölümünden sonra İran'ın, bölgeye yönelik politikası daha açık ve gerçekçi hale gelmiş, bu da İran'ın özellikle yeni bir politika benimseyerek bölgesel yönetimlerle, özellikle Körfez ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmek istediğini göstermiştir.

Rafsancani Hükümeti'nin Pers Körfezi krizi sırasındaki bir başka başarısı, KİK ülkeleriyle ve genel olarak Arap ülkeleriyle olan iyi ilişkileri olmuştur. Bu süreçte İran, 1988'den 1989'a kadar

Basra Körfezi ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini genişletmiş ve kalan diğer Arap ülkelere yaklaşmıştır. Diplomatik yakınlığa rağmen, Körfez'deki ilişkiler güvenlik perspektifinden henüz gelişmemiş ve bölgedeki ülkeler İran'ı reddetmeye devam etmişlerdir (Yurdakurban, 2007: 32).

Başka bir deyişle, Humeyni'nin ölümü ve İran'da yeni bir hükümetin gelmesinden sonraki dönemde Suriye, İran'ın Lübnan'daki özel konumu ve nüfuzu nedeniyle etkisini artırma çabaları nedeniyle bazı faaliyetlerinden endişe duyuyordu. Bu durum, iki ülke arasındaki olası çatışmaların önünü açmıştır. Ancak, Lübnan ile ilgili herhangi bir ihtilafın, Lübnan'da Irak'ın verimliliğini artıracığından korkulması, her iki ülkenin de Lübnan'da daha uyumlu çalışmasına neden olmuştur (Asl, 2009: 241-242).

Irak - İran savaşı sonrası dönemde, Suriye ve İran arasında sorun teşkil eden bir diğer faktör ise, Suriye'nin, İran'ın liberal dış politikası doğrultusunda, diğer Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurma çabaları konusundaki endişesiydi. İran devletinin Irak'a yönelik bu belirsiz tavrına karşın Suriye, Mısır ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Suriye, Irak'ın İran'la ilişkileri normalleştirme girişimini bir taktik olarak nitelendirmiştir. Irak'ın Kuveyt'in işgalinden sonra İran'la ilgili sorunlarını azaltma niyeti anlaşılabilir. Bu olaylar Suriye'nin bu konuda haklı olduğunu göstermiştir (Asl, 2009: 242).

Rafsanjani'nin iktidarı döneminde, İran'da yeni bir dış politika uygulanması bağlamında, Hizbullah da dâhil olmak üzere bölgedeki Şii grupları daha aktif hale gelmiştir. Örneğin, 1991'de Rafsanjani ve Hafız Esad arasındaki müzakereler, Hizbullah'ın Baqa'ah'ın doğusundaki ve güneydeki pozisyonunu güçlendirmiştir. Öte yandan, Hizbullah güvence vermiş; Suriye ile İsrail arasındaki büyük oyunda Suriye'nin İsrail üzerindeki baskı araçlarından biri olarak önemli bir rol oynadığını tahmin etmiştir (Sarıkaya, 2012: 32).

İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte oluşan yenedünya düzeni bağlamında, birçok gözlemci Suriye - İran ittifakının yakın zamanda çöküşünü öngörmüştür. Suriye ve İran rejimlerinin iki Körfez savaşı ile Soğuk Savaş sonrası dönem arasındaki özel ilişki ve ittifaklarını sürdürmeleri için iyi nedenler bulunmaktaydı. Dahası, Sovyetler Birliği'nin yaklaşmakta olan çöküşü ve Şam'ın ana silah sağlayıcısını kaybetmesi, Moskova'nın bölgedeki 'stratejik ortaklıktan' 'savunma yeterliliğine' kadar bölgedeki kayma stratejisi ile Suriye'nin İslam Cumhuriyeti ile daha derin iş birliği kurmasına zemin hazırlamıştır (Cappelletti, 2018: 29).

Irak - İran savaşının sona ermesinin ardından Saddam, savaşı Irak için bir zafer olarak savundu. Arap liderliği görevine soyunan Bağdat, Washington'dan tam destek aldı. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ABD'nin Ortadoğu'da kendisini daha güçlü bir şekilde ortaya koyması ve Arap dünyasında Irak'taki gücün ve saygınlığının artması, İran'ın zayıflığını ve Suriye'nin izolasyonunu daha da görünür hale getirmiştir (Risseuw, 2018: 9).

Genel olarak bu dönemde İran, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı kendisine yönelik tek tehdit kaynağı olarak görmekteydi. Suriye ise özellikle Lübnan'daki çıkarlarına karşı en büyük tehdit kaynağı olarak İran tarafından yardım edilen Hizbullah'ı görüyordu. Hıristiyan bir general olan Michel Aoun, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinden sonra ülkede oluşan boşluktan yararlanarak Suriye birliklerine saldırmaya başlamıştır. Suriye birlikleri ile Hıristiyan Lübnan güçleri arasında başlayan çatışmalarda Bağdat yönetimi, Suriye'nin cezalandırılması ve Lübnan'da sahip olduğu konumunu zayıflatmak için, doğrudan General Aoun birliklerine silah vermeye başlamıştır (Cappelletti, 2018: 29).

1990 yılına gelindiğinde Ortadoğu bölgesi Irak - İran savaşından sonra büyük bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Sahnede yine Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak vardı. Bu sefer Bağdat hükümeti, Kuveyt devletine karşı bir önceki savaştan iki yıldan az bir süre sonra, 2 Ağustos 1990'da bir savaş başlattı (Najad, 2015). Halliday'ın sözleriyle *“bölgeyi bölen ve dış güçleri 1918'den bu yana herhangi bir zamanda doğrudan bölgesel çatışmaya çeken bir devletlerarası savaş eylemi”* olan bir olay olarak tanımlamıştı. Söz konusu bu savaş neticesinde, ilerleyen dönemlerde Irak, hem ekonomik hem de siyasi olarak ağır faturalar ödemeye mahkûm edilmiştir. (Risseeuw, 2018: 8).

Irak'ın komşusu olan Kuveyt'i işgal etmesinden sonra başlayan süreçle, Suriye ile İran arasında sorun teşkil eden yeni faktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Irak'ın söz konusu eyleminden sonra Suriye, Suudi Arabistan'a asker göndererek Saddam rejimine karşı oluşturulan ABD - Arap koalisyonuna destek vermiştir. Buna karşın İran, ABD'nin bölgedeki varlığını kınamış konu ile ilgili tarafsızlığı seçmiştir. Bu durum da Suriye ile İran arasındaki iş birliğinin sona erdiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Cappelletti, 2018: 30).

Fakat 1990 yılına geldiğinde, tahminlerin aksine Suriye ile İran, aralarındaki ekonomik ve siyasi işbirliğinin güçlendirilmesi bağlamında, devlet başkanları ve dış ilişkiler bakanların tarafından başkanlık edilen ortak iş birliği komisyonunun kurulmasına karar vermişlerdir. Ayrıca iki ülke, balistik füzelerinin geliştirilmesi için ortak bir program başlatmıştır. Bu bağlamda Hama ve Halep'te üretim tesisleri kurulmuştur (Risseeuw, 2018: 9). Burada altı çizilmesi gereken konu İran'ın birinci Körfez savaşında tarafsız kalmasının temel nedeninin, sekiz yıl süren savaş sonucunda ülkenin ekonomik alt yapısı çökmüş ve Tahran Hükümetinin ülkenin ekonomik olarak yeniden kalkınması için yeni bir savaşa sürüklenmek istemiyor olmasıdır. Ayrıca İran, ekonomik alanda güçlenmesi doğrultusunda, bu dönemde tarafsız kalarak Suriye dışında özellikle Körfez İş birliği ülkeleri ile dengeli bir ilişki kurmaya çalışmıştır.

1.4.1. Birinci Körfez Savaşı'ndan Sonra İran - Suriye İttifakının Sürekliliği

Birinci Körfez Savaşı'nın sona ermesi ve Irak kuvvetlerinin 1991'de Kuveyt'ten çekilmesinden sonra, savaş Irak'ın askeri yeteneğini zayıflatan büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Öte yandan, aynı yıl Soğuk Savaş sona ermiş, dünya çapında iki kutupluluğun yerini tek kutuplu bir sistem almıştır. Bu önemli küresel gelişmelerin tümü hem Suriye hem de İran için önemli bir dönüm noktası olarak, iki tarafın da ilişkilerinin ve iş birliğinin geleceğinin belirlenmesi için önemlidir.

Soğuk Savaş sonrası yılların hızlı evrimi nedeniyle, İran ve Suriye işbirliğini ve ilişkilerini çeşitli şekillerde sürdürdüler. En önemlisi, ABD'nin bölgedeki ve dünyadaki baskın konumu ve Sovyetler Birliği'nin kademeli geri çekilmesi ve nihayetinde çözülmesi, Ortadoğu'da hızla değişen siyasi denklemler, Suriye ile İran arasındaki askeri ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine önemli olanak sağlamıştır. Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte, dünya çapında oluşan yeni konjonktür Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için yeni fırsatlar meydana getirmiştir. Örneğin İsrail'in çekilmesinden sonra Lübnan'da ilan edilen güvenli bölgenin korunması için Suriye'nin Hizbullah'a ihtiyacı vardı. Ayrıca Suriye, Golan Tepeleri'ni kurtarmak için İsraililerle ve Amerikalılarla barış görüşmelerinde 'İran kartını' oynamak istiyordu. Şam, Tahran ile yapılan anlaşmayı Arap - İsrail çatışması ve barış görüşmelerindeki çıkarlarını ilerletmek için gerekli bir araç olarak görmüştür (Goodarzi, 2013: 46).

İsrail, Filistin ve Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün de içinde bulunduğu Arap ülkeleriyle bir barış sürecinin başlatılması bağlamında, İspanya Hükümetinin ev sahipliğini yaptığı, ABD ve SSCB tarafından desteklenen Madrid Barış Konferansı 30 Ekim 1991 yılında düzenlenmiştir. Görüşmeler sırasında Esad, Filistin Meselesi üzerine kapsamlı bir uzlaşma ve Suriye ile Arap ülkelerinin geri kalanı için daha geniş bir barış sağlayacak ikili görüşmelerden kaçınmaya çalışıyordu. Suriye'nin BM Kararı'na göre, Golan Tepeleri'nden tamamen geri çekilmesi planlanmıştı. İran, Suriye'nin müzakere yapma şansı için kilit unsurlardan birini temsil ediyordu. Şam, Tahran ile sahip olduğu ilişkilerden dolayı müzakereler sırasında çok yara almıştır. Çünkü hem ABD ile hem de İsrail'in müzakerelerinde taviz kazanmanın bir yolu olarak İran'la, ılımlı Batı yanlısı kamp arasında gidip gelebilirdi. Suriye'yle olan bir barış, ABD'nin Hizbullah'a ve diğer İslamcı gruplara verilen desteğe son vererek Levant'taki İran etkisinin sona ermesini sağlayacaktı. Madrid müzakerelerinin sonunda, Suriye ile İsrail arasında tam bir barış antlaşması sağlanamadı ve Şam - Tahran ortaklığı, İsrail'in Ortadoğu'nun barış sonrası nüfuzunu dengelemenin bir yolu olarak daha fazla değer kazanmaya başlamıştır. Irak'ın bir tehdit oluşturduğu yönündeki algının devam etmesi nedeniyle İran ile Suriye arasındaki iş birliğini daha da güçlendirmiştir. Irak, Kuveyt işgalinin başarısızlığından sonra ağır bir yenilgiye uğramasına rağmen, Baasçı lider iktidarda kaldığı sürece, İran ve Suriye, Irak'ın iktidarını kontrol altında tutmayı için stratejik olarak gerekli görmüştür. Ek olarak, Suriye ve İran, Rusya, Çin ve Kuzey Kore'nin sağladıkları yardımlarla yurt içinde balistik

füze üretme yeteneğini kazanmak üzere ortak bir program başlattı. Nitekim ‘*bölgedeki İsrail nükleer tekeli göz önüne alındığında ve Amerikan’ın, Suriye ve İran’a yönelik silah toplama girişimleri, kitle imha silahları da dâhil olmak üzere, ABD’ye yönelik tehditleri göz önüne alındığında, güç stratejileri dengesi ile tam uyumlu olmuştur*’ (Cappelletti, 2018: 32-33).

Diğer bir taraftan Washington yönetimi, özellikle 1990’lı yıllardan sonra ikili koruma politikası çerçevesinde İran’ı köşeye sıkıştırmaya ve izole etmeye çalışmıştır. Her ne kadar Muhammed Hatemi başkanlığının ilk yıllarında, ABD - İran ilişkilerinde bir çözülme beklentileri ortaya çıksa da reformist cumhurbaşkanı, rejim içindeki daha sert unsurların ABD ile herhangi bir yakınlaşmaya karşı çıkmalarından dolayı çaresiz kalmıştır (Goodarzi, 2013: 47).

Belki de 1990’lı yıllarda Suriye - İran ilişkisini etkileyen önemli unsurlardan bir diğeri ise Hamas ve İslami cihat gibi İslamcı hareketlere destekleriydi. Ancak ılımlı reformist Muhammed Hatemi’nin İran ‘da cumhurbaşkanı seçilmesi, ABD ile yakınlaşma olasılığına umut verdi. Bununla birlikte İran, Hatemi seçimlerinden sonra, İran’ın tamamen terörden vazgeçmesine rağmen, kendisini tamamen terörden uzaklaştırmaya başladıktan sonra, 1997’ye kadar siyasi amaçlar için geniş bir terörizm kullanmıştır. İran, komşularına ve Batı’ya yönelik ılımlı bir dış politika benimsemesine rağmen ABD, 2000’de Tahran Hükümetini terörün en aktif devlet sponsoru olmakla suçlamıştır. Bu da ABD ile İran arasındaki ilişkilerinin gelişimine engel teşkil etmiştir. Şüphesiz bu durum İran’ı bölgesel müttefiki olan Suriye’ye daha da yakınlaştırmıştır (Cappelletti, 2018: 33).

Öte yandan, 1990’lı yıllarda İran ile Suriye arasındaki ilişkileri etkileyen sebeplerden biri, İsrail ile Türkiye tarafından 1994 - 1995 yılları arasında yapılan bir anlaşmaydı. Ortadoğu bölgesinin iki ülkesi olan Türkiye ve İsrail siyasi, ekonomik, istihbarat ve su konularında anlaşmalar ve aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri de bu anlaşmayı desteklemiştir. Bu nedenle, böyle bir anlaşmanın genellikle Arap dünyası ve özellikle İran ve Suriye üzerinde etkisi olmuştur. İran ve Suriye, söz konusu anlaşmayı kendilerine yönelik ortak bir tehdit olarak algılamış, bu da iki ülkenin bu dönemde daha fazla iş birliğinin gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu anlaşmaya tepki olarak Şam’da yayımlanan Teşrin gazetesinin bir haberinde, Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın esasında İsrail hava kuvvetlerine, Türk hava sahasını kullanma izin verilmesinin Suriye’nin güvenliğini tehdit ettiği ifade edilmiştir. Aynı şekilde, ‘Tahran Times’, Gazetesi de anlaşmayı Siyonistlerin saldırısı olarak nitelendirerek, İran’ın ittifak için tepkisiz olmayacağını belirtmiştir. İranlı yetkililer anlaşmayı kınamış ve bölgedeki ülkelerin bir araya gelmesi gerektiğini söylemişlerdir (Asl, 2009: 243).

1990’lı yıllar boyunca İran’ın Hizbullah Örgütüne yönelik yardımlarıyla birlikte, iki taraf arasındaki iş birliği büyük ölçekte ilerlemiş, bu da örgütün Lübnan topraklarındaki İsrail kuvvetlerine karşı yürüttükleri eylemlerini günden güne arttırmasına olanak sağlamıştır. Örneğin,

Hizbullah'ın 1990'da İsrail'e yönelik etkili saldırılarının sayısı 19 iken, bunun 1991'de 52'ye, 1993'te 158'e, 1994'te 187'ye ve 1995'te 344'e çıktığı görülmektedir. Bu süreçte İsrail kuvvetlerinin Lübnanlı sivillere büyük zarar veren 'Gazap Üzümleri' gibi operasyonlarında da Hizbullah'a karşı mücadele gerekçesini kullanması, Hizbullah'ın Lübnan genelindeki desteğini artırmıştır. 1997'ye kadar Lübnan'da Hizbullah saldırıları sonucu ölen İsrail askerlerinin sayısı yılda 25 kişi civarındaydı. 1997 yılı İsrail'in güney Lübnan'daki varlığı bakımından dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren İsrail içinde güney Lübnan'dan çekilme seçeneği konuşulur hale gelmiştir. Bütün bu tartışmalarda İran'ın önemli bir yeri olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır (Sarıkaya, 2012: 23).

İran destekli Hizbullah'ın, Lübnan'da İsrail yönelik yaptığı yoğun faaliyetlerden dolayı Tel Aviv hükümeti, nihayet 1998'de İsrail'in Lübnan'dan tamamen çekilmeye hazır olduğunu açıklamıştır. İsrail'in fiilen çekilmesi ise iki yıl almış ve Lübnan'dan Mayıs 2000'de tamamen çekilmiştir. Çekilme sonrasında bölgedeki denge tamamen Hizbullah lehine değişmiş ve bölge Hizbullah'ın kontrolü altına girmiştir. Bu aynı zamanda Tahran açısından da önemli bir kazanım olmuştur. İsrail birliklerinin Mayıs 2000'de Güney Lübnan'dan tamamen çekilmesinden sonra İran'ın stratejisini ilerletmiş, desteğini artık kendi ayakları üzerinde durabilecek olan Hizbullah yerine Filistin hattına taşımıştır. Böylece İran, Filistin yönetimi üzerinde nüfuz elde edecek ve İsrail karşısındaki konumunu güçlendirecektir. İran, Haziran 2002'de Hamas, İslâmî Cihad ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC)'nin de bulunduğu Filistinli örgütleri, Tahran'da bir araya getirmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda söz konusu örgütlerin temsilcileri silahlı mücadeleye devam etme ve İsrail'le müzakereleri reddetme kararı almışlardır (Sarıkaya, 2012: 32-33).

2000 yılının başlarında Suriye - İran eksenini beklenmedik bir dramatik olay zincirinden etkilenmiş ve on yıllık göreceli sakinliğin ardından güvenliği ve her iki ülkenin gelecekteki istikrarını tehdit eden önemli bir gelişme yaşanmıştır. İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinde sonra Suriye ile İran ülkede hakimiyet kurmak için çetin bir mücadeleye girmişlerdir. Bunun dışında 10 Haziran 2000'de Hafız Esad'ın ölümü, oğlu Beşşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte Suriye için önemli bir siyasi tarih kapanmıştır. Ayrıca, George W. Bush'un seçilmesi, Clinton yönetimini karakterize eden liberalizm dönemine son vermiştir. En önemlisi, Bush'un seçimlerinden yalnızca bir yıl sonra, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırıları, Orta Doğu'da yeni bir çatışmalar çağını açmış, ABD başta olmak üzere bütün Batı ülkelerinin dikkatini Suriye üzerine çekmiştir (Cappelletti, 2018: 33).

Yukarıda bahse konu olan gelişmeler, bu dönemde İran ve Suriye ülkeleri arasındaki ilişkilerin hiçbir şekilde olumsuz yönde etkilememiş, birlikteliklerinin daha da güçlendirilmesine ve iki tarafın gelecekteki olaylara ve gelişmelere hazırlıklı olmalarına neden olmuştur. İran'ın özellikle batıya yönelik dış politikası, Seyyid Muhammed Hatemi döneminde biraz açılmış,

Hatemi'nin kişiliği daha liberal olduğu için sivil diyaloga inanıyor olsa da, İran'ın yüksek güvenlik politikası çerçevesinin dışına çıkmamıştır.

1.4.2. ABD'nin 2003'te Irak'ı İşgali Sonrasında İran - Suriye Stratejik İttifakı'nın Gerekliliğini Yeniden Vurgulaması

2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü, çağdaş Suriye tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve Suriye ile İran arasındaki ilişkilere de önemli ölçekte etki bırakmıştır. Elbette, Beşşar Esad döneminde, iki ülke arasındaki ittifakı ve işbirliğine olan ihtiyacı daha da artıran bazı olaylar meydana geldi. Örneğin baba Esad'ın ölümünden sonra Suriye ile İran arasındaki ilişkiye bakıldığında, iki ülke arasında önceki yıllara göre daha fazla koordinasyon ve iş birliği olduğunu, ABD'deki ikiz kulelere yönelik gerçekleştirilen terör saldırısı ve daha sonra ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi görülebilir. Amerika'nın Ortadoğu'daki konumunu daha da güçlendirmek, iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştır.

Öte yandan, Hafız Esad'ın ölümünün İran - Suriye ilişkileri üzerinde olumsuz bir etkisi olmamıştır. Hatta bazı Arap ülkeleri Beşşar Esad'ın gücünün Arap ülkelerinin Suriye ile ilişkileri için yeni bir kapı açacağını ve Suriye'nin İran'la ittifaktan ayrılacağını bile düşünüyordu. Ancak tüm bu kehanetler gerçekleşmemiş, çünkü İran - Suriye ilişkilerinin temeli Hafız Esad'ın zamanında kurumsallaşmıştır. Hafız Esad'ın oğlu Beşşar'a *'İranlılara her zaman destek verebilirsin ama asla Arap liderlere güvenme'* diye vasiyet ettiği İran basınında yer almıştır (Yılmaz, 2018).

2000 yılında babasının ölümünden sonra iktidara gelen Beşşar Esad, başlangıçta, siyasi ve ekonomik reformlar hakkında şaşkıncu bir şekilde açıkça konuşan modernleştirici, genç bir yöneticinin umut verici bir cephesi görünümünü veriyordu. Hafız Esad'ın diğer bölgesel akranlarla stratejik manevra yapmasının mirası, Suriye'nin Hizbullah'a göre Lübnan'daki İran davranışını dikte etme kabiliyeti ile gösterilen 1990'lar boyunca ittifakta önderlik etmesini sağladı. 2000'li yılların başında Suriyeliler, gücünü farklı bölgesel paydaşlarla dengelemiş ve Batı ile olan gerilimleri hafifletmiştir. Bununla birlikte, Beşşar, 11 Eylül olaylarının ve ardından Bush yönetiminin terör emellerine yönelik savaşının tepkileriyle hemen karşı karşıya gelmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında Ortadoğu genelinde Suriye özelinde siyasi denklemini etkileyen bir dizi olay gerçekleşmiştir. Beşşar Esad'ın iktidar tarihinde benzeri görülmemiş zorluklarla uğraşmak zorunda kaldı. Irak'ta baş gösteren bir savaş bağlamında, Şam, Saddam Sonrası Irak'taki potansiyel bir İran'ın çıkarlarından şüpheleniyordu. İran'ın tepkisi, Suriye'deki ortaklıkları içerisinde Suriye egemenliğini beklerken, Suriye ile bağları geliştirmeye devam etmekte. Bu, Nisan 2002'de ikili bir sanayi işbirliği anlaşmasının imzalanmasına ve Suriyeli özel üreticilerle ortak girişimlerin finanse edilmesi için 50 milyon dolarlık bir fonun kurulmasına yol açtı (Risseuw, 2018: 10).

ABD liderliğindeki Irak işgali ve sonrasındaki dönemde, iki müttefik arasındaki iş birliği önemli ölçüde arttı. Suriye ve İran, Saddam Hüseyin'in Nisan 2003'te ABD'nin önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından devrilmesi konusunda kararsız kalmışlardı. Bir yandan, her ikisi de uzun zaman süren düşmanlarının devrilmesini memnuniyetle karşıladı. Öte yandan, askeri zaferin hızıyla ülkeler, Bush yönetiminin 'terörle savaşında' bir sonraki hedef olabileceğinden korkuyordu. Ancak, Washington bir kez daha büyük zorluklarla karşılaştı ve Irak'ta tıkanmaya başladığı zaman, Tahran ve Şam da bir nebze olsa da rahatlamışlardı. Her ikisi de ABD'nin İran'a ve Suriye'ye saldırmak için Irak'taki ayak izini sıçrama tahtası olarak kullanmasını engellemek amacıyla, Irak'taki isyanı yıllarca desteklemişlerdi. Tahran, Bağdat'taki yeni hükümetin kendisine karşı düşmanca bir duruş üstlenmemesini sağlamak için tüm büyük Irak siyasi partileri ve milisleriyle, özellikle de Şii'lerle yakın ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Şam başlangıçta, Arap ve Sünni Müslüman savaşçıların Suriye topraklarından Irak'a, El Kaide'nin silahlı militanları olmak üzere geçişlerine izin vermiş ve onları desteklerde bulunmuştur. Dolayısıyla bu dönemde ne Şam ne de Tahran yönetimleri, Irak'ın anarşi ve iç savaşa sürüklenmesini istememişlerdir. Ancak Washington'un 2011'de kuvvetlerini geri çekinceye kadar, yüksek profilli bir askeri varlık sürdürdüğü sürece, Irak'ta bir derece dalgalanma ve belirsizliğin devam etmesini istemişlerdi. ABD liderliğindeki güçleri bastırmak ve dikkatleri kendileri üzerinden uzaklaştırmak istiyorlardı (Goodarzi, 2013: 48). Başka bir deyişle, hem Suriye hem de İran, Irak'taki ABD güçlerinin her zaman ulusal güvenliklerini tehdit ettiğini biliyorlardı. Bu yüzden her iki taraf da ABD'nin Irak topraklarındaki askerlerini geri çekmesi için her türlü yolla başvurmuşlardı.

2005 yılında Dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı, Lübnan'da etkisi olan tüm güçler, özellikle İran ve Suriye için yeni bir gelişme oldu. Olay, Lübnan'da Suriye kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Hizbullah'ın silahsızlandırılması için çağrılan 1559 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Bu aynı zamanda Hizbullah'ın Lübnan'daki en büyük taraftarlarını kaybetmesine neden olurken, İran'ın Lübnan'daki hegemonyasının azalmasına da sebebiyet vermiştir. Ayrıca, İran ve Suriye'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştır (Dursunoğlu, 2006).

Irak işgali sonrası dönemde Suriye ve İran'a yönelik Batı saldırıları, özellikle Lübnan cephesinde daha da belirginleşiyordu. 2005'te eski Lübnan devlet başkanı Hariri'nin öldürülmesi ve Irak'taki artan İran etkisi, başta Suudi Arabistan olmak üzere bütün Batı devletlerini endişelendiriyordu. Bu nedenle ABD, Tahran'ın müttefikleri Suriye ve Hizbullah'a büyük bir darbe vurmak için fırsatı kollamaya başlamıştır. Refik Hariri'ye yönelik yapılan terörist saldırısı, Suriye'yi Lübnan'dan çıkarmak için Batı tarafından kullanılmıştır. Esad rejiminin, 18000 kişilik birliği Lübnan'dan geri çekilmeye zorlanmış ve bu durum bölgedeki artan izolasyonundan dolayı Esad, Hizbullah ve Tahran'ı daha da yaklaştırmıştır. 12 Temmuz 2006'da Hizbullah, iki askerini kaçırıp sınır ötesi baskın sırasında sekiz kişiyi öldürerek İsrail ile savaş başlatmış ve bölgede yeni bir kaos ortamı yaratmıştır. Hem Şam hem de Tahran, ABD'nin her iki ülkenin de çatışmalara

karıştığı suçlamalarını inkâr etmesine rağmen kanıtlar, direniş ekseninin tarihi Şii müttefiklerini tam olarak desteklediğini göstermiştir. Savaş altı hafta sürmüş ve Arap - İsrail çatışması tarihinde büyük bir askeri atılım yapmıştır (Cappelletti, 2018: 35-36). İki ülke arasındaki iş birliği ve eşgüdüm, Suriye ve Lübnan'ın, her iki tarafın da gerektiğinde ortak bir çıkarı olduğu anlamına geliyordu. İsrail'in 2006'da Lübnan işgali, hem İran'ın hem de Suriye'nin konuşma ve davranışlarını daha düzenli hale getirmesi için zemin hazırlamıştır

Hariri suikastından sonra uluslararası toplumunun baskıları sonucu Suriye, Lübnan'dan tamamen çekilmiştir. Ancak 2006 yılında yaşanan Lübnan - İsrail savaşı, bölge denklemine yeni bir boyuta taşınmıştır. Bu savaşta her ne kadar İsrail ordusu hedeflere ulaşıldığını açıkladıysa da Hizbullah'ın Lübnan'daki siyasî ve askerî gücünün tescili ile İsrail Savunma Kuvvetleri'ne zarar verebilirliği tarihe not düşülmüştür. Bugün ise Suriye'deki bunalım nedeniyle Lübnan, yeni bir dönemin eşliğindedir. Güney başta olmak üzere, Lübnan'da kontrolü büyük ölçüde elinde bulunduran Hasan Nasrallah idaresindeki Hizbullah, krizde Esad yönetiminin yanında olduğunu açıkça ilân etmiştir (Sarıkaya, 2012: 33-34).

Suriye, Lübnan'ı kaybettikten sonra bölgesel konumunu giderek güçlendirmeyi başardı. Hizbullah'ın 2006 Lübnan Savaşı'nda İsrail kuvvetleri tarafından mağlup edilmesi imkânsız hale geldiğinde, 'Direniş Ekseni' bölgede güç kazanmaya başlamıştır. İran - Suriye - Hizbullah ittifakı, ABD ve İsrail'e karşı 'direniş' anlatısından ideolojik bir temel alarak, Suriye'de Esad'ın lehine hazır bir moral artışı sağlarken İran, Arap dünyasının kalbinde stratejik bir derinlik sağlamıştır. Esad, Körfez Ülkeleri ile olan ilişkileri ve ideolojik taahhütleri arasındaki hassas dengeye kesinlikle uymakla birlikte, Suudi Arabistan ve Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmek için çalıştı. Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan yabancı yatırım çekmek için Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ile yeni rolünü kullanırken, devlet şirketlerini ekonomik ve ihtiyatlı bir şekilde özelleştirmeye yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır (Risseuw, 2018: 13).

Genel olarak, bu dönemde Ortadoğu bölgesinde önemli stratejik bir müttefik olan Suriye ve İran, rakiplerinden her zaman ortak tehdit altında olmuştur. Suriye ve İran kendilerini karşı oldukları rejimler tarafından kuşatılmış hissetmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak, 2006 yılında o zaman kendi kontrolü altında bulundurduğu Lübnan'ın toprak parçasını da içerecek şekilde Suriye ve İran, İsrail ve ABD'nin oluşturduğu 'genel tehdide' karşı bir savunma anlaşması yapma yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Şam'ı ziyaret etmiş Beşşar Esad ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşme sırasında her iki tarafın Filistin direnişini desteklediklerini teyit etmişlerdir. Ahmedinejad, Şam ziyareti sırasında Hamas lideri ile de görüşmüştür. Suriye Devlet Başkanı Esad, Tahran ile bölgesel güvenlik konusunda 'Stratejik İşbirliği' içinde olduklarını bir kere daha vurgulamıştır (Erdurmaz, 2010).

2006 savaşından muzaffer olarak ortaya çıkanlar açısından bakıldığında, Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın zafer kazandığını iddia etmesine rağmen, Hizbullah'ın kazandığı, İsrail'in de kaybettiği pek fazla bir Şey ortada yoktu. Genel olarak bakıldığında Tel Aviv, savaşın başında ele geçirilen iki İsrail askerinin özgürlüğü ve Hizbullah'ın imhası dahil olmak üzere, zafer için yüksek ölçütler koymuştur. Ancak, belirtilen hedeflerinin gerisinde kalmış, Hizbullah zayıflatılmış, ancak aynı zamanda, özellikle elektronik savaş alanında ve kurtarma, rehabilitasyon ve yeniden inşa etme çabaları ile çatışmanın hemen ardından muazzam beceriklilik ve esneklik göstermiştir. Altı hafta süren savaşın ardından Hizbullah'ın, Arap - Müslüman dünyasında kitleler arasında büyük bir popülerlik ve destek kazandığı vurgulamak gerekmektedir. Daha sonra, Temmuz 2008'de Hizbullah, iki İsrail askerinin cesetlerini beşi Lübnanlı mahkûmla, özellikle de Samir Kaantar ile 199 kişiden kalanlarla değiştirdiğinde büyük bir sembolik zafer kazanmış oluyordu (Goodarzi, 2013: 48-49).

Son olarak, Hafız Esad'ın 2000'deki ölümlü Suriye'de önemli bir dönüm noktası olmasına rağmen, Suriye ile İran arasındaki uzun süredir devam eden stratejik ittifakı üzerinde olumsuz bir etki bırakmamıştır. Dolayısıyla Beşsar Esad'ın iktidar gelmesiyle, İran - Suriye ilişkilerinin güçlendirmesine başka kapılar açılmaya başlamıştır. Başar Esad babasından farklı olarak, Arap dünyasından ve Batı devletlerinden büyük ölçüde uzaklaşmış ve İran gibi tarihi bir müttefikini daha fazla önemsemiştir. Özellikle ABD'nin, Irak'ın 2003'teki işgalinden sonra, İran'ın ve Suriye'nin ortak tehdit algılamasıyla ve Amerika'nın bölgedeki konumunun güçlendirilmesinden sonra, güvenliğinin tehlikeye gireceğini düşünüyordularđ. Bu nedenlerden dolayı, İran ve Suriye'nin birbirleriyle olan yakın bağlarını, özellikle güvenlik alanında daha da güçlendirmeye karar vermişlerdir.

1.5. İran'ın Suriye'ye Yönelik Politikası

İran, bölgede önemli bir bölgesel aktör olarak Ortadoğu'da Suriye'nin tarihi ve stratejik müttefiki sayılmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti Devrimi'nden sonra Suriye, İran'ın dış politikasında stratejik bir derinliğe sahip olmuş ve iki ülke, bölgesel değişikliklerde her zaman birbiriyle işbirliği yapmıştır. Bu nedenle Arap Baharı devrimleri genel olarak Arap ülkelerinde ve özellikle Suriye'de ortaya çıktığında, İran bölgeye ve Suriye'ye yönelik politika ve stratejisini bir kez daha yeniden formüle edecektir.

1.5.1. İran İslam Devriminin Suriye Üzerindeki Yansımaları

Şüphesiz İran İslam Devrimi, sonuçları itibariyle 20. Yüzyılda Ortadoğu bölgesinde yaşanmış en önemli siyasi gelişmelerden biri olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. İran İslam Devrimi, tarih boyunca bölgede gerçekleşmiş diğer devrimlerle kıyasla hem dünyada hem de bölge Müslümanları üzerinde de fazla etki bırakmıştır. Bunun dışında Devrim, uluslararası toplum

üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle devrimin başarılı olması, bölgedeki İslam devletleri nezdinde derin bir endişe oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum bölge ülkelerinin genelinde Arap ülkeleri özelinde, devrimin etkilerini azaltmaya yönelik farklı politika ve stratejiler belirlemeye olanak sağlamıştır. Bölgedeki İslam devletleri, devrimin yarattığı siyasi ve toplumsal atmosferden korunmaya çalışırken, Suriye Devleti, İran İslam Cumhuriyetini tanıyan ilk Arap ülkesi olmuş ve devrimin değerlerini benimsemeye başlamıştır. Dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, devrimcilere bir kutlama mesajı göndermiş ve devrimi hem Siyonizm'e hem de Amerikan emperyalizmine vurulmuş büyük bir darbe olarak zikretmiştir. Suriye'nin İran İslam Devrimine karşı takındığı bu olumlu tavır, ileride Suriye ile İran arasında kurulan geniş çaplı ilişkilere zemin hazırlamıştır (Mansuri, 2010).

İran İslam Devrimi, bölgedeki diğer ülkelere kıyasla Suriye'yi olumlu yönde derinden etkilemiştir. Bunun en önemli sonuçlarından biri, Devrim sonrasında İran ile Suriye arasında günümüze dek devam eden ve bütün alanlarda oluşturulan 'Stratejik Ortaklık' olmuştur. Devrim'den sonraki dönemde İran İslam Cumhuriyeti, uluslararası toplum genelinde Ortadoğu özelinde 'Devrim İhracı' ekseninde bir dış politika oluşturmaya başlamıştır. İran bu politikasıyla, otoriter rejimlerle yönetilen bölgedeki İslam halkının duyguları üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmıştır. Ancak burada fazlasıyla üzerinde durulması gereken konu, İran ile Suriye, birbirine zıt devlet yapılarına sahip olmalarına rağmen, aralarında güçlü ilişkiler mevcuttur. Bilindiği üzere Suriye, sosyalist ideolojisini benimseyen bir devlet yapısına sahipken, buna karşın İran İslam Cumhuriyeti ise, İslami değerler üzerine inşa edilmiş bir yapıya sahiptir. Genel olarak söz konusu iki devlet arasında kurulan stratejik ilişkiler uluslararası ilişkiler disiplininin geleneği ve doğası ile pek uyum sağlamamaktadır. Fakat İran ile Suriye arasındaki stratejik ilişkileri aşağıdaki etkenler çerçevesinde yorumlamamız mümkündür (Rasekhoon, 2009);

1. Hafız Esad liderliğindeki Suriye Devleti, farklı nedenlere göre, İsrail karşısında eskisi gibi direnen en son siperlerden biri sayılırdı. Buna göre, İsrail aleyhine olan İslami inkılabın ülkelerine nazaran bu iki ülke arasında kendiliğinden bir uyum vardı ve Suriye devletini devrim ihracatı dalgalarıyla güçsüzleştirmek, İsrail'in lehine olan bir davranıştı.
2. Hafız Esad, Suriye'deki Alevi azınlığındandır ve şahsen, aşağı yukarı ılımlı bir insan olarak halk sevgisinden de yoksun değildi. Parti içinde ve asker ile ordu arasında sert bir konuma sahip olmuştur.
3. Irak'ın İran'a karşı açmış olduğu savaşta Hafız Esad, farklı nedenlere göre İran'ı korumaktaydı ve bu husus, özellikle Saddam, savaşı, Arap-Acem savaşına dönüştürerek Arap Dünyası'nın daha fazla himayesini kazanmak istediği zaman, İran için daha da değerli ve önemli hale gelmiştir.
4. Suriye, kendine özgü nedenlerden ötürü, Lübnan bölgesinde İran'ın bulunma kanalını temin ve garanti etmiştir. Bu husus da Hizbullah'ın bulunmasını sağlamış, İslami hareketi işgal edilmiş Filistin topraklarında geliştirmiş ve İsrail'e baskı uygulamıştır. Tüm bu olup

bitenler, devrim ihracatı bakımından oldukça başarılı ve değerli şeyler olarak değerlendirilirdi.

5. İsrail'in sürekli olan korku ve baskısı her zaman ciddi bir biçimde Suriye'nin varlığını tehlikeye atarak, o ülkenin devletinin ve milletinin birbiriyle karşılaşmasına fırsat bırakmadı ve bu gerekliliği engelledi. Oysaki İslami inkılabın ihracatı, bu nisbi uygunluğu bozabilir ve işi, İsrail'in lehine değiştirebilirdi. Aynı şekilde Suriye Devletinin, İslam Cumhuriyeti'ne yaklaşmasıyla pratikte İslamcılık düşüncesinin gelişmesini engellemiş oldu.
6. Arap - Asya Bölgesi'nin Müslümanları, Arap - Afrika Müslümanlarının tersine tarihi ve coğrafi nedenlere göre İran'a karşı daha duyarlıdırlar. Bu meseleye her iki açıdan da bakılması yararlı olacaktır;
  - Arap - Acem Sendromu
  - Şii - Sünni Sendromu

Bunlar da İran İslam Cumhuriyeti'nin etki bırakmasını ve bölgenin Müslüman halkının etkilenme kapasitesini azaltmaktadır.

İran İslam Devrimi, Suriye üzerinde o kadar etki bırakmıştır ki iki devlet birlikte İsrail'e karşı savaşan Filistinli silahlı güçlere yardım eli uzatmıştır. Ayrıca İran ve Suriye, ABD'nin Arap Körfezindeki ekinlik alanını daraltmak adına birlikte hareket etmişler; bu durum da iki ülke arasındaki ilişkilerinin de fazla gelişmesine zemin hazırlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Lübnan'daki siyasi durum önemli bir rol oynamıştır. Çünkü İran, Suriye'nin coğrafi konumunu kullanarak Lübnan'daki Şii gruplara daha fazla yardım göndermiş, bu vesileyle onları kontrol ederek Batı'ya karşı kutsal savaşta kullanmıştır. Buna karşılık Suriye ise, İran'ın desteğini arkasına alarak Lübnan'da etki alanını genişletmeye ve oradaki Şii gruplar üzerinde söz sahibi olmaya çalışıyordu. Genel olarak bu dönemde kendilerine yönelen tehditlere karşı iki ülke birlikte mücadele ediyorlardı. 1980 yılında Ortadoğu bölgesinde patlak veren İran - Irak Savaşında Suriye, İran İslam Cumhuriyetine açıkça desteğini ilan etmedi. Çünkü Suriye rejiminin bir uzantısı olan Baas Partisi, o sıralarda Irak'ı yönetiyordu. Ancak savaş sırasında Suriye, Irak'ın muhalif gruplarına gizlice yardım etmeye başlamıştı. Dolayısıyla Suriye rejiminin kanaati, eğer Irak bu savaştan galip çıkarsa sıranın kendisine geleceğiydi. Fakat savaşın gidişatının İran'ın lehine olduğu zamanlarda Suriye, Tahran hükümetine açıkça desteğini ilan etmişti. Ayrıca Suriye bununla yetinmeyip Irak'ı, Amerikan emperyalizminin bir kuklası ve Arap halkının İsrail'e karşı başlattığı savaşı sekteye uğratmakla suçladı. Bu durum Suriye'nin İran'a ne denli sadık olduğunun açık bir göstergesidir (Mansuri, 2010).

İran İslam Devrimi'nin Suriye üzerindeki etkilerinin başka bir boyutu ise, söz konusu devrimin Suriye'deki Müslüman Kardeşler hareketinin üzerinde bıraktığı etkiler olmuştur. Çünkü

Müslüman kardeşlerin Suriye kolu, özellikle 1980'li yılların başında, İran İslam Devriminin değerleri ve ilkelerinde emperyalizmden esinlenerek, Suriye rejimine karşı siyasi faaliyet yürütmeye başlamıştır. Bu durum da İran İslam Devriminin Suriye halkı nezdinde ne denli etkili olduğunun açık bir göstergedir.

Dönemin İran Dini Lideri Humeyni, İran İslam Devrimi hakkında şu sözleri sarf etmiştir: “Bizim gerçekleştirdiğimiz devrim sadece İran ile sınırlı değil, İran Devrimi, İslam âleminde ilerde gerçekleşecek büyük devrimin başlangıcıdır”. Humeyni'nin sözleri kapsamında İran Devrimi, dünyadaki İslami hareketleri genelinde Müslüman kardeşler özelinde birbiriyle bağlantılı iki etki bırakmıştır. Bunlardan birincisi bazı Müslüman ülkelerinde devrime dek herhangi bir İslami hareket ya da örgüt bulunmuyordu, fakat devrimin etkisiyle söz konusu ülkelerde küçük çaptaki gruplar kendi yönetimlerine karşı hızla örgütlenmeye başladılar. Lübnan'daki Hizbullah, Filistin'deki Hamas ve İslami Cihat, Bahreyn'deki İslami Özgürlük Cephesi, İran'da Devrim öncesinde var olan ancak faaliyetleri sınırlı olan bazı örgütler gibi İslami oluşumlar, bunlardan bazılarıdır. Söz konusu bu İslami örgütler, doğrudan İran İslam Cumhuriyetinden yardım almışlar ve onun amaçlarına hizmet etmişlerdir. İkincisi ise doğrudan İran ile ilişki kurmamışlar, fakat İran İslam Devriminden esinlenerek ülkelerindeki yönetimlerine karşı çalışmalarını hızlandırılmışlardır (Yezdani ve İbrahimi, 2012: 6-17).

Suriye İslam hareketi, İran inkılabı yöntemiyle Suriye'de bir İslami devrim yaratmayı planladı. Elbette, Suriye Devleti ile Müslüman Kardeşler hareketi arasında Baas Parti'sinin bu ülkede iş başına geçtiği günden itibaren bir sıra görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Ancak İran İslam Devrimi'nin etkisiyle bu ihtilaflar ve karşılaşmalar daha yeni ve daha sert aşamalara geçti ve devlet aleyhine silahlı savaflara doğru yöneltildi ki bunun da amacı devleti devirmek ve onun yerine bir İslami Hükümet kurmaktır. Bunun karşılığında da Suriye devleti muhalifler karşısında sert tepki gösterdi ve karşılık vererek muhaliflerin ve Müslüman Kardeşlerin hareketini bastırdı. Bir taraftan da kendi savaşlarını hak olarak gören ve İslami Devrim yaratmak peşinde olan Suriyeli savaşçılar, İran İslam Devrimi liderlerinden yardım bekliyorlardı. İran'dan onları kollamasını ve savunmasını ve Suriye Devleti'ni muterizlerin harekâtını bastıracağı için kınamasını istiyorlardı. Müslüman Kardeşlerin liderleri ve üyeleri, İran makamları ve liderleriyle her görüştüklerinde, İran'ın Suriye rejimi karşısındaki tutumunu soruyorlardı (Rasekhood, 2009).

Şubat 1982'de Halep ve Hama Şehirlerindeki öğrencilerin ve halkın isyanından sonra korkunç bir katliam yapıldı. Üç hafta boyunca süren bu çatışmada, Müslüman Kardeşler Birliği, ordu tarafından sert bir şekilde yenilgiye uğratıldı ve gayri resmi kaynaklara göre Hama şehri havadan bombalanarak 25,000 sivil öldürüldü. Müslüman Kardeşler Güçleri, Suriye Devleti'nin bu davranışından sonra İslami Devrim'den ve İran Devleti'nden, Suriye Devleti ile ilişkilerini kesmesini beklemiş ve bu hususta da çok çaba göstermiştir. İlk önce, Suriye'nin İran'la olan ilişkileri amaçlanarak, Baas Parti'sinin grup içi analizlerini kapsayan bir yazı yayımladılar ve hatta

Suriye Müslüman Kardeşlerinin şahsiyetleri, İslami Devrimi'ni kendilerine cezbettirmek ve himayesini kazanabilmek üzere İran'a gittiler (Rasekhood, 2009).

Bölgedeki Müslüman ülkeler ve diğer Arap ülkelerinin içindeki halk ve Suriye hareketleri, Irak ve Lübnan'daki İslami hareketlerden sonra, Suriye'de İslami bir hükümetin kurulması motivasyonunu İran'dan aldılar. Bu mesele, Suriye İslami Hareketlerinin İran İslam Devriminden etkilenmesi, defalarca Müslüman Kardeşler liderleri ve üyeleri tarafından teyit edilmiş ve onlar İslam Devrimi'nin ilk yıllarında defalarca İslami Devrimi'ni desteklediklerini bildirmişlerdir. Cihat sabıkasıyla ün kazanmış ve hayatı boyunca hiçbir hâkimle uzlaşmayan ve hiçbir prensin yanına yaklaşmayan Suriye Müslüman Kardeşler Harekatı'nın tarihi ve belirgin liderlerinden biri olan üstat 'İssam El-Attar', kapsamlı bir kitap yazmış ve orada İslam Devrimi'nin köklerini, boyutlarını ve tarihini analiz etmiştir. O, her zaman İslam Devrimi'nin yandaşlığını yaparak birçok mesaj göndermiş, İmam Humeyni'ye tebrik etmiş ve onun arkasında olduğunu bildirmiştir (Rasekhood, 2009).

Suriye İslami Cephe organı olan 'El-Nezir' gazetesi, Mayıs 1980'de yayınladığı beyannamesinin ilk bendinde şöyle yazmıştır: "Bu hareketler içinde farklı mekteplere dayanan fikirler bulunsa bile, İran İslam Devrimi, İslam Dünyası'ndaki Tüm İslami hareketlerin inkılabıdır." Beyannamenin ikinci maddesinde şöyle yazılmıştı: "İran İslam Devrimi karşısında her türlü zorlamaya teşebbüste bulunmak ve ona her biçimde ihanet etmek, gelecekteki tüm İslami hareketlere darbe indirecektir." Bu beyannamede, İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD ve Batı Dünyası karşısında, Tahran'ın ABD Elçiliği'nden rehin aldığı insanlar meselesi savunulmuş ve ABD'den İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı hamlelerini durdurmasını istemişti. Bu Cephe, 'İslami Devrim' teriminden yararlanan ve kendi yayınlarında Suriye İslam Devrimi sözcüklerini kullanan, birinci İslami hareketti. Ayrıca, Suriye'deki İslami Devrim beyannamesinde, İran İslam Devrimi, cihanda var olan ilk ve tek İslamcı hükümet olarak anılmıştı (Yezdani ve İbrahimi, 2012: 20).

Üstat İssam El-Attar, İslami Devrimi teyit etme bağlamında, dünyanın her yerindeki İslami hareketlerin sorumlularına, 'Bu mesele sadece İran'ı ilgilendirseydi, belki bir ara yol bulunabilir ve kabul edilebilirdi, lakin bu mesele İslam'ı ve tüm Dünya Müslümanlarını ilgilendiriyor. Şimdi İslam, bir emanet gibi yirminci yüzyılda ve binlerce şehidin kanı pahasına kurulmuş olan, zalimleri deviren ve sömürgeci devletleri yenen ve İsrail'e galip gelen İran İslam Hükümetinin boynundadır.' diyor. Bu beyannamede İran Devrimi'nin görüşlerine temas ederek devrimi güçsüzleştirmeye çalışanları dört durumun içinde değerlendirmiştir (Rasekhood, 2009);

- İslam asrını kavrayan Müslüman ve hala teslimiyet duygusu içinde yaşayan insanlar.
- İslam düşmanlarının lehine ve Müslümanların aleyhine aracılık yapanlar ve değişik hokkabazlıklarla amaçlarına ulaşmaya çalışanlar.

- Kalbi körelmiş ve kendinden hiçbir iradesi olmayan ve başkalarının tahrikleriyle yaşayan Müslümanlar.
- Çıkarları olan ve genellikle yol ayırımlarında kalmış ve onun bunun arasında açık arttırmaya konu eden insanlar.

Her ne kadar İran İslam Devrimi etkisi altında olsalar da İslami Cephe ve Müslüman Kardeşler, İran İslam Cumhuriyetine karşı görüşlerinde kademeli olarak değişmeye eğimli olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise Suriye'deki Müslüman kardeşlerin, Şam rejimine karşı yürüttükleri faaliyetlere İran'ın destek vermemesidir. Bunun da birçok farklı sebepleri vardı (Yezdani ve İbrahimi, 2012: 21);

1. İran Devrim önderleri, Müslüman kardeşlerin mezhepsel düşünce yapısına şüpheyle yaklaşıyorlardı. Çünkü özellikle ekonomik anlamda Suriye'deki Müslüman kardeşler, İslam sosyalistine inanıyorlardı.
2. Bazılarına göre İran İslam Devrimi, Şii eksenli bir devrimdi. Buna karşılık Müslüman Kardeşler Sünni merkezli bir yapıya sahiptir.
3. Ayrıca bazılarına göre, İran ile Suriye'yi yakınlaştıran en önemli faktör, iki ülkenin Ortadoğu bölgesinde sahip oldukları ortak çıkarlardır. Örneğin, İran - Irak Savaşı ve İran ve Suriye arasındaki farklılıklar.

1.5.2. İran'ın Siyasi Stratejisi

İran'ın siyasi projesi, ülkede gerçekleşen İslam Devrim'den sonra (1979) yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır. İran, devrimin motiflerini kullanarak Ortadoğu bölgesinde, özellikle Arap ülkeleri üzerindeki etkinlik alanını genişletmeye çalışmakta ve bölgeye nüfuz etmek istemekteydi. Bu dönemde İran, bölgedeki siyasi amaçlarına ulaşabilmek adına, İslam Birliği ve Devrim İhracı gibi kavramları bir araç olarak kullanmaya başlamıştı. İran devrimden sonraki dönemde, bölgedeki İslam halkının en büyük koruyucusu görevine soyunuyordu. Bu çerçevede Hizbullah'ı, Lübnan halkının resmi temsilcisi olarak göstermek adına, söz konusu örgüte her türlü maddi ve askeri yardımda bulunuyordu. İran, Hizbullah gibi örgütlerle Ortadoğu bölgesinde etkin bir Şii milis gücü oluşturmayı arzuluyordu. Ayrıca Ortadoğu bölgesinde daha etkin bir konuma gelmek için, Mohammad Javad Larijani'nin (Ummu'l Kurâ) nazariyesinde orta attığı tezleri, dış politikasında benimsemeye başlamıştır. Larijani'e göre, eğer İran etkin bir bölgesel güç olmak istiyorsa, bütün İslam âlemine liderlik yapması gerekiyordu. Ummu'l Kurâ nazariyesi o günden bugüne İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının ana eksenini oluşturmaktadır (Delal, 2018).

Öte yandan, Larijani'nin (Ummu'l Kurâ nazariyesi) projesine göre İran, kutsal bir konuma sahip olacak ve İslam âlemi, İran'ı korumayı dini bir farz olarak görecektir. Bu da İran

jeopolitiğinin daha geniş bir alana yayılmasına olanak sağlayacaktır. Ummu'l Kurâ nazariyesi içinde birden fazla unsur bulunmaktadır (Abu Shari'a, 2017: 39);

1. İran, İslam eksenli bir dış politika yürüterek İslam âlemindeki konumu güçlenecektir.
2. İran'ın milli çıkarlarını korumak.
3. İran'ın nüfuz alanını genişletmek.
4. Arap Körfezindeki su yollarını kontrol etmek ve hakimiyet sağlamak.
5. İran devletinin resmî ideolojisi Şii mezhebi olacak, bu da diğer bölgedeki diğer Şii devletlerle kurulacak ilişkilerde araç olarak kullanılacak.
6. Küresel bir güç olarak ABD'nin politikalarına karşı çıkmak.
7. İran'ın ulusal çıkarları, söz konusu stratejiye göre, İran jeopolitik avantajlarını kullanarak ekonomide daha güçlü bir konuma sahip olacak.

Diğer taraftan “Ummu'l Kurâ nazariyesi” stratejisi, içerisinde iki temel amaç barındırmaktadır (Al-Taii, 2015);

- İslami retorikleri kullanarak, özellikle devrimden etkilenen ülkeler üzerinde daha fazla söz sahibi olmak.
- İran'ı her türlü dış tehditten korumak, söz konusu ülkenin çıkarlarına sınırları dışından gelen tehditlere karşı çıkmak, ayrıca İran, kendi müttefiklerine yönelik dışarıdan yapılacak her türlü siyasi ve askeri müdahaleye eğer gerekirse askeri unsur dâhil her türlü tedbiri alacaktır. Burada altı çizilmesi gereken konu, “Ummu'l Kurâ nazariyesi” stratejisi İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın (154) maddesine karşı gelmektedir. Çünkü söz konusu maddede ‘İran Cumhuriyeti hiçbir ülkenin iç işlerine müdahalede bulunmayacaktır’ ifadesi vardır.

“Ummu'l Kurâ nazariyesi” projesinden sonra İran'ın dış politikasında uygulamaya konulan bir diğer önemli proje “20 yıllık stratejik proje” olmuştur. 2005 - 2025 yılları arasında kapsayan söz konusu projeye ile birlikte İran, gelecek 20 yıl içinde benimseyeceği stratejileri inşa etmiştir. 20 yıllık strateji projesiyle İran, bölgedeki siyasi, ekonomik ve güvenlik gelişmelerini yönlendirmek bakımından lider bir görev üstlenecektir. Şüphesiz bu durum da İran'ı, küresel gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek açısından daha üstün bir konuma getirecektir (Delal, 2018).

Genel olarak İran'ın Ortadoğu bölgesinde benimsediği stratejilere bakıldığında, söz konusu ülkeyi kendi coğrafi sınırları dışında ulusal çıkarlarını korumaya yönelik destekleyen birçok faktörden bahsedilmesi mümkündür. Söz konusu faktörler şöyle sıralanabilir (Abu Shari'a, 2017: 40);

1. İran'ın, özellikle Şii mezhebine mensup Arap bölgesinde bulunan grup veya devletler üzerinde kurduğu nüfuzu ile Ortadoğu'da daha etkin bir rol oynayacaktır. Bunun en bariz örneği de Şii mezhebi vasıtasıyla Suriye ile kurduğu siyasi ve güvenlik ilişkileridir.

2. Bölge ülkelerinde bulunan Şii varlığı, İran'ın Ortadoğu politikasının başarılı olmasında önemli bir rol oynamış ve oynamaktadır.
3. İran, İslam'ın manevi ve ahlaki değerlerini kullanarak, özellikle de Filistin sorunundan meşruiyet alarak İsrail'e karşı savaşmak adına bölge ülkelerinin iç işlerine müdahale etmektedir.
4. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi de İran'ın bölgede daha etkin bir konuma gelmesine olanak sağlamıştır. Çünkü İran, işgalden sonra Irak'taki Şii varlığını kullanarak ülkede güçlü bir hakimiyet kurmaya başlamıştır.
5. İran, özellikle Irak işgali sonrasında Ortadoğu bölgesinde orta çıkan siyasi İslami akımları İsrail'e karşı iyi bir şekilde kullanmaya başlamıştır.

1.5.3. İran'ın Dış Politikası

Devletler genel olarak iç ve dış olmak üzere birbiriyle ilintili iki farklı politika uygulamaktadırlar. Dış politika, bir ülkenin kendi ulusal menfaatlerini, biçimlendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletler ve diğer küresel aktörlerle arasında kurulan siyasi, diplomatik, ekonomik ilişkileri kapsayan politika biçimidir.

İran dış politikasına bakıldığında, bazı araştırmacılar söz konusu ülkenin dış politikasının karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söylemektedirler. Bu da İran'ın dış politikasında sergilediği sert inişli ve çıkışlı tavırlarından kaynaklanmaktadır. İran, diğer bölge ülkelerine kıyasla daha fazla jeopolitik üstünlüğe sahiptir. Burada ülkenin sahip olduğu coğrafi konum, topraklarında barındırdığı zengin enerji kaynakları, güçlü ordusu ve kalabalık nüfusu gibi etkenler İran'ın söz konusu jeopolitik üstünlüğe sahip olmasında önemli rol oynamıştır. Bu jeopolitik üstünlük İran'ı bölgesel bir güç haline getirmiştir. 1979 Devriminden sonra Ortadoğu mazlumlarını korumak için İran, dış politikasını 'devrim ihracı' ekseninde oluşturmaya başlamıştır (Nac'i ve Hacac, 2017: 33-34).

Öte yandan, bu ilke (devrim ihracı) Humeyni'nin görüşünden kaynaklanmaktadır. O, yeni cumhuriyetin, başta Müslüman toplumlar olarak üzere, tüm dünyadaki ezilmişlere yardım etmesini, İslam devrimci hareketlerin koruyuculuğunu üstlenmesini istemiştir. Elbette, bunu yaparken sadece barışçıl yöntemlerin kullanılmasını, zira güç kullanarak ele geçen iktidarların meşru olmadığını da söylemiştir. Bu boyutu ile İran lideri, devrim ihracından çok İslam ve izlemler arası dayanışma kavramını öne çıkarmıştır. Ancak, İran'ın yeni anayasasındaki bir madde, İran'ın özellikle İslam dünyasında mevcut rejimlere karşıt oluşumlara destek verebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu durumda barışçıl yöntemlerle ve ülkelerin içişlerine müdahale etmeden bölünmesine nasıl destek verilebileceği tartışılmıştır. Bu çabaların özellikle Ortadoğu'da, doğrudan İran'ın müdahalesinden çok, devrimci radikal fikirlerin güçlenmesine yol açtığı görülmüştür (Gündoğan, 2016: 439-440).

Seksenli yılların sonları doksanların başında İran dış politikası, köklü bir değişme doğru yol almıştır. Söz konusu tarihten itibaren İran dış politikası idealizmden realizme evrilmiştir. Bu dönemde İran dış politika eksenini 'devrimci' kavramları yerine, yavaş ve esnek bir diplomasi üzerine kurmaya başlamıştır. İran'ın bu yeni dış politika anlayışı, özellikle İran-İrak savaşı sonrası belirginleşmeye başlamıştır. Bu değişimin baş mimarı ise, dönemin İran Cumhurbaşkanı Haşim Rafsancani'dir. Rafsancani, dış politikada radikal bir değişikliğe giderek, Humeyni dönemindeki katı 'Devletçi' politikaları bırakmış ve liberalleşmeye yönelik ciddi adımlar atmaya başlamıştır (Nac'i ve Hacac, 2017: 34).

Öte yandan, Humeyni'nin ölümü ve Irak - İran Savaşı'nın bitmesi, Tahran'ın bu yeni dış politikasının uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Rafsancani bu dönemde ekonomik merkezli bir dış politika benimsemiş, bunun temel nedeni de savaş sonrasında ülkenin uğradığı ekonomik zararların telafi edilmesi olmuştur. Rafsancani'nin bu dönemdeki temel amacı, savaş neticesinde tahrip olmuş alt yapıyı yeniden tamir etmek, dış ticareti kalkındırmak ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek olmuştur (Al-Sharqawi, 2004).

Rafsancani sonrası iktidara gelen Muhammed Hatemi ise, Rafsancani'nin yolundan gitmeye başlamıştır. Hatemi, dış ticareti kalkındırmak ve İran'a teknoloji transfer ederek, ülkenin ekonomisini geliştirmeyi hedefliyordu. Ayrıca ekonomik alanın dışında, kültürel ve bilimsel boyuta da büyük önem veriyordu. Hatemi, dış politikada daha ılımlı söylemler kullanarak bölgesel ilişkileri olmak üzere küresel ilişkilerini geliştirmeyi arzuluyordu (Al-Sharqawi, 2004). Hatemi'nin bu yeni siyaset anlayışı, İran'ın dış politikasını batıya doğru yönlendirmiştir. Bu yeni siyaset biçimi, İran'ın hem siyasi hem de ekonomik olarak istikralı bir yapıya sahip olmasına olanak sağlamıştır.

Ancak Hatemi sonrası 2005 - 2013 yılları arasında iktidara gelen Mahmud Ahmedinejad, Batı karşıtı bir dış politika benimsemeye başlamıştır. Buna karşın Ahmedinejad, iç politikada devrimci temelli demokrasiye inanıyordu. Dolayısıyla İran'ın nükleer programı konusunda Batı ile her türlü müzakereyi reddediyor ve ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak için askeri alana önem veriyordu. Fakat Ahmedinejad sonrasında iki dönem 2013 ve 2017 yıllarında iktidara gelen Hasan Ruhani, yeniden ekonomik eksenli bir dış politika yürütmüştür. Ruhani, katıldığı bütün uluslararası toplantılarda ekonomik açıdan İran dünyanın en büyük devletlerinden biri olduğunu savunuyordu. Örneğin Ruhani, 2014 Davos Zirvesinde 'İran'ın kapısının her daim yabancı yatırımcılara açık olduğunu ve ülkesinin, uluslararası sorunları diplomasi kanalı ile çözülmesinden yana olduğunu söylemiştir. Şüphesiz Ruhani'nin bu yeni diplomasi anlayışı, İran'ın Dini Önderi Ali Hamenei'nin tavsiyesi üzerine uygulamaya konulmuştur (Nac'i ve Hacac, 2017: 34-35).

İran İslam Devrimi'nin son 30 yılına bakıldığında, devrim ihracı çabalarının sınırlı kaldığı kolayca söylenebilir. Bu sürede, İran benzeri bir devrim İslam dünyasında meydana gelmemiştir. Bu sonuca yol açan nedenler şu şekilde özetlenebilir (Gündoğan, 2016: 441);

1. Devrimin ve yeni devletin Şii ve Fars niteliği.
2. İslam ülkelerindeki mevcut rejimlerin radikal İslami hareketlere karşı mücadelede kazandıkları tecrübeler.
3. İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik ve askeri gücünün sınırlılığı.
4. Devrimin evrensel mesajlarının Müslüman olmayan dünyada yankı bulmayı,
5. ABD'nin İran'ı kuşatma politikasının başarısı.
6. İran rejiminin yanlışları ABD ile silah ticareti, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler, baskıcı Suriye yönetimi ile yakın ilişkiler, Irak savaşında mutlak zafer ısrarı, Ermenistan ile yakın ilişkiler, vs.

Yukarıdaki koşullar dikkate alınarak, İran'ın herhangi bir Arap devletiyle ilişkileri, hassaslıklara ve ikili ilişkilerin önemlilik derecelerine ve bölgesel meselelere nazaran kendi özelliklerine sahip olmalı. Bölgesel denklemlerde oynadığı önemli role göre, Mısır hakkında İran'ın siyaseti, çıkarların önemi ve ikili ilişkilerin iyiliği doğrultusunda ilerlemelidir. Suriye hususunda İran, kendi stratejik çıkarlarını gözetmeli ve gerçekçi adımlar atmalı ve kendi konumunu Suriye gerçeklerini göz önünde bulundurarak ayarlamalıdır. İki ülke arasındaki ittifakın asıl nedeni, İran - Suriye - Hizbullah'ın İsrail rejimi ile ihtilafdan kaynaklandığı ve bu ilişkinin, bazı gelişmelerin kabulünden sonra da Suriye'de devam etmesi beklendiği öngörülmektedir. Bahreyn ve Arabistan hakkında da İran'ın siyaseti, 'çıkartlar' ve 'değerler' arasındaki dengeye ve karşılıklı saygı ve ikili ilişkiler çerçevesinde olmak üzere halk hareketlerini desteklemeye ve onları kollamaya esasen yürütülmelidir (Khani, 2010).

Basra Körfezi'nde İran'ın siyaseti, kesinlikle askeri bir siyaset değildir. Çünkü bu türden bir siyaset, ABD ve İsrail'in eski stratejisini güçlendirmeye neden olacaktır. Bunlar, İslam Devrimi zamanında İran'ın siyasetini, komşularını etkisi altına almak olarak tanıtmışlardı. Bu husus, özellikle İran'ın nükleer programına nazaran olağanüstü hassasiyete sahiptir. İran, kesinlikle Suudilerin yaptıkları yanlış yapmamalıdır. Çünkü bu mesele, bölgedeki güvenlik ve siyasi çatlakları derinleştirebilir ve yabancıların sürekli olarak bölgede kalmalarını kabul edilebilir duruma sokabilir. Ayrıca İran, güçlü bir diplomasiyle kendiliğinden oluşmuş olan fırsattan yararlanarak, bölgede ortaya çıkmış olan problemlerin çözümüne çalışmalıdır. Mesela Tahran'da bir bölgesel konferans düzenleyerek, bölgede bölgesel ya da bölge dışı alanlarda ortak çıkarları olan Türkiye, Arabistan, ABD, Mısır, Irak, Lübnan vs. gibi tarafları bir araya toplayarak, Bahreyn Münazaasını sonlandırmak üzere bir çıkış yolu gösterebilir. Ayrıca İran, aktif olarak bölgesel ve uluslararası konferanslara katılarak, kendi rol ve etkisinden yararlanıp, bölge halkları ve devletleri arasında bir ara yol bulmaya çalışabilir. Son olarak şöyle denilebilir ki; Arap Dünyasındaki gelişmeler, İran'ın etkisini ve rolünü artırmanın yanı sıra, aynı oranda da bölge ülkelerinin İran'ın

hazır bulunmasındaki hedeflerine karşı hassasiyet oranının çoğalmasına neden olmuştur (Brahuyi, 1995: 43).

Öte yandan, Yüksek Rehberlik Makamı, Resmi Konuşmasında ‘Suriye karşısında İran İslam Cumhuriyeti’nin görevinin, halkın yararına olan her tür düzenlemeyi kollamak, ABD ve onun ardınca giden ülkelerin Suriye’nin iç işlerine karışmasına karşı çıkmaktan ibaret’ olduğunu belirtmiştir. İran’da, Suriye’deki çatışmalara karşı farklı tutumlar sergilenmiştir. Bir taraftan devrimci gruplar, Yeşil Hareketi ve İslam Cumhuriyeti Hareketi grupları bildiriler yayınlamaya ‘Suriye Halk Devrimi’nin yanında olduklarını bildirmişler; diğer taraftan da İslam Cumhuriyeti, Beşşar Esad ve şimdiki hükümeti kollamaya devam etmişlerdir. Yeşil Hareket failleri, ‘Esat gitmelidir!’ kampanyası başlatarak Suriye halkını korumuştur. Elbette bu himayeler, İran İslam Cumhuriyeti’nin Esat hükümetine karşı siyaset rotasını değiştirmemiş ve nihayetinde İran İslam Cumhuriyeti’nin Esat’ı himaye etmesi, ABD’yi İran’ın Güvenlik Güçleri’ni, İsmail Ahmedi Mukaddem ve Ahmed Rıza Radan ve bu kuvvetin kumandanını ve yardımcısını, Esad Devleti’ne yardım etmek ve isyancıları bastırmak suçundan ambargoya tabi tutmaya zorlamıştır (Brahuyi, 1995: 44).

Ayetullah Humeyni de Suriye itirazlarına ilişkin: ‘Bugün ABD, Mısır’da, Tunus’ta, Yemen’de ve Libya’da ve bu gibi ülkelerde yaptığının benzerini yapmak istediğinde, direniş hattında olan Suriye’yi sıkıntıya sokması gerektiğinin farkına varmıştır. Suriye’deki işin niteliği, bu ülkelerdeki işin niteliğiyle farklıdır. Bu ülkelerdeki hareket, Amerika ve İsrail karşıtıdır. Ama Suriye’de, ABD’nin eli belirgin ve görünür biçimdedir. İsrail meselenin ardındadır. Biz yanılmamalıyız. Biz olayları unutmamalıyız. Hareket, anti Amerika, anti İsrail olduğu yerde, o hareket asil ve ulusaldır. Sloganlar, Amerika ve İsrail yanlısı olduğu yerde, o hareket caymış ve yanlış harekettir. Biz bu mantığı, bu beyanı ve bu aydınlığı koruyacağız.’ demiştir (Brahuyi, 1995: 44-45).

Genel olarak her devlette olduğu gibi İran da dış politikasını ‘ulusal çıkarları koruma’ ekseninde belirlemiştir. Bu kapsamda, İran’ın dış politikasında Suriye’nin tarihi bir stratejik konuma sahip olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Bu da İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin canlı olmasında her daim önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla Suriye Krizi, İran’ın Ortadoğu’daki ulusal menfaatlerini koruması adına önemli bir yer kapsamaktadır.

1.5.4. İran için Suriye Stratejik Önemi

Ortadoğu bölgesinin iki önemli gücü olarak Suriye ile İran arasındaki ilişkilere bakıldığında, Suriye’nin İran’ın stratejik derinliğindeki yeri ve önemini görmek mümkündür. Başka bir deyişle devrim sonrasında (1979) İran, bir bölgesel güç olarak Ortadoğu’daki Arap devletleri ile ilişkilerinde Suriye’ye da fazla önem vermiştir. Günümüze kadar olan süreçte Suriye, İran’ın dış

politikasındaki önemli konumunu yetirmemiştir. Diğer bir taraftan Suriye'nin İran için önemli siyasi, ekonomik, stratejik ve jeopolitik faktörlere bağlıdır. Söz konusu faktörler, İran'ın Suriye politikasının çerçevesini oluşturan önemli unsurlardır. Genel olarak Suriye'nin İran İslam Cumhuriyeti için öneminin boyutları şöyle ele alınabilir;

1. Suriye, Batı Devletlerinin Hegemonyası ve Nüfuz Etme Çabalarına Karşı Önemli Bir Savunma Cephesi

Suriye Ortadoğu bölgesinde sahip olduğu önemli jeopolitik konumu itibariyle, her daim bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağında olmuştur. Ayrıca Suriye'nin Arap-İsrail çekişmelerinde onadığı rol ve ülkedeki radikal grupların varlığı, Suriye'yi hem küresel hem de bölgesel çapta önemli bir stratejik merkez haline getirmiştir. Son dönemde bölgede yaşanan gelişmeler, söz konusu ülkenin jeopolitik konumunun önemini daha da fazla ön plana çıkartmıştır. Bilindiği üzere Suriye, jeopolitik konumu itibariyle Türkiye, Irak, Ürdün ve İsrail ile sınır komşusuyken, ayrıca Rusya ile askeri alanında sahip olduğu stratejik ortaklık söz konusu ülkeyi Ortadoğu bölgesinde önemli bir stratejik güç haline getirmiştir. Dolayısıyla Suriye, Batılı güçlerin uzak amaçlarına ulaşabilmeleri adına önemli bir araçtır. Burada altı çizilmesi gereken konu İran, Suriye ve Rusya ile kurduğu stratejik ilişkiler vasıtasıyla, Batılı güçlerin hem Ortadoğu hem de Suriye'deki amaçlarına ulaşmalarına engel olmaya çalışmıştır (Selimi, 2015).

2. Ortadoğu'da Şii Hilalini Oluşturmak

Şii yönetimlere Ortadoğu'da pek rastlanmadığı verisinden yola çıkılırsa, Sünni yönetimleri kendilerine karşı bir güç olarak gören Şii yöneticilerin birbirlerine destek olması kadar doğal bir durum yoktur. Şii dünyasının önemli aktörü İran, Ortadoğu'nun da önemli bir devleti olarak bilinmektedir. Ortadoğu'nun en güçlü aktörü olma iddiasında bulunan İran, bu durumu 'Şii Hilali Politikası' şeklinde biçimlendirmeye çalışmaktadır. Şii Hilali, söylem olarak ilk kez Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından ortaya atılmıştır. Kral, Şii Hilali'ni 'Hilal İran'dan başlamakta, Şii nüfusunun çoğunlukta olduğu Irak'ı da içine alarak, Alevi elitlerin yönettiği Suriye'den, Şii nüfusun git gide artmakta olduğu Lübnan'a kadar genişlemektedir.' sözleriyle tanımlamıştır (Wright ve Baker, 2004). Kral II. Abdullah, Şii Hilali'nin Sünni ülkeleri kuşattığını ve bu ülkeler açısından büyük tehlike yarattığını da sözlerine eklemiştir (Helfont, 2009: 25).

Gerçekten de Şii jeopolitiği üzerine bir inceleme yapıldığında, hilalin Ortadoğu'daki Sünni ülkeleri kuşattığı ve bu ülkelerin ulaşım yollarını kestiği görülmektedir. Hilal, Kral II. Abdullah'ın da belirttiği gibi Tahran merkezli olarak konumlandırılıp, Suriye, Lübnan ve Irak'a ulaştığında şeklen hilali temsil etmektedir. Tam kapalı bir birliktelik olmamakla birlikte uçları açıktır. Bu durum da kafalarda olası bir Şii kuşatması karşısında radikalleşecek gruplara mahal vermemek

istendiği düşüncesini yaratmaktadır. Dolayısıyla, radikalleşmeye mahal verme yerine bastırma siyaseti izleniyor olabilir (Helfont, 2009: 26).

İran, söz konusu politikasını uygulamak ve bölgesel desteği sağlamak doğrultusunda, Ortadoğu'da Şii grupların hâkimiyeti altında bulunan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu politika, Şii devletlerinin Ortadoğu'daki etkinlik alanlarını genişletecektir. Bu çerçevede İran ile Suriye arasındaki ilişkilere bakıldığında, özellikle 1974 yılından sonra Suriye'nin bir Şii rejim tarafından yönetilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerinin geliştirilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Suriye'deki Şii rejimin zayıflaması ya da iktidardan uzaklaştırılması doğrudan İran'ın bölgedeki rolünü etkileyeceği gibi bunun tam tersi de olasılıklar arasında bulunmaktadır.

3. Hizbullah ile Olan İlişkiler Halkasını ve İsrail Karşıtı Çizgiyi Korumak

Her ne kadar dini nedenler ve politik hedefler çok önemli olsa da İran'ın Suriye üzerinden yürüttüğü politikalar bununla sınırlı kalmamaktadır. Stratejik açıdan gücünü sürdürmek isteyen İran, İsrail'e karşı büyük bir koz olarak kullandığı Hizbullah'ı, Suriye'nin yardımıyla desteklemektedir. Ortadoğu'nun önemli aktörlerinden ve asimetrik savaş stratejilerini tercih eden bölge devletlerinden biri olarak bilinen İsrail'e karşı dengeleme yöntemi ve gözdağı olarak görülen Hizbullah, stratejik yönden Tahran için büyük bir önem arz etmektedir. Suriye'de olası bir rejim değişikliği, İran'ın Hizbullah'la bağlantısını koparıp, Hizbullah'ı finanse etmesini engelleyebilecek, Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliğini de azaltabilecektir. Bu durum da İran'ın bölgedeki gücünü etkileyecek ve Ortadoğu'daki güç dengelerinin değişmesine vesile olabilecektir. Tüm bunlardan yola çıkılarak; İran için Suriye'nin ne kadar mühim olduğu görülebilir (Erol ve Oğuz, 2015).

4. Akdeniz Kıyılarına Ulaşmak

Tüm bu söylenenlerin yanında İran, Suriye'yi Akdeniz'e açılan bir kapı olarak görerek birçok yatırımda bulunmuştur. Doğu Akdeniz'de çıkarılan hidrokarbonların önemi düşüldüğünde, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin ehemmiyeti bir kez daha anlaşılır hale gelmektedir (Dersan Orhan, 2016: 91-104).

İran, Ortadoğu'daki hegemonyasını pekiştirmek adına, her daim kendisini Akdeniz kıyılarına ulaştıracak kara güzergâhına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda İran, Suriye'nin coğrafi avantajlarını kullanarak kolaylıkla Lazkiye Limanına ulaşacak ve oradan da Akdeniz sularına varacaktır. İran'ın bu amacı ABD'nin endişelenmesine sebebiyet vermiştir. ABD eski Dışışleri Bakanı Rex Tillerson, 20 Ocak 2018 tarihinde yaptığı bir açıklamada 'ABD'nin Ortadoğu politikasının önceliği, İran'ın Akdeniz sularına inmesini engellemek olacaktır ve Washington asla İran'ın özgürce söz konusu güzergahları kullanmasına izin vermeyecektir' şeklinde ifadeler kullanmıştır (Rauf, 2019).

5. Savunma Stratejisi ve İdeolojik Saldırı

Söz konusu strateji ile İran, uluslararası topluma Suriye'deki daimî varlığını ve İran'ın istikrar durumunun, Suriye'ye yönelik gerçekleştireceği müdahalelere bağlı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Suriye krizi patlak verdiği günden beri İran, Suriye Hükümeti ve Beşşar Esad rejimini korumaya yönelik her türlü imkânını seferber etmiştir. İran bu strateji ile bir taraftan kendi ulusal çıkarlarını korurken, diğer taraftan batılı güçlerin Suriye'ye yönelik gerçekleştirdikleri genişleme saldırılarını engellemeye çalışmıştır. İran, Suriye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumunu kullanarak dolaysız da olsa kendisine yönelik yapılan saldırıları kısmen da olsa engellemiştir (Selimi, 2015). Bu durum, Suriye'nin İran tarafından kendi ulusal ve stratejik çıkarlarını elde etmek için bir araç olarak kullandığını söylemek için olanak sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTADOĞU'DAKİ DEĞİŞİMLERİN BİR PARÇASI OLARAK ARAP BAHARI DEVRİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arap Baharı ve Ortadoğu'da meydana gelen olaylar gerek bölge gerekse dünya tarihi açısından önemli olaylardan biri olarak sayılabilir. Meydana gelen bu olaylar son birkaç yıldır çok sayıda haber ve tartışmalara sebep olurken, uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademik ve siyasi merkezlerin de ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Dolayısıyla bu bölümde son birkaç yıldır Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde meydana gelen kitlesel hareket ve protestoları ayrıntılı bir değerlendirilip, literatürde de Arap Baharı ya da Arap Devrimleri şeklinde formüle edilmesi üzerinde durulacaktır.

Bu bölümde özellikle, Arap Devrimlerinin nedenlerini ve bu devrimlerin sonucunda meydana gelen siyasi değişimler ele alınacaktır. Daha sonra Suriye halklarının devrimi tartışılmış, uzun bir süre sürmüş olması da içinden çıkılmaz derin bir kriz ve çözümsüzlük şeklinde ilerlemesi ve ülkede iç çatışmalara sebep olması, hatta iç savaşa sürüklenen sürece detaylıca değinilecektir. Bu durum, hem bölgeyi ve hem de uluslararası sistemdeki ülkelerin politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çerçevede bölgesel güçler ve uluslararası güçler siyasi bir çözüm bulmak için gerek yumuşak güç gerekse de sert güç kullanmaya başlamışlardır.

2.1. Arap Baharını Anlamaya Yönelik Bir Çaba

Arap Baharı kavramı, siyasi literatür içinde ya da uluslararası ilişkiler sahasında gündeme gelmesiyle anlam kazanmıştır. Bu kavram, toplumda yeni siyasi bir olgunun varlığını gösterirken, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler uzmanlarınca da birçok akademik çalışmada kullanılmıştır. Bu olgunun kavramsal tanımlaması yapılmadan, bilimsel olarak bu olgunun kökenlerinin bütün boyutlarıyla analiz edilmesi zordur. Bundan dolayı, burada bir giriş olarak Arap Baharı anlamak ve okumak için Ortadoğu'daki devrimleri ve meydana gelen kitlesel gösterilerin kavramsal açıdan Arap Baharı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

2.1.1. Arap Baharının Tanımı

Arap Baharı veya Arap Baharı devrimlerinin tanımı üzerine konuşulmak istenildiğinde, bu konuda çok sayıda kavram ve tanım ile karşılaşılacaktır. Araştırmacılar, siyaset ve halk devrimleri

alanında uzman olan akademisyenler ve çok sayıda farklı köşe yazarı, fikir ve düşüncelerini, Arap Baharının kavramsal tanımlaması ve onun farklı boyutlarıyla ele almıştır.

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Doğu Arap yarımadasında ve bir kısım Ortadoğu ülkelerinde kendini gösteren, baskıcı ve diktatör rejimlere karşı başlayan hedefi özgürlük, demokrasi, toplumsal adalet, eşitlik ve herkes için yaşanabilir bir hayat gibi olan geniş çaplı protestolar ve kitlesel gösterileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Arap Baharı isyanlarının çıkmasına sebep olan nedenler de diktatör rejimlerin varlığı, siyasi yolsuzluklar, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, ekonomik enflasyon ve toplumda var olan eşitsizlikler şeklinde sıralanabilir (Güleç, 2012).

'Arap Baharı' şeklinde kullanılan tanıma dönüldüğünde, Amerikalı gazeteci ve yazar George Parker'in 'Demokrasi Rüyasına Doğru' başlığı ile 2 Mart 2003 yılında Amerika'nın Irak'a yaptığı saldırıdan 17 gün önce New York Times gazetesinde yayınlanan makalesine değinmek gerekmektedir. Yazar makalesinde, 'Carnegie Institution'ın başkan yardımcılarının birinin ağzından, Amerika koruması altında olan Arap ülkelerinin durumu üzerine yaptığı öngöründe, Arap ülkelerinin iki farklı güç odağı şeklinde ayrıldığını ve bunlardan birinin baskıcı devletler diğerinin ise bu devletlere karşı olan İslami muhalif güçler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Amerika'nın Irak'a yaptığı saldırı sonucunda bu İslami güçler ortadan kalkmayacağını, bilakis bölgede etkisini göstermeye devam edeceklerini de belirtmektedir. Yapılacak işgalin bu İslami güçlerin statü ve konumlarını daha da güçlendireceğini ifade ederken, bu da Arap devletlerinin baskısının İslami güçler üzerinde artmasına sebebiyet vereceğine değinmekte; neticede bölgeye 'Arap Baharı'nın kendiliğinden gelmesiyle sonuçlanabileceğini söylemektedir (Piruz, 2011). Eğer Parker'in makalesinden 'Arap Baharı'na bakılacak olursa, Arap Baharı devrimlerinin, Arap devletlerinin İslamcı isyancılar üzerindeki baskının artmasının sonucu olduğu görülür ve devrimlerin dini-İslami bir kimliğe büründüğü sonucu mütalaa edilebilir.

Ayrıca bir dipnot olarak belirtmek gerekir ki 'Arap Baharı' kavramını ilk olarak kullanan kişi, Amerikalı akademisyen ve araştırmacı yazar olan Mark Linc'dir. Bu kavram, Tunus'taki protestolardan ve 'Bin Ali' rejiminin yıkılmasından birkaç hafta önce 6 Ocak 2011 tarihinde Foreign Policy dergisinde, 'Obama'nın Arap Baharı' adlı makalede yayımlanmıştır (Alzayn, 2013: 59). Yazar makalesinde Tunus, Ürdün, Kuveyt gibi Arap devletlerinde baş gösteren Arap Baharı isyanı, halkın sokağa dökülmesi ile 2005 yılında Lübnanlıların protesto gösterileri arasındaki etkileşim ve ilişkiye değinmektedir. Adı geçen yazara göre bu seferki Arap Baharında da sosyal medya, iletişim araçları önemli bir rol oynamıştır (Lynch, 2011).

Öyle ki Arap ülkelerindeki vatandaşların protesto ve gösterileri sadece değişim ve daha iyi bir yaşam için değildi. Asıl neden daha büyük amaçların gerçekleştirilmesine olanak sağlanmasıydı. Bu amaçlar, insan haklarını iyileştirme, devlet kurumlarını demokratikleştirme ve

Arap devletlerindeki siyasi sistemlerin değiştirilmesi şeklinde sıralanabilir. Yaşanan bu durum, Orta Doğudaki Arap ülkelerinde var olan diktatör rejimlerin varlığı, özgürlüğün olmaması ve demokratik yollarla bir türlü değişime açık olmayan ve dikta rejimlerini sürdürmek pahasına halk üzerindeki vesayetini korumak için her türlü baskı ve baskıcı unsurları kullanmaktan çekinmeyen iktidarların varlığıydı. Bundan dolayı bazı yazar ve araştırmacılar Arap Baharı şeklinde tanımlanan tabiri Arap dünyasındaki baskıcı iktidarlara karşı yapılan bu kitlesel hareketleri bölgeyi demokratikleştirme dalgası anlamında kullanmıştır (Er ve Çelik, 2015).

2.1.2. Arap Baharı: Devrim mi İsyandır mı?

Arap baharının ilk ateşi yakıldığında ve kitlesel gösterilerin ilk evresinde gözlemciler, siyasi ve halk devrimleri konusunda uzman olan analistler, Arap Baharı tabirinin kimliği ve bu tabir için kullanılan farklı tanımlamalara yoğunlaştılar. Bazıları: ‘isyandır’ ya da ‘bilinçlenme’ şeklinde adlandırdılar. Çünkü onlara göre Arap halkları, demokratik olmayan zalim rejimlere karşı uyanmışlardır ki uzun yıllardır derin bir gaflet uykusunda iddiler. Onlar tüm özgürlüklerden, eşit ve demokratik haklardan mahrumdular. Sonuç olarak, halk bilinçlenmiş, artık aileye dayalı eski idarelere karşı koyarak, değişimi sağlayabilirlerdi. Bu talepler onlara göre rahatça, barışçıl yollardan elde edilemezdi, bunun bir bedeli vardı. Bunun için kurban vermek ve uzun soluklu bir mücadeleye girişmenin kaçınılmaz (Er ve Çelik, 2015) olduğu şeklinde birçok açıklama ve değerlendirme okumak mümkün olmuştur.

Diğer taraftan, birçok başka yazar ise; ‘Arap Baharı’ tabirini ‘devrim’ manasında kullandılar. Çünkü onlara göre Arap Baharı, Arap dünyasında değişimi gerçekleştirebilecek imkân ve kabiliyete sahip devrimci bir hareketti.

Devrim tabirinden daha çok ilk önce bu tabir için yapılan görüş ve değerlendirmelere değinmek gerekmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) devrim sözcüğünü şu şekilde açıklamıştır: “*Devrim; siyasi ya da toplumsal yapıda yaşanan, alanı belirli olan hızlı, köklü ve nitelikli değişiktir*” (Mencütek vd, 2015: 2). Yani devrim, siyasi oluşum ve toplum organizasyonunun kökten değiştirilmesi ya da yeniden biçimlendirilmesidir. Kavramı daha açıklayıcı bir tanım ile belirtmek gerekirse; Devrim, kendi toplumu tarafından bağımsız bir devlet iktidarının tamamen sonlandırılması, yeni siyasi değer ve prensipler temelli yeni bir sistem inşasıdır (Mencütek vd, 2015: 2).

Devrimler genel olarak birkaç anlayışa yakındır. Bunlar da her türlü şiddetten farklı olabilir. Bu anlayışlar (El-Ashkar, 2016);

- Şiddet yoluyla meydana gelen siyasi ve toplumsal değişim sürecidir.
- Devrimlerin ortaya çıkma zamanı, birkaç zaman dilimiyle belirlenmiştir.

- Devrimcilerin değer ve normları değişim sürecini başlatan devrimci gruplar ile doğrudan bağlantılıdır.

Bazı araştırmacılar, Arap Baharı'nın devrim olarak adlandırılması görüşünde değiller. Onlara göre her ne kadar protestolar 'Muhammed Aziz' adlı üniversite öğrencisinin daha iyi bir yaşam amacıyla kendisini yakması ile başladıysa da daha sonra isyanın kıvılcımı çok hızlı bir şekilde Arap devletlerine ve orta doğudaki çoğu ülkeye sıçrayıp yayılmıştır. Öğrenci devrimi gibi başlayan bu olaylar kitlesel halk hareketine dönüşmüştür. Fakat bu tür eylemler için 'devrim' deyimini yerine 'devrim durumu' tabirinin kullanılması daha uygun ve yerinde olacaktır. Bundan dolayı, onlara göre bu eylem ve hareketlerin amacı var olan sistemleri ortadan kaldırmaktı, fakat bu durum tamamen gerçekleşmediği gibi devrimler de tüm amaçlarına ulaşamadılar. Dolayısıyla, meydana gelen bu kitlesel hareketleri devrim olarak adlandırmak devrim tanımının kendisi ve içeriği ile bağdaşmamaktadır (El Ashkar, 2016).

Bu konudaki bir başka görüş ise 'Arap Baharı' için devrim tabirinin kullanılmayacağıdır. Çünkü devrim, tamamen sistematik ve yönlendirebilir bir hareket olup, bir lider tarafından önderlik edildiği şeklindedir. Fakat Arap Baharı olarak tanımladığımız Ortadoğu'da meydana gelen kitlesel hareketler tamamen farklıdır. Eylemler örgütsüz, hiçbir lider ve grup tarafından yönetilememektedir (Er ve Çelik, 2015). Bu tanıma göre, isyan şeklinde olan her bir hareketin planlı ve programlı olması gerekir. Sistematik, bir kişi veya grubun öncülüğünde, kapsamlı ve kökten değişim hedefini gütmelidir.

'Arap Baharı' tabirinin niteliği hakkında Amerika'nın önceki lideri Obama, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Beyaz Saray Ulusal Danışmanı, 'geçiş süreci' deyimini 'Arap Baharı' yerine kullanmışlardır (Alzayn, 2013: 59). Bundan dolayı, yumuşak güç teorisyeni Prof. Joseph Nye ve Obama'nın Uluslararası İşler danışmanı, El-Suudiye dergisi ile yaptığı bir röportajda Arap Baharına değinirken birkaç aşamadan oluşan, belli bir müddet sürecek olan açık bir sürecin olduğunu belirtmişlerdir. Bu süreçten kastedilen, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da demokrasinin yerleştirilmesi ve siyasi reformların sağlanmasıdır. Ama nihayetinde liberal devrimler, tamamen demokrasi gerçekleştirilmeden yayılabileceklerdir (Alzayn, 2013: 60).

Tarihi açıdan 'Arap Baharı' tabirinin Batı kökenleri de bulunmaktadır. Bu köken, Avrupa'da 1848 yılında meydana gelen değişim ve protestolara dayanmaktadır. Birçok değişim Avrupa'yı baştanbaşa sarmış, krallık sisteminin çökmesine neden olmuştur. Halkın gerçek temsiliyetine yakın olan birçok sisteme yerini bırakmıştır. Daha sonraları bu protesto ve halk gösterileri 'halk baharı' ya da 'milletler baharı' şeklinde adlandırıldılar (Manfreda, 2019).

Avrupa'nın o yılları, devrimler yılı olarak adlandırılmıştır. Çünkü Avrupa en büyük kitlesel protesto dalgalarına şahit olmuştur. Devrim ateşinin aydınlığı, Avrupa'nın neredeyse elli ülkesini sarmıştır. Bu protesto ve gösteriler ilk önce Fransa'da başlamış, daha sonra sırasıyla Almanya, Danimarka, İsviçre, Belçika ve İrlanda vb. ülkelerde devam etmiştir (İsmail, 2019). 'Bahar' tabirini birçok araştırmacı, 1968 tarihinde başlayan Prag Baharına dayandırmaktadır. Çekoslovakya Komünist Partisi Genel Sekreteri Alexander Dupçek, ülkede daha çok demokrasi ve özgürlük hedefi ile bir dizi reform hareketi başlatmıştır. Dupçek'in hem siyasi hem de ekonomik reform adımlarından sonra Paris'te gençler '68 kuşağı' olarak bilinen bir dizi olay yaşanmıştır (Acar, 2011). Bu konunun sonunda, şunu söyleyebiliriz ki Arap Baharı, çeşitli isim ve tabirler şeklinde kullanılmıştır. Fakat bu tanım ve yorumlar her ne şekilde kullanılmış olursa olsun, devrim ve gösterilerin gerçek anlamını azaltmaz, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin özgürlük, demokrasi, sosyal adalet ve hepsinden önemlisi diktatörlük siyasi rejimlerinin çöküşünü sağlamak için bir protesto dalgasıdır.

2.1.3. Arap Baharı Devrimlerinin Başlangıç Sebepleri

Toplumda devrimi bir değişim aracı olarak kullanan milletlerin tarihine bakıldığı zaman, devrimi gerçekleştirmek, devam ettirmek ve amaçlarına ulaşmak için bazı nedenlere dayanmışlardır. Devrimler her zaman değişimin etken ve hızlı bir silahı olarak sayılabilmektedir. Bundan dolayı değişmek için her zaman devrimlere başvurulmuştur. Devrimler birkaç sebepten kaynaklanmaktadır, yani dünyada hiçbir devrim güdümsüz gerçekleştirilemez ve her devrimin arkasında birden fazla neden vardır. Bu nedenler siyasi, ekonomik veya başka başka alanlardan doğmuş olabilir. Başka bir yandan toplumda devrimler farklı amaçlar için farklı formlarla başlamış ve bütün devrimlerin başarması ve amaçlarına ulaşması şart olmamakla birlikte, hatta bazı zaman ve mekânda devrimler başarı elde edildikten sonra temel amaç ve maksatlarından uzaklaşmıştır.

Arap baharının devrimleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin devrim ve gösterilerine bakıldığında, devrimlerin arkasında yatan birden fazla iç sebep görülebilir. Bu nedenler siyasi, toplumsal, ekonomik ve idari sebeplerden oluşmaktadır ki o ülkelerin değişimine büyük potansiyel vermiştir. Başka taraftan Ortadoğu ülkeleri ve Arap baharının devrimlerini inceleyenlere göre; Arap baharının devrimlerine potansiyel güç veren dış sebeplerin de göz ardı edilmemesi gerektiridir (Net, 2015). Dolayısıyla Arap baharının devrimlerine potansiyel veren iki unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlar; iç ve dış sebepler olarak iki farklı şekilde açıklanabilmektedir.

2.1.3.1. İç Sebepler

Arap ülkelerinin isyan ve devrimleri, meydana geldiği zaman ve mekân açısından değerlendirildiğinde, ülke içindeki mevcut yönetim, rejimlerin uyguladıkları ekonomik ve siyasi yasaların ne kadar etkileyici ve baskıcı unsur olduğunun altı çizilmesi gerekmektedir. Çünkü bu

uygulamalar zaman zaman kitlesel hareketlere dönüşebilmekte ve bu hareketler, komşu ülkelerde yaşayan birçok halk için ilham kaynağı haline de gelmektedir. Bu sebeple, meydana gelen kitlesel hareketlere, halk ayaklanmasına sebep olan iç politika ve uygulamalara önemli ölçüde etkisi olmaktadır.

Arap ve Kuzey Afrika halkının genel durumunda ve hayatın bütün alanlarında kökten ve stratejik bir değişime ihtiyaç duyulmaktaydı. Çünkü egemen durum ve sınıf, hiçbir reforma ve gelişmeye olanak sağlamadan ülkelerini yönetmekteydi. Dolayısıyla geçen yıllarda üst üste katlanan siyasal, ekonomik, güvenlik, toplumsal ve kültürel sorunlar, Arap halkını neredeyse patlayacak bir bombaya dönüştürmüştür. Arap ülkelerinin iç durumu, araştırmacılarına göre Buazzi'nin 2010 yılının sonunda Tunus'ta kendini yakması, Arap gösterilerin ana sebebiydi (Al-Shuyukh, 2013). Başka bir taraftan Arap ülkelerinin durumu oldukça karışıktı. Buazzi olayı, süreci tetiklemiş ve mevcut gerginliği artırmıştır. Sonrasında Arap ülkelerinde isyan ve devrimin hazırlıkları başlamıştır.

Bundan sonra Arap baharının iç sebeplerine genel ve net bir bakış elde edebilmemiz için, aşağıdaki gibi bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

1. Siyasal Nedenler

Göstericilerin isteklerinin yanıtlanması ve uygulanması, demokratik sistemlerin bir özelliğidir. Ancak bu ülkelerde siyasi sistem totaliter olurken, toplumda gösteriye izin vermekten ziyade, gösteri yapmak ve desteklemek karmaşık bir eylem olarak betimlenip, dışarıdan gelen bir akış olarak bakılmaktadır. Hatta istihbarat örgütlerinde terör suçu göstericilere yüklenmeye çalışılmaktadır. Arap Baharı sırasında da Arap ülkelerin yöneticilerinin, otoriter ve diktatör rejimlere benzemesi gözle görülmektedir. Şiddet ve kurşunla göstericilere yanıt verilmektedir. Ortadoğu'da siyasal Arap ülkelerin diktatör rejimlerinin siyasi durumu, birkaç seviyeye yansımaktadır;

- **Siyasal Sisteminin Etkisi**

Arap ve Kuzey Afrika ülkelerin çoğu, otoriter ve demokrasi olmayan bir siyasi rejime sahiptir. Bu bölgelerde siyasal egemenlik, iktidarın manipüle etmesi ve gruplar arasında iktidarın devredilmemesi temelleri üstünde oluşmuştur. Bu manipüle de baskı kullanılarak uygulanmakta ve halk da çaresizce egemen sınıfın dediklerini dinlemeye zorlaştırılmaktaydı. Ayrıca yönetime geçmek için halkın hiçbir fırsatı bulunmamaktaydı. Sivil toplum kuruluşlarının da yönetime etkisi bulunmamaktaydı. Bu egemen siyasal sınıflar, onlarca yıl boyunca siyasal iktidarı sürdürüp, hâkimiyetini şiddet ve sahte seçimle sürdürmekteydiler. İktidar sınıfı, elindeki tüm gücünü

kullanarak, devletin kaynaklarına ve varlıklarına el koyup, aile ve yakınlarına yasal olarak vermekteydi. Örneğin eski hâkimler Zeynel Abidin, Hüsnü Mübarek ve Muammer Kaddafi'nin varlıklarının milyarlarca dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu diktatör rejimler de iç rekabet ya da iç savaşı, kendi lehlerine kullanmaları ve iktidarlarını korumak için devlet varlığının çoğu, iktidar tarafından istihbarat örgütlerine aktarılmaktaydı (Cazzar, 2015: 60).

- Muhalefet Grupların Ezilmesi

Arap baharından önce iktidara karşı muhalif grupların ezilmesi başka bir siyasal nedendi. Bu da parti üyelerinin zindana atılması, partilerin basın organları ve özgür basını denetleme yolu ile uygulanmaktaydı. Ayrıca öğrenci örgütlerine ve sendikalara el koyulmaktaydı. Siyasi özgürlüğün daraltılması ve tek parti sistemi, kökleşme uğruna iktidar rejimi başka grup ve partilerin siyasi etkinliklerini engellemek için her türlü yöntemi kullanmaktaydı (Husayin, 2018).

- Reform Yapmamak

Hangi alanda olursa olsun reform ve değişim bir sistemin yenileşme ve refah içinde yürümesinin önemli bir esası olarak sayılmaktadır. Ama yolsuzluk ve reform uygulamamak bir prensip olarak sayılıp, yönetim sisteminin bir parçası olurken özellikle siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan derin kırılmalara da yol açmaktadır. Artık halk o sistem ve fasit yönetimi değiştirmek, gösteri ve devrim yolunu düşünmektedir. Bu bakıştan Arap siyasi rejimleri ne kadar reform ve değişmeye odaklı çalışmalar yürüttüklerini halka açıklasa da pratikte hiçbir şey uygulanmamıştır. Öyle ki yapılan bazı reformlar bile halkın isteklerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Örnek olarak; Cezayir, Mısır ve Yemen ülkeleri geçen yüzyılda birkaç reform yapmış, ama 21. Yüzyılda bu reform adımlarını geriye çekip davalarından vazgeçmişlerdir. Bu da gösteriyor ki Arap ülkeleri her reform ve değişimin kendi otoriterine bir tehdit olarak görmesi anlamına gelmekteydi (Abdulsalam, 2014).

2. Ekonomik Sebepler

Kuşkusuz ekonomik güç, her bir ülkenin siyasal ve toplumsal güvenliğine katkı sağlamaktadır. Çünkü ekonomi her devletin yerinde sağlam durup devam etmesinin temel direklerinden birisi olarak sayılmaktadır. Bundan yola çıkarak, Arap ülkelerinin ekonomik durumunun bozulması Arap baharının büyük iç sebeplerden birisidir denilebilir;

- Yiyeceklerin Pahalılaşması

Arap ve Kuzey Afrika ülkelerinin bir problemi de yiyecek ve günlük gereksinim fiyatlarında enflasyonun yüksek olması, işsizlik ve halk gelirinin azalmasıydı. Alım gücünün düşmesi ile birlikte halkın durumu gün geçtikçe zorlaşmaktaydı. Yiyecek ve günlük malzemelerin ücreti gün be gün artmaktaydı. Bu acı veren durumun çözülmesi için devletin hiçbir reform ve planı da görünmemekteydi. Arap Baharı öncesinde enflasyon %25 ila %30 civarıyken bile halk bu kadar zor bir sürece girmemişti (Mushtaq ve Afzal, 2017: 2).

- Küresel Ekonomik Krizin Etkisi

Orta doğu Arap ülkelerinin ekonomik durumu sağlam değildi. Bu ülkeler, ekonomik altyapı ve ilerleme açısından farklıydı. Mısır ve Tunus gibi ülkelerin ekonomik gelirlerinin çoğu turizm sektörüne dayanırken, Libya ve Cezayir gibi ekonomik geliri doğal gaz ve petrol üretimine dayanmaktaydı. Başka bir yandan Afrika ülkeleri, 1990 yılında Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) yardımıyla bazı ekonomik reform adımları atmıştı. Kamu sektörlerinin bazıları özel sektöre devredilip devletin finansal sektörle olan bağı nispeten azaltılmıştır. Petrol fiyatının düşmesinden dolayı 2008 - 2009 yılında başlayan uluslararası ekonomik kriz, petrolü üreten ve ihraç eden devletlerin ekonomik durumuna olumsuz bir etki bırakmıştı. Dolayısıyla, uluslararası ekonomik krizin, ekonomik anlamda reformlar üretmeyen, uygulayamayan Ortadoğu ülkelerini ciddi anlamda etkilediği görülmektedir. Özellikle 2000'li yılların başlarında meydana gelen siyasi çekişmeler ve tartışmalar, 2010 yılı itibariyle de gerek ekonomik gerekse siyasi istikrarsızlık yaşayan ülkelerde durumu daha da kötüleştirmiştir. Bu durum, söz konusu ülkelerde Arap Baharı dediğimiz kitlesel ayaklanma ve iç savaşlara ev sahipliği yapmıştır (Mushtaq ve Afzal, 2017: 2).

- Fakirlik

Fakirlik oranının artması, Arap ülkelerinin başka bir sıkıntısıydı. Çünkü Yemen halkının %42, Mısır'ın %12, Suriye ve Tunus'un %22'si fakirlik çizgisinin altında yaşamaktaydı (Cazzar, 2015: 65). Bu oran gün be gün artmaktayken, Arap toplumu fakir ve zengin sınıflara bölünmüştü.

- İşsizlik

Gençler ve üniversite mezunları arasında işsizlik oranı sürekli yaygınlaşmaktaydı, bundan dolayı üniversite mezunlarının büyük bir kısmı taksî şoförlüğüne başlamış ve bundan dolayı gençlerde umutsuzluk ve gerilimin etkisi daha da yükselmiştir (Manfreda, 2019).

3. Toplumsal Nedenler

Kuşkusuz ülkenin siyasal ve ekonomik sıkıntı ve istikrarsızlığı, milletin toplumsal hayatını da etkilemiştir. Bu da halkın sıkılıp kızma sebebi olarak algılanmıştır. İki temel noktaya bu aşamada değinilmesi gerekmektedir:

- Toplumsal Durumunun Bozulması

Arap ülkelerinin toplumsal durumu, Arap Baharı devrimlerinin temel sebeplerden birisi olarak sayılmaktadır. Uzmanlar, bu olumsuz toplumsal durumun patlaması ve büyük etkilerini önceden hissetmişlerdir. Arap ülkelerinin nüfusunun büyük bir oranı gençlerden olduğundan, kuşkusuz toplumsal yapıyı etkilemiş, genç sınıfın olumsuz durumu, doğrudan Arap toplumunun yapısının bozulmasına da neden olmuştur. Yolsuzluk, rüşvet gibi sıkıntılardan dolayı Arap ülkelerinin gençleri istihdam edilmemekteydi. Gençler üzerinde umutsuzluk yaratarak, psikolojik durumlarını da olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla, gençler evlenememiş veya yıllarca ertelenme sebebi olmuştur. Ayrıca ekonomik durumun istikrarsızlığı, ailenin toplumsal istikrarsızlığına da sebep olmuştur. Bu yıpranmış toplumsal durumundan dolayı, gençler devletin bütün politika ve sistemini reddederek sokak protestoları başlamıştır (Husayin, 2018).

- Genç Oranı, Eğitim ve Demokrasi

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, siyasal ve toplumsal açıdan nispeten farklı olmalarına rağmen bazı açılardan da ortak özelliklere sahiptir. Örneğin, bu ülkelerin nüfuslarının %30'u, 15-30 yaş aralığında olup işsizliğin büyük oranı da bu sınıfta bulunmaktaydı. Bariz bir biçimde, ekonomik ve toplumsal çevre, toplumsal ve kültürel değişimlerde büyük bir rol oynamaktadır ve ekonomi, eğitim ve öğretim sisteminin gelişmesi toplumda demokratikleşmenin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bundan yola çıkarak geçtiğimiz 30 yıl boyunca Arap ve Orta Doğu ülkelerde eğitim ve öğretim seviyesi azalmaktadır (Mushtaq ve Afzal, 2017: 3).

4. İdari Sebepler

Bütün sektörler gibi Ortadoğu ülkelerinin idari sektörü de kötü bir haldeydi, öyle ki idari sektördeki yolsuzluk, bütün sektörleri yıpratmıştı. Aşağıdaki noktalarda idari sektörünün yolsuzluğuna değinilmektedir;

- Özellikle Mısır'da, bürokrasi sisteminde yolsuzluk, idari sektörünün oluşum sorunu ve yolsuzluğun bütün devlet dairelerine yayılması, başka bir yandan Tunus'ta sistematik ve mafyalaşmış yolsuzluğunun ortaya çıkmasından dolayı halkın iyi bir yönetim arzusu artmıştır (Tekek, 2012).

- Devlet dairelerinin itibarsızlaştırılması, egemen sistem ve siyasal yönetimin korunması için istihbarat sisteminin kullanılması, siyaset ile muhalifler üzerine bilgi edinip bire bir devlet sektöründe yok etme siyaseti uygulanmıştır. Örneğin Suriye ve Mısır'da Müslüman Kardeşler ve Hamas örgütleri yanlıları ve üyeleri, yakalanarak zindana atılmaktaydı (Tekek, 2012).

Bütün diktatör rejimler, devlet organları üzerinde tam egemenlik sağlamaktadır, bu da kendilerine yakın kişilerin önemli sektörlerde çalıştırılması yoluyla uygulanmaktadır. Bu durum, devlet kuruluşlarının zayıflaması anlamına gelmekte ve bundan dolayı idari kuruluşlar, devletin çatısı altında tek bir parti ve parti içinde de iktidar ailenin çatısı altında maruz kalmaktadır.

Değinilen sebepler, 2010'da başlayan Arap Baharının gösteri ve devrimlerinin iç nedenleri olarak sayılmaktadır. Bunlardan ziyade başka faktörler de bulunmaktadır. Örneğin basın ve sosyal medya. Sosyal medya gösterilerin haber ve görüntülerinin hızlıca yayınlamasının sebebiydi ve bu yoldan diktatör rejimlerin zulmü bütün dünyaya yayınlanmaktaydı. Bu da dünyanın gözünün Arap Baharına çevrilmesine neden olmuştur. Sosyal medya ortamında halk özgürce görüşlerini paylaşmış, gösterilere potansiyel güç ve destek verip hız kazandırmıştır.

2.1.3.2. Dış Sebepler

Yukarıda da değinildiği üzere iç sebeplere paralel olarak, Arap Baharını takip eden devrimlerin başlaması ve potansiyel vermesinde dış müdahale ve nedenleri göz ardı edilemez. Yani Arap baharında Arap kamuoyuna potansiyel güç vermek açısından dış nedenler iç nedenlerden daha fazla rol oynamıştır. Burada dış faktörlerin rolü hakkında iki görüş ortaya çıkarılabilir:

Birinci görüş: Arap Baharı, tamamen toplumun içinde başlayıp Arap ülkelerine yayılmış ve hiçbir dış faktör rol almamıştır. Dahası Arap Baharı, ABD ve Avrupa ülkelerinin ilgi odağı haline bile gelmemektedir. Ancak süreç, bir gerçek olarak ve çaresizlikten, bu yeni duruma karşı uluslararası sistemdeki batılı güçlerin siyasetini belirlemiştir (Cazzar, 2015: 67).

İkinci görüş: Dış faktörler, Arap Baharının başlangıcında ve sonlandırmasında büyük rol oynamaktadır. Bunların kanıtının, Wikileaks sitesinin ortaya çıkardığı gizli raporlarda da yer aldığı belirtilmektedir. Bu raporlara göre; ABD, Mısırın demokratikleştirilmesi uğruna milyonlarca dolar harcamaktadır. WikiLeaks sitesindeki gizli belgelerin ortaya çıkışı, Arap kamuoyunun demokratik taleplerinin ortaya çıkışına büyük rol oynamıştı, çünkü Arap iktidarların yüzlerce yolsuzluğunu keşfetmişti. Bunu da yıpranmış siyasi rejimlere karşı halkın gerilimini ateşlenmişti (Cazzar, 2015: 67). Bundan yola çıkarak dış faktörler ikiye ayrılabilir:

1. Arap Ülkelerinin İç Politikasına ABD'nin Etkisi

Uluslararası güçlerin, özellikle Rusya ve ABD'nin, Arap ülkelerinin iç politikasına karışması gizli olmadığı gibi, yadsınamaz bir statüdür. Her ülkenin Ota Doğu ülkelerine etkisi bulunmakta ve kendi çıkarlarını koruyarak bu siyaseti sürdürmektedirler. ABD'nin Orta Doğu'da Arap ülkelerinin iç politikasına karışması ve rolüne bakıldığında; Soğuk Savaş sonrasında bölgeye olan ilginin gittikçe arttığı görülmektedir. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra, Arap ülkeleri daha çok dış egemenliğin etkisi altına girmiştir. Çünkü ABD, terörizmden İslam ülkelerini hatta ılımlı İslam siyaseti sürdüren ülkeleri bile sorumlu tutmuştur. Arap ülkelerinden siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarında reform yapmasını istemiş, hatta Arap ülkelerinin eğitim ve öğretim sistemine bile karışmıştır. ABD'ye göre, Arap ülkelerinde hazır olan eğitim programı terörizmi desteklemektedir. 2003 yılında Irak işgalinden sonra ABD'nin bölgeye olan müdahalesi daha belirgin bir hale gelmiştir. Güney Sudan'ın ayrılması, Hamas ve Hizbullah'ın Gazze ve Lübnan'dan uzaklaştırılma çabası, İsrail'in Filistin halkına düşmanca saldırılarını desteklemesi ve 2001 yılında Körfez ülkelerinde eğitim programlarının değiştirilme istemi, bu müdahalenin gözle görünür örnekleridir. Bütün bu girişimler, halkın umudunun sönmesine yol açmıştır. (Al-Sawair, 2017: 23-24).

2. Bölgesel Ülkelerin Etkisi

Arap ülkelerinin siyasetine, uluslararası müdahalelere paralel olarak, bölgesel güçlerin karışması ve ülkelerin iç siyasetinin çizilmesindeki rolünü göz ardı edilemez. Bunlar da bölgesel iki büyük güce sahip İran ve Türkiye müdahaleleridir. Kuşkusuz iki bölgesel güç de Orta Doğu'ya yönelik kendi siyaset ve değerlerine sahiptir, bunu da egemenliğini arttırma amacına göre şekillendirmektedir. Dolayısıyla, dış güçler Orta Doğu'da yaşanan olaylara karşı her zaman bir tutum belirlemiş ve her zaman bu olaylar üzerine etki eden bir oyuncu olarak yer almışlardır.

Arap siyasetinin güçsüz olması, bölgenin her zaman İran ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin etkisi altında bırakılmaktadır. Bu da doğrudan Arapların yaşamını etkilemektedir. Örneğin İran, her zaman ABD siyasetine karşı çıkarak Esad rejimi, Lübnan'da Hizbullah Örgütü, Filistin'de Hamas Örgütü ve Yemen'de Husileri desteklemektedir. Bu durum, bölgede uluslararası iki farklı kutbun gizlice karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki İran başta olmak üzere, Suriye ve Lübnan Hizbullah'ı koruyan kutup, ikincisi ise ABD'nin desteğini alan Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleridir (Al-Sawair, 2017: 24).

2.2. Arap Baharı Devrimlerine Genel Bir Bakış

Önceki bölümde değinildiği gibi Arap ve Kuzey Afrika ülkeleri yıllarca farklı sıkıntılarla uğraşmış ve siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlar üst üste gelmiştir. Diğer yandan bölge

halkları, Arap rejimlerinden bıkmış ve bir bahane ile sokağa çıkmaya hazır hale gelmişti. Arap rejimleri ise, devrim korumasına dayanarak halka zulüm etmeyi sürdürmekteydi. Böylece Arap kamuoyu, bu kadar birikimle birlikte patlak vermiş, kısa bir zamanda Arap ve Orta Doğu ülkelerine yayılmış ve sonunda da diktatör rejimlerin çoğunu sona ermiştir. Devrimin başlangıcı, Tunus'tan kaynaklanmış, sonra Mısır, Libya, Suriye, Yemen, Cezayir ve Bahreyn'i kapsamıştır. Bir olayla başlayan Arap Baharı, Orta Doğu ülkelerinin siyasal altyapısını yeniden çizmiş ve büyük güçlerin rekabetini pekiştirmiştir. Aynı zamanda bu güçlerin bölgedeki ilişkilerini ve çıkarlarını belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

2.2.1. Kuzey Afrika'nın Muhalif Hareketleri

Siyasi durgunluktan, kötüleşen ekonomik durumdan ve her türlü reform ve değişim çabalarının başarısızlığından on yıllar sonra, Orta Doğu nihayetinde Arap sokak protestoları dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum bölge halkına Arap baskıcı rejimlerini değiştirmeyi düşünme fırsatı vermiştir. Bu nedenle, halk devrimlerinin başlangıcı ilk olarak Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde görülmüştür.

2.2.1.1. Tunus Devrimi

Tunus, Akdeniz'in kıyısında bir Kuzey Afrika ülkesidir. 2500 yıllık tarihe sahip olan ülkenin, çeşitli din, ulus ve aşiretli bir altyapısı bulunmaktadır. Tunus, tarih boyunca Berberiler, Kartacaliler, Rumlar, Araplar, Osmanlı ve Fransız medeniyetlerinin etkisi altında kalmış, 1881 yılında Fransa tarafından işgal edilmiştir. Fransa, Tunus'u işgal ettikten sonra ülkenin yer altı kaynaklarına el koymuş ve halkı ezmiştir. Hatta Tunuslular kendi ülkelerinde ikinci ırk olarak görülmekteydi. Bundan dolayı Tunusluların ilk reaksiyonu 1889 - 1901 yılları arasında bir grup genç tarafından Fransız işgaline karşı ortaya çıkmıştır (Yaman, 2018: 21-23).

Tunus halkı, bağımsızlığını elde edene kadar durmamış, 1956 yılında Fransa resmi olarak Tunus'un bağımsızlığını kabul etmiş ve 'Habib Burkibe' Tunus'un ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Burkibe, Tunus'ta 1930'da Fransız etkisi altında üniversiteyi bitirip, Paris'te de hukuk ve siyaset eğitimi aldığından, bağımsızlıktan sonra Tunus'ta en etkin kişi olarak sayılmıştır. 1956 yılında Tunus'a medeni ve seküler bir anayasa hazırlamış, ama bu anayasada din ve siyaset arasında kesin bir çizgi çizilmemiştir. 7 Kasım 1987 yılında Zeynel Abidin Bin Ali başbakanken, Burkibe'nin sağlığının iyi olmadığını ve çevresinde kargaşaya düştüğünü bahane ederek, bir darbe girişiminde bulunmuş ve Burkibe'nin iktidar yetkisini sona erdirerek, kendisini Tunus'un cumhurbaşkanı ilan etmiştir. Bin Ali iktidara geçtikten sonra, İslam ubudiyet ve törenlerini ve sivil toplum hareketinin önündeki bazı engelleri kaldırmış, devletin resmi televizyonunda ezan okunmaya izin vermiş, İslami gruplarla İslami danışma konseyi için iş birliği yapmıştır. Siyasal açıdan, başlangıçta Bin Ali özgürlükçü bir siyaset izleyerek, çok partili sisteme izin verdi. Bin Ali zamanında İslami hareket

siyasi bir form almış, ama din adı yasa dışı olduğundan dolayı, Raşit Gannuşi tarafından ‘El-Nahda’ adıyla İslami bir parti kuruldu. Bin Ali başlangıçta Tunus halkına özgür bir ortam sağladı. Ama bu durum 1989 yılına kadar sürdü, çünkü Bin Ali, ‘El-Nahda’ partisinin yükselişinin ve bu partiye yönelik halk desteğinin kendisine bir rakip olduğunun farkına varmasıyla, partiyi kapatmış ve Raşit Gannuşi’yi yakalatarak, parti üyelerini de ekarte etmiştir. Bin Ali, adım adım özgürlük alanlarını daraltmış ve rakiplerinin yok etmeye başlayarak ezici siyasi bir sistemi Tunus’ta başlatmıştır (Yaman, 2018: 24-25).

Devrimin Başlangıcı

Tunus halkının gösterileri 17 Aralık 2010’de Muhammed Buazizi adlı bir gence, polis tarafından gözaltına alındıktan sonra dayak atılması ve hakarete uğramasıyla başlamıştır. Bundan sonra Buazizi kendi hak ve hukukunu aramak için, şehrin yetkilileri ve valisi ile görüşmek üzere randevu almak istemiş, ama izin verilmemiştir. 26 yaşındaki Buazizi, başına gelenleri kınamak ve kabul etmemek amacıyla, Sidi büyükşehir belediyesi önünde kendini yakmış, hemen hastaneye götürülmüş, ancak birkaç gün sonra 4 Ocak 2011’de ölmüştür (Güneş, 2018).

Buazizi’nin ölümü, ülke içinde sert bir karşılıkla Bin Ali ve siyasi otoriter sistemine karşı gösteriye yol açmıştır. Tunus halkı gün be gün daha kızgın hale gelmiş, gösteriler bir süre durmamış ve bütün göstericiler dalga dalga sokağa çıkmıştır. Olay, dış reaksiyon desteği aldıktan sonra Bin Ali bir çözüme başvurmuş ve önce ülkede olağanüstü hâl durumunu ilan etmiş, ama olağanüstü hal kararı gösterilerin akışına etki etmemiştir (Arap Baharı, 2015). Tunus halkının gösterileri bütün şehirlere sıçramıştı. Gösterilerin sayısı her kesimden destek alarak, sürekli artmaktaydı. Devletin resmi televizyonu, önce milletin gösterilerini göz ardı etmiş, ancak ilk kez 28 Aralık 2010 tarihinde Bin Ali devletin resmi televizyonunda bir açıklamada gösterileri kargaşa olarak betimleyerek ‘bu olaylar yabancı yatırımcıların gözünde Tunus’un imajını değiştirmektedir ve isyancılara karşı gerekli tedbirler alınacak’ ifadelerini kullanmıştır (Cazzar, 2015: 70).

Bin Ali’nin açıklamasından sonra, göstericilerin umudu sekteye uğradı. Siyasi iktidar göstericilere hiç söz vermedi. Olağanüstü hal kararı da gösterileri sona erdiremedi. Gösteri dalgası, ülkenin başkenti ve şehirlerin sokağına taşarak ‘özgürlük, demokrasi, Bin Ali git’ sloganı ile tekrar ederken, güvenlik güçleri acımasızca halkın canına kastetti. Gösterilerin ilk dört haftasında istatistikî sayılara göre, aralık ve ocak aylarında 200 gösterici öldürüldü ve yaklaşık 500 kişi de yaralandı. Ama polisin şiddet göstermesi göstericileri davasından vazgeçirmedi. Tam tersine Bin Ali’ye karşı daha sert ve sağlam durdular (Schiller, 2011: 12). Bin Ali, 10 Ocak 2011 tarihinde gösteriler üzerine ikinci açıklamasında yine de bazı reformlara ve 300 bin kişiye iş fırsatıyla, ülkenin krizlerine göz yummaya çalıştı (Cazzar, 2015: 71). Çünkü göstericilerin istekleri farklılaşarak, siyasi isteklere kaymaya başlamıştı. Bin Ali’nin açıklaması durumu değiştirmemiş, göstericiler yönetimin istifa etmesini ve Bin Ali rejiminin değiştirilmesini istemişlerdir.

Bin Ali'nin 13 Ocak 2011 tarihinde yaptığı üçüncü ve son açıklamasını göstericilere yapmıştır. Bu açıklamasında 'milletin haklı olup isteklerinin uygulanacağını, 2014 Tunus'un başkanlık seçiminde aday olmayacağını, polis ve güvenlik güçlerinin göstericilere karşı şiddet kullanmaması emrini verdiğini ve internet ağlarının yasaklarının kaldırılacağını' ilan etti. Ama başlangıçtan bu açıklamanın verimsiz olacağı belliydi. Bir gün sonra göstericiler, Habib Burkibe caddesinde, İçişleri Bakanlığının binası karşısında, 14 Ocak 2011 tarihinde toplanıp açıklamayı reddederek neredeyse Bin Ali'nin gitmesini istediler. Başkentin sokakları bütün ülkenin göstericileriyle dolmuştu. Tüm gece Tunus'ta aynı manzaranın görülmesi sonucu, Bin Ali saat 16.00'da Tunus'tan Suudi Arabistan'a gitmesini bir dedikodu olarak ortaya çıkarmış, sonra da resmi olarak Başbakan Muhammed El-Gannuşî tarafından haberin doğru olduğu ilan edilmiştir (Schiller, 2011: 113).

Tunus Devriminin Nedenleri

Tunus devriminin bazı nedenlerini aşağıdaki gibi gösterilebilir (Mahmud, 2016);

- Bin Ali ve ailesi tarafından, ekonomik ve ticari şirketlerin manipüle edilmesi. Örneğin Seher El-Matri, İslami bir banka olan Zeytune Bankası, El-Matri otomobil şirketlerinin yönetim kurulu başkanı, aynı zamanda da El-Sabah gazetesi ve Zeytune İslami radyosunun genel başkanıydı.
- Tunus halkının az gelirli olması ve işsizliğin her yere yayılması ki bu oran %30'lara yükselmışti, devlet geliri özel bir sınıfta elinde sıkışmıştı, devlet ve zenginler işsizlik krizine karşı soğukkanlıydı ve herhangi bir planı da yoktu.
- Tunus'ta insan hakların ihlali, Tunus devriminin temel sebeplerinden birisi olarak sayılmaktadır, çünkü siyasi rejim yasalara hiç saygı duymamakta ve halk devletten bıkmıştı.
- Tunus rejimi, siyasi ve Arap meselelerinde kamuoyunu hiç saymaktayken, kamuoyunun da iktidar ile hiçbir ilişkisi kalmamıştı. Örneğin Tunus, İsrail ile ilişki kurmaya çalışırken kamuoyuna hiç danışmaması Tunus halkının tepkisine neden oldu. Çünkü Tunus halkına göre bu konu Arap stratejisi ile ilgili bir konuydu.

Bu nedenlerle birlikte siyasal, ekonomik ve toplumsal sebepler gibi fakirlik, rejimin zulmü ve yolsuzluklar devrimin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Tunus Devriminin Sonuçları

Tunusluların gösterilerinin devam etmesinden dolayı, 14 Ocak 2011 tarihinde Tunus devrimi başarılı olarak Bin Ali'nin egemenliği sona ermişti ve Tunus'ta yeni bir dönem başladı. Bunu değerlendirmek için bu noktalara değinilebilir (Cairodar, 2015);

- Tunus devriminin doğrudan ilk sonucu, Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçarak, sorunlu ve krizli bir ülkeyi Tunus halkına bırakmasıdır.
- Yönetim çapında Tunus devriminin bir sonucu da Muhammed El-Gannuşi'nin başbakanlığını bırakmasıdır ki, 1999 - 2011 yılları arasında aralıksız başbakanı ve Tunus'un etkin siyasilerinden biri olarak sayılmaktadır.
- Tarablusi adıyla bilinen Bin Ali ailesinin egemenliğinin sona erdirilmesi.
- Ülke devrim aşamasındayken, devletin altyapıları yeniden yapılanma seviyesine geçti. Bu süreç de Bin Ali rejiminden sonra, El-baci Kaid El-sbisi'nin özgürce Tunus cumhurbaşkanına önerilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

2.2.1.2. Mısır Devrimi

2010 yılının sonunda gösterilerin başlangıcı sadece dar bir coğrafyada sıkışmamış, hatta hızlı bir şekilde Arap bölgesini de etkilemiştir. Başka bir taraftan Tunus devriminin başarılı olması, Hüsnü Mübarek siyasi rejimine karşı Mısır gösterilerine ilham olmuştu. Çünkü Mısır'ın iç durumunun Tunus'un iç durumundan bir farkı yoktu. Böylece Mısır'da da gösterilerin başlaması beklenmekteydi. Kahire, İsmailiye, Port Said ve Asvan gibi büyük şehirlerde, Mübarek rejiminin şiddet kullanarak gösterileri bastırmaya çalışması, çokça göstericinin ölümüne sebep olmuştur. Sonuçta gösterilerin devam etmesiyle başarılı olmuş ve 1981'den beri Mısırlıları yöneten rejimin sona ermesiyle sonuçlanmıştır (Özge, 2014).

Devrimin Başlangıcı

Mısır devrimi yaklaşık 100 bin kişinin Tahrir meydanına çıkmasıyla, 25 Ocak 2011 tarihinde başlamıştır. Tahrir meydanında hiçbir zaman bu kadar kalabalık bir gösteriyi görülmemiştir. Mısır'ın sivil toplum kuruluşları ve siyasi partileri, 6 Nisan genç hareketi, Kifaye hareketi, Müslüman Kardeşler, Facebook grupları ve devrimci sosyalistler gibi Tunus gösterilerinden faydalanarak, 'Hepimiz Halit Sayid'iz' sloganı tekrarlanarak Tahrir Meydanında toplamıştır. Bu grupların bazıları yürüyerek İçişleri Bakanlığı binası ve iktidardaki Demokrasi Vatan Yurtsever Partisinin binasına gittiler. Diğer taraftan Mısır'ın diğer şehirlerinde de gösteriler başlamıştı. Göstericiler bilerek 20 Ocak'ı seçtiler, çünkü 20 Ocak polisin kutlama günüyüdü. Böylece, polisin acımasız davranışlarına karşı iktidara üzgünlük mesajı verilmeye çalışılmıştır (Telci, 2012: 218). 25 Ocak gösterileri halkın özgürlük, ekmek ve toplumsal adalet aramasıyla başlayıp Arap Baharının anahtarı olmuştur (Örtlek, 2019).

27 Ocak'ta Mısır gösterilerinde polis ile göstericiler birbirine girmiş ve çatışmaya dönüşmüştür. Kahire ve Süveyş'te iki kişi öldürülmüş, yaklaşık 50 kişi de yaralanmıştır. Süveyş'teki göstericiler polis ofislerine saldırmış, buna karşın devlet de devrimi ateşleyen internet

ve sosyal medya ağlarını kapatmıştır. Mısır hükümeti, içinde gazeteci ve avukatların da bulunduğu göstericilerden 600 kişiyi yakaladı. Buna karşın, Müslüman Kardeşler partisi dâhil olmak üzere muhalif grup ve partiler ‘Daha geniş kapsamlı gösterilere de katılacaklarını’ ilan ettiler. Göstericiler 28 Ocak’ta ‘Kızgın günü’ sloganı ile en büyük gösteriyi düzenleyip, iktidar partisinin genel başkanlığını yaktılar. Polis ile göstericilerin çatışmasında, Kahire ve İskenderiye şehirlerinde yaklaşık 10 kişi öldürüldü (Telci, 2012: 219).

29 Ocak 2011 tarihinde, Hüsnü Mübarek ilk açıklamasında yönetimi kaldırıp Ahmed Şafik’i yeni kabinenin oluşturması için görevlendirdi. Mübarek, ülkenin ekonomik sorunlarının çözümüne dair söz verdi, ama bu sözler gösterilerin sonlanmasını sağlamadı. Aksine göstericiler daha ziyade Mübarek’in gitmesini isteyerek, ertesi gün milyonlarca insanın katılacağı bir gösteriye karar verdiler (Aljazeera, 2014). Nükleer Enerji Ajansı’nın eski başkanı Muhammed El-Baraday, göstericiler içinde *“Kesinlikle devrimden vazgeçilmez ve göstericilerin istekleri uygulanmalıdır”* açıklamasını yapmıştır. Mısırın karmaşık durumundan dolayı Türkiye ve Suudi Arabistan, vatandaşlarına uçak gönderdiler, ABD de vatandaşlarını Mısırdan çıkması için uyardı. Başka bir taraftan yönetimin yemin töreni düzenlenirken yabancı yatırımcılar Mısır’daki işlerini askıya aldılar (Telci, 2012: 220).

1 Şubatta yaptığı ikinci açıklamasında Mübarek, reform sözünü vermişti, ayrıca yasaların tekrar yazılması, araç geçiş fiyatının düşürülmesi ve gelecek seçimde kendisinin aday olmayacağı konularında söz vermişti. Ama muhalif güçler, Mübarek’i kendisini güçlendirmek için zaman kazanmaya çalışmakla suçladılar. Dış tepkiler de sürmekteydi ve ABD’nin eski başkanı Barak Obama, göstericilerin korunması açısından, Mısır’ın polis güçlerini överek *“Mısır halkı özgür bir irade ile başkanını seçer”* açıklamasında bulundu. Farklı kesimlerin katılması ile Tahrir Meydanı’nda gösteriler sürmekteydi ve Cumhurbaşkanı’nın yeni yardımcısı Ömer Süleyman *“Devlete karşı gösterilerin durması şartı ile hükümetin muhalif gruplarla bir araya gelip anlaşmaya hazır olduğunu”* açıkladı (Aljazeera, 2014).

8 Şubat 2011 tarihinde ‘Mısır Sevinci’ sloganı ile geniş bir gösteri düzenlendi ve gösterilerin baskısıyla, Müslüman Kardeşler grubundan 30 kişi serbest bırakıldı. Başka bir tarafta Mısır Dışişleri bakanı Ahmed Ebu Algayıs, askeri müdahalesiyle göstericileri korkuttu ve Mısır gösterilerine karşı ABD’nin tutumunu eleştirdi. Gösterilerin sürdürülmesinden dolayı, Mısır Askeri Konseyi göstericilerin isteklerini haklı buldu. Mısır Ceza Mahkemesi de önceki yönetimin bazı bakanlarının yurt dışına çıkmasını yasakladı. 11 Şubat’ta doktorlar, öğretmenler ve toplumun farklı kesimleri, ‘Cuma Yürüyüşü’ adıyla meclis binasına, cumhurbaşkanlık külliyesine ve devletin resmi televizyonuna bir gösteri düzenledi. Sonuçta Cumhurbaşkanı yardımcısı Ömer Süleyman, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in istifasını açıklayıp ülkenin yönetimi Yüksek Askeri Konseyi’ne devretti (Telci, 2012: 221). Böylece Mısır halkı, 80 günlük bir sürecin ardından siyasi otoriter bir iktidarı sona erdirip, kendileri Mısır’ın siyasi geleceğine karar verdiler.

2.2.1.3. Libya Devrimi

Libya,1949'da bağımsızlığa kavuşmuş; İdris Alsenüsi de Libya Birleşik Devletinin kralı olmuştur. 1969 yılında ordunun birkaç komutanı, Muammer Kaddafi başkanlığıyla askeri darbe yoluyla Krallık sistemin sona erdirip, Libya Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. O zamandan Libya devriminin gerçekleştiği 2011 yılına kadar, Kaddafi'nin iktidarı etrafında yönetilen bir cumhuriyet rejimi vardı (Al-Shemmary, 2012: 3-6).

Arap Baharı başlarken Kaddafi, devrimleri hiç önemsemeyen Bin Ali rejimine destek vermiş, başka bir yandan da reformist birkaç adım atmasıyla Tunus'taki olayların Libya'ya sıçramasını engellemeye çalışmıştır. Kaddafi, yiyecek - içecek fiyatının düşürmesi ve birkaç siyasi tutuklunun serbest bırakılması gibi ufacık birkaç reform ile Libya'da devrim olasılığını zayıflatmış olsa da bahsi geçen bahardan nasibini almıştır (Caner ve Şengül, 2018: 64).

Devrimin Başlangıcı

Libya devrimi 14 Şubat 2011 tarihinde, birkaç grup ve siyasi gücün açıklamaları ile başlamıştır. Açıklama, Kaddafi rejiminin sonlanması gerektiği yönündeydi. Ayrıca Libya halkı, iktidar baskısı olmadan özgürce kendi haklarını istemekteydi (Aljazeera, 2011). 15 Şubat 2011 tarihinde insan haklarının komisyon başkanı olan Fethi Trbl'm yakalanmasıyla, Bingazi'de geniş bir gösteri gerçekleştirildi. Göstericiler, siyasi tutukluların serbest bırakılmasını istediler ama güvenlik güçlerince, göstericilere karşı şiddet uygulanmaya başlandı. Başka bir yandan Kaddafi taraftarları, mevcut rejimin ve yönetimin devamlılığı için hem ulusal televizyonlarda hem de meydanlarda birçok yayın ve gösteriler düzenlemişlerdir (Adam vd, 2011).

Göstericileri susturmak uğruna Kaddafi'ye yakın olan güvenlik güçleri ve kiralık adamlar, Bingazi, Derne ve Ecdabya şehirlerinde, silahla göstericilere saldırıp birkaç göstericinin yaralanmasına sebep olmuştur. 17 Şubat'ta Kaddafi rejimi daha baskıcı davranarak birçok sivil insanın ölümüne de sebep olmuştur. Gösterilerin devamı neredeyse Trablus'a ulaşmış, 20 Şubat'ta Kaddafi muhalifleri Bingazi şehrini kontrol etmişti. Ama İnsan Hakları Vakfı, güvenli güçler tarafından şiddeti kullanılarak yaklaşık 100 kişinin mağdur olduğunu açıkladı (Aljazeera, 2011). Libya devrimi, Bingazi şehri kontrol edildikten sonra, çatışmalar da yeni bir aşamaya gelmişti. Devrimciler, Trablus şehrini kontrol etmeye çalışırken, rejim güçleri daha fazla sert güç kullanarak, silah ve savaş uçaklarıyla göstericilere saldırdı. 21 Şubat'ta Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam, bir açıklamasında göstericileri tehdit ederek, rejimin son ana kadar mücadele edeceğine söz vermişti. Bu açıklamadan sonra çatışmalar daha şiddetlenmiştir. (Adam vd, 2011).

Kaddafi rejiminin, göstericilere karşı kullandığı şiddete karşı ülkenin hem içinde hem de dışında tepkiler meydana geldi. Bu kapsamda Libya'nın bazı diplomat ve yöneticileri, istifa ederek

göstericilerin tarafına geçtiler. Örneğin; Göç ve göçmenlerden sorumlu bakan olan Ali Alrişi ve Adalet Bakanı Mustafa Abdul ilk istifa edenlerden olmuştur. Başka bir yandan 22 Şubat'ta Kaddafi bir açıklamayla, ülkeyi bırakıp Venezuela'ya gittiği yöndeki dedikoduları reddetmiştir (Aljazeera, 2011). Aşiret liderlerinin, göstericileri desteklemesinden dolayı rejim muhalifleri tarafından 27 Şubat 2011 tarihinde Libya Vatan Konseyi kurulmuş, Mustafa Abdul Celili konseyi başkanı olmuştur. Bu konsey daha sonra Fransa, İspanya ve İtalya tarafından da resmi olarak tanınmıştır (Aghayev, 2013: 195).

Kaddafi rejimine karşı, uluslararası baskı kapsamında Birleşmiş Milletler, Kaddafi ailesinin parasının bloke edilmesi ve silah ambargosu kararları almıştır. Ayrıca ABD ve Avrupa Birliği de Libya'yı cezalandırdılar. Libya'nın iç durumunun karmaşasından dolayı, binlerce insan sınırlara göç etti. Devrimciler, Libya Doğusunu kontrol altına alana kadar iç savaş devam etti (Adam vd, 2011).

Kaddafi rejiminin, sivillere uyguladığı hava saldırısı, uluslararası çapta Libya'ya karşı sert bir tutum sergilenmesine neden oldu. Bunun için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uçuş yasağı ve sivil insanları korumak uğruna, 17 Mart 2011 tarihinde 1973/2011 sayılı kararı aldı. Bu karar ise Arap Birliği'nin isteği doğrultusunda alındı (Cazzar, 2015: 76). BMGK kararı çıktıktan bir gün sonra ABD ve Avrupa Birliği, ilk saldırısını Libya koruma güçlerine yaptı. 27 Mart 2011 tarihinde NATO resmi olarak askeri operasyonların komutanlığını sürdürmeye başladı. Bunu da Kaddafi yanlısı olan yerel silahlı güçlere saldırarak çözdü. Devrimcilerin Trablus'a yönelik ilerlemesi devam etti, Sirt ve Beni Velid şehirleri ele geçirildi. Sonuç olarak, 20 Ekim 2011 tarihinde Kaddafi kendi yurdunda Maskat Reis Sirt şehrinde, devrimciler tarafından öldürüldü (Adam vd, 2011). Böylece 42 yıllık Kaddafi yönetimi sona erip yeni bir dönem başladı. Bu süreçte Libya Vatan Konseyi'nin grupları, geçici bir yönetim kurulması için çalıştılar.

2.2.2. Arap Şark'taki Protesto Hareketleri

Arap ülkelerinin gösterilerine ve kitlesel protesto hareketlerine bakıldığında, bu hareketlerin günden güne geliştiği ve hızla diğer Arap ülkelerine yayıldığı görülmektedir. Bu nedenle tüm Arap siyasi rejimlerinin inşasının bölgede benzer olduğu ve vatandaşların hayatlarının tehlikede olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, kitlesel protestolar hızla Yemen, Bahreyn ve Suriye gibi doğu Arap bölgesindeki ülkelere de yayılmıştır.

2.2.2.1. Yemen Devrimi

Yemen, diğer Orta Doğu ülkeleri gibi bazı siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşılaşmıştı. Dolayısıyla Yemen'de meydana gelen hareketler, Arap Baharının etkilerinden farklı değildi (Cihangir, 2018: 172). Yemen gösterileri, 22 Ocak 2011 tarihinde muhalif partilerin

destekleriyle, San-a Üniversitesinde öğrenciler tarafından Ali Abdullah Salih rejimine karşı başladı. Tepki olarak rejim yanlıları, rejimin desteklemesi için bir taraf oluşturdu. Devrim başlangıcında gösterilerin az ve barışçıl devam etmesine rağmen, 23 Ocak'ta siyasi olarak etkin birisi olan Tevekkül Kırmani'nin yakalanmasıyla, gösteriler San'a'nın dört farklı tarafında gelişmiş ve sonra göstericilerin baskısı ile Tevekkül serbest bırakılmıştır (Muslu, 2012: 328).

Salih rejimi, bütün ekonomik fırsatları manipüle ederken, gençlerin de yaşamdan umutlarını kesmesiyle gösteriler başladı. Gösterilerin başlangıcında, Salih'in 2013 başkanlık seçiminde kendisini aday göstermeyeceğini açıklamasına rağmen gösteriler sona ermedi. 23 Şubat 2011 tarihinde Salih muhalifleri, Altaggir Meydanında 'Kızgın Gün' adıyla geniş kapsamlı bir gösteri düzenledi. Güvenlik güçleri, göstericilerin dağıtılması için birkaçını yakaladı. Gösteriler sadece başkent San-a şehrinde durdurulamayarak, Taiz, Adan ve Zincar şehirlerine ulaştı. Taiz'de 18 Şubat 2011 tarihinde 'Kızgın Günü' gösterisi yapıldı ve iki kişi öldürülüp 28 kişi yaralandı. Salih rejiminin göstericilere şiddet kullanmasına karşı Yemen iç tarafları tepki verdiler. Bu kapsamda Haşid ve Bekil, Yemen'in iki büyük aşireti Salih'in tarafını bırakıp gösterilerin yanında yer aldı (Domazeti, 2019: 10).

Yemen gösterilerine bakıldığında, halkın bütün sınıfları, Sünni İslamilerden Husilere, nasyonalistlerden solculara kadar tamamı bu gösterilere katıldı. Bu da devrimin güç noktasıydı. Salih'in farklı aşiretler ile güç dengesini koruma siyasetini kullanarak, gösteriler başlamadan önce Salih, güvenlik ve ekonomik ilişkisini tüm taraflarla kurmuş ve Yemen'in durumu istikrarlıydı. Ama denge bozulduktan sonra rejim muhalifleri ve rejim yanlıları arasında bu süreç çatışmaya dönüştü. Sonuçta 2011 Haziran ayında, roket ile başkanlık binasına saldırıldı. Salih yaralandıktan sonra tedavi görmeye Suudi Arabistan'a gidip tekrar ülkeye dönmedi. Yemen'de durum kargaşaya dönüşünce, Birleşmiş Milletler, Arap Birliği ve Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi, sürece karışmaya zorlandı. Sonuçta, Ali Abdullah Salih iktidardan vazgeçip yönetimi yardımcısı Abdrabba Mansur El-Hadi'ye devretti (Catovic, 2018). Yemenliler, Salih'in 33 yıllık iktidarı sona ermesine rağmen, devrim Yemen'de güven ve istikrarı sağlayamadı. Hatta Yemen'in iç durumu Salih'ten sonra rekabet ve çatışmaya bürünmüştür.

2.2.2.2. Bahreyn Devrimi

Bahreyn, Arap bölgesinde Basra Körfezi'nin kıyısında yer almaktadır. 1971 yılında İngiltere askerlerinin Basra Körfezi'nden çekilmesinden sonra resmi olarak bağımsızlığını kazanmıştır. O zamandan günümüze kadar, Bahreyn'in nüfusunun çoğunluğu Şia mezhebindeyken, ülkenin iktidarı Al Halife adıyla Sünni bir ailenin elindedir. Bahreyn Şialarına, devletin kuruluş aşamasından itibaren hakları verilmeyip, bu grup ülkenin hiçbir gelirinden de faydalanamamıştır. Bundan dolayı tarihin farklı aşamalarında iktidara karşı seslerini çıkarmışlardır. 1990'larda Bahreyn Şiaları, işsizliğe karşı gösteri yapıp sonra da yasaların değiştirilmesi ve kadınların siyasi

haklarına kavuşmasını istediler. 1999'da Şeyh İsa bin Selman Al-Halife'nin ölmesi, bu durumu sonlandırdı. Şeyh Hamad Bin İsa Al-Halife de iktidara geçerken, halkın gözünde umut görünmekteydi. Al-Halife ailesi olduğu için Şiilerin siyasal isteklerini yerine getirmeye çalışmış, ama parlamentoda Şiiler küçük bir grup olarak kalmışlardı (Öztürk, 2014: 394-395).

Arap Baharının başlangıcında, 2011 Ocak ayında Bahreyn Şii grupları sosyal medyada gösteri çağrısında bulundular. Kısa bir sürede '14 Şubat Devrimin Gençleri' adıyla bir hareket oluşturuldu ve halka, iktidara karşı gösteri için sokaklara çıkılması gerektiğine dair çağrıda bulundular. 14 Şubat Devrimine, Bahreyn'in önceki gösterilerin bir uzantısı olarak bakılmaktaydı ancak bu süreç Arap Baharından kaynaklanmıştır. Bahreyn gençlerinin istekleri, yönetimin değişmesi ve baskıları sorgulamayı kapsamaktaydı (Öztürk, 2014: 395).

Hüsnü Mübarek'in istifa etme haberi yayınlanırken, Bahreyn halkı da gösteriye başladı. Başlangıçta El-Vifak Hareketi gösterilere katılmayacağını ilan etmiş, ama iktidarın göstericiler üzerine şiddet kullanmasından dolayı tutumunu değiştirerek, 16 Şubat'ta başkentte Mrvari Meydanında binlerce kişi ile gösterilere katılmıştır. Güvenlik güçlerinin şiddet kullanmasıyla 600 kişi yaralanmış ve 70 kişi de hayatını kaybetmiştir. Bundan dolayı 17 Şubat 'Kanlı Perşembe Günü' olarak adlandırılmıştır. Şeyh Hamed, halkın kızgınlığının hafifletmesi için siyasi tutukluları serbest bırakıp, İskan ve Sağlık Bakanlarını görevden uzaklaştırmıştır (Besen, 2019: 31).

Şeyh Hamed'in reform adımları da gösterileri sona erdirememiş, iç grupların rekabeti artmıştır. Şiilerin gösterisi gün be gün tırmanmaktaydı, bundan dolayı Suudi Arabistan, İran'ın egemenliğini hissederek Al-Halife'yi desteklemesini istemiştir. Bu kapsamda İran'a yakın Hizbullah'ın, gösterilere karışması haberi yayınladıktan sonra Suudi Arabistan, 1000 askerini Bahreyn'e göndermiştir (Besen, 2019: 32). Bu da Bahreyn iç güçlerin arasında gerçek ve tarihi bir rekabet olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Asker gönderilmesi Al-Halife rejimi lehinde olup, gösterileri bastırarak güç dengesi Al-Halife'ye döndürüldü. Gösteriler 2012 yılında başlamasına rağmen, iktidarda hiçbir değişime sebep olmamıştı. 2013 yılında bir seçim gerçekleştirilmiş, Vatan El-Vifak Hareketi (Milliyetçilik İslami Barış Grubu) seçimi boykot etmiş ama yine Al-Halife ailesi iktidarda kalmıştır (Özdağ, 2013). Böylece Bahreyn devrimi amaçlarına ulaşamamıştır.

2.3. Suriye Devrimden Buhrana

Bölgedeki diğer Arap ülkelerinin bir parçası olarak Suriye de kitlesel protesto dalgasının dışında değildi. Suriye halkı, yıllardır ülkeye siyasi değişim getirmek için bir fırsat arıyordu. Ancak Suriye halkının kitlesel protestolarının başka bir yöne gitmesi uzun sürmedi ve ülke siyasi bir kriz

ve derin bir iç savaşla karşı karşıya kaldı. Bu durum bölgesel ve küresel yansımaya ve bölgedeki siyasi denklemlerin değişmesine neden olmuştur.

2.3.1. Arap Baharı Devrimlerinin Bir Parçası Olarak Suriye Popüler Hareketi

28 Ocak 2011 tarihinde Suriye'nin Haseke şehrinde, Hasan Ali Akle isimli bir gencin kendisini yakması sonucu Suriye'de gösteriler başlamıştır. Sonra da sosyal medyada 4 Şubat'ta 'Öfke Günü' adıyla geniş gösteriye çağrı yapılmış ve Haseke'deki gösterilere destek verildiği belirtilmiştir. 17 Şubat'ta Hamidiye çarşısında polislin uygunsuz davranışlarına karşı bir gösteri yapılarak, halk tarafından cadde ve sokaklar kapatılmış; siyasi baskının, adaletsizliğin sona ermesini ve siyasi ve medeni hakların korunmasını istemişlerdir (Diyab, 2017). Ayrıca, Suriye gösterilerinin genişlemesindeki başka bir etken, 'Suriye için özgürlük' sloganı yazan birkaç çocuğun yakalanmasıdır ki bu olay, Suriye rejimine karşı 15 Mart 2011 tarihinde geniş kapsamlı gösterilerin sebebi olmuştur. Duvarlar üzerinde yazılan sloganlar, Suriye'de siyasal ve toplumsal durumun sona ermesi isteklerini göstermekteydi (Abdulrazzaq, 2013).

Ülkenin tamamında 18 Mart 2011 tarihinde, 'Muazzam Cuma' sloganıyla bir gösteri düzenlenmiş, göstericiler özgürlük sloganını tekrar etmiş, ama güvenlik güçlerinin saldırısından dolayı Horan bölgesinde birkaç kişi Hüsam Ayaş, Mahmud Cavabre ve Ayham Alhariri vb. öldürülmüştür. Suriye rejimi, resmi olarak göstericilerin isteklerini reddedip, ülkenin kargaşaya dönmesinin nedeni olarak göstericileri betimlemiştir. Gösterilerin devamında Beşşar Esad Dera valisini görevden almış, ama gösteriler devam etmiştir. Baas partisinin genel başkanlığı yakılmış ve sonra gösteri Casım, Nuvy ve Şeyhmiskin şehirlerine ulaşmıştır. Suriye rejimi, Dera şehrine asker göndererek şehrin iletişim ağlarını da kesmiştir. Dera'yı desteklemek için Humus ve Hama şehirlerinde de gösteriler başlamıştır. Beşşar Esad, ilk açıklamasında bazı reform sözleri vermiş, ama güvenlik güçleri tarafından göstericilerin öldürülmesine değinmemiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 6-7). Bu da göstericilerin gösteriye devam etmelerinin sebebi olmuştur. Göstericilerin istekleri şunlardır (Sandıklı ve Semin, 2012: s. 7-8);

- 8 Mart 1963 tarihinde yürürlüğe giren olağanüstü hal yasaının kaldırılması.
- Devlet kurumlarının medenileştirilmesi, özellikle İçişleri Bakanlığı ve güvenlik güçlerinin işlerinin düzeltilmesi ve Meclis, hükümet ve yargı oluşumunun yeniden oluşturulması ve yargının özgürleştirilmesi.
- Kişisel hakların tanıtılması (Suriyeli Kürtlerden kimliği olmayanlara kimlik verilmesi), devlet varlığının dağıtımında adalet sağlanması.
- Siyasi partiler yasaının tekrar gözden geçirilmesi ve Baas partisinin egemenliğinin sınırlandırılması.

Bu isteklere karşı Esad rejimi, yavaşça reform uygulamasına başladı. 29 Mart 2011 tarihinde hükümeti feshederek önceki yönetimin Tarım Bakanı Adil Sefer başkanlığında yeni hükümet, 14 Nisan'da oluşturuldu. Ama yeni yönetimde eski Dışişleri Bakanı Veli Muallim ve Savunma Bakanı Ali Habib hükümette kaldılar. Esad, 48 sene boyunca yürütülen olağanüstü hal yasasının bir hafta içerisinde feshedilmesi için hükümeti yetkilendirdi. Başka bir yandan 300 bin Suriyeli Kürt kimlik alırken, reform ve değişim için hükümetin yasal adımları atmasına rağmen uygulamaya geçilmedi (Özdağ, 2013).

Suriye rejimine karşı halk gösterileri gün be gün genişlemekte ve rejimin reaksiyonu daha da şiddetlenmişti. 22 Nisan 2011 tarihinde on binlerce katılım ile Suriye'nin farklı şehirlerinde 'Büyük Cuma' adı ile gösteriler düzenlenmiş, ama güvenlik güçlerinin karışmasıyla yaklaşık 60 kişi öldürülmüştür. Bu duruma uluslararası alanda tepki verilmiş, Beyaz Saray sözcüsü Jay Garner: *"biz içten Suriye rejiminin şiddet kullanmasına karşı üzgünüz ve gösterilere karşı şiddet kullanılmasının sona erdirilmesini isteriz"* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Esad muhalifleri ise, Suriye rejimine karşı muhalif tarafların iş birliğiyle bir ortak açıklama yapmış, il ve ilçe ortak komitesi Baas partisi tarafından iktidarın manipüle edilmesinin sona erdirilmesi ve demokratik siyasal bir sistemin kurulmasını istemişlerdir. Suriye gösterilerinin başlangıcından sonra bu açıklama, muhalif tarafların ilk ortak açıklaması olarak sayılmaktadır. Açıklama, 'barış ve demokratik bir değişim olmadan, özgürlük ve azimet sloganları gelmeyecek' düşüncesine odaklanmaktaydı. Başka bir yandan açıklamada 'siyasi suçluların serbest bırakılması, baskıcı güvenlik güçlerinin feshedilmesi ve başka yasal kuruluşların yerine koyulması' istekleri de yer almaktaydı (Aljazeera, 2016).

Arap kamuoyunun bir parçası olarak Suriye halkının gösterilerine bakıldığında; başlangıçta Suriye halkının gösterileri barışçıl bir formdaydı. Suriye halkının bölgenin bütün milletleri gibi Suriye'de köklü bir değişim umudu vardı ve daha güzel bir yaşam için mücadele ettiler. Bundan dolayı gösterilere değişimin ana yolu olarak bakılmaktaydı. Netice itibarıyla 2010 senesinde başlayan Arap Baharı, birçok bölge ülkelerinde rejim değişimine yol açarken, Suriye'de bu durum iç savaşa dönüşmüştür. Bu durum, hem bölgesel hem de uluslararası camiada ilgi odağını korumaktadır.

2.3.2. İç Savaş Aşaması ve Suriye Krizinin Patlak Vermesi

Suriye halkının devrimi, başlangıçta farklı bir aşamadan geçmiştir. Suriye devriminin birinci aşaması rejime karşı barışçıl gösterilerle başlamış ama gösteri yapanlar şiddetin bütün şekilleri ile bastırılmıştır. İç savaş başlarken, Suriye halkı kendilerini korumak ve rejimin baskısını engellemek için siyasal ve askeri düzenlemeyi hedeflemişlerdir. Bu aşamada farklı muhalif tarafların oluşmasıyla Suriye devrimi, siyasal ve askeri bir krize dönüşmüş ve bölgesel ve uluslararası güçler de bu krizde derin bir rol oynamıştır.

Bazı araştırmacılara göre, Suriye rejimi, kendi iktidarını korumak için kitlesel hareketlerin barışçıl gösterilerini, iç savaş ve krize dönüşmesi uğruna, kanlı ve şiddetli bir devrime dönüştürmüştür. Bunu da kendini korumak, yasal kalması, Suriye'deki olan olaylar halkın gösterileri ve istekleri ile bir ilişkisinin olmadığı ve bu durumun tarafların maslahat ve kutuplaşma siyasetinden kaynakladığını, uluslararası toplumuna göstermek için önemli çaba sarf etmiştir. Bundan dolayı Suriye rejimi tarafından sivillerin bombardımanı, kitle imha silahlarının dahi kullanılması, köy ve şehirlere ambargo getirilmesi, Suriye'de devrim yolunun değiştirmek için çaba göstermiştir (AlAstal, 2014: 47-48).

Sonuç olarak, Suriye halkının devrimin asıl amacının dışına çıkıp, barışçıl mekanizmaları devre dışı bırakarak hareket etmesi, muhaliflerin silahlanmasına sebep olmuştur. Suriye devriminde bu süreçte devrimcilerin farklı oluşumlarından farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Vatan İş birliği koalisyonu, Suriye rejimi devrilene kadar devrimin barışçıl bir şekilde devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü devrimin silahlandırılması ve iç çatışmaların yaşanması, amaçları yerine getirmeyecek ve Suriye devrimini uluslararası arenanın odağından uzaklaştıracağından, bunlar devrimden sonra silahların devrimcilerin elinde kalması ve sonuçta ülkeyi iç çatışma ve kargaşaya dönüştürmesinden korkuyorlardı, Libya'daki Kaddafi rejimi yıkıldıktan sonra olduğu gibi. Bu tarafa karşı bazıları, devrimcilerin silahlandırılmasının kendilerini korumak ve rejime karşılık vermek için gerekli olduğuna ve hatta derin bir krize dönüşmeyeceğine inanmaktaydı. Ayrıca iyi bir çözüm olarak bakmaktaydı. Örneğin Vatan Genel Sekreterlik Konseyi üyesi Kemal Lıbvani, *“genç ve kadınlar silahlandırıldığı için rejimin kendi şehri olan Alzbdani'den çekilmek zorunda kaldığını”* açıklamıştır. Benzer bir durumun yaşanmaması için de ortak hareket etmeleri gerektiği üzerinde durmak istemiştir (Abu Shari'a, 2017: 21-22).

Böylece Suriye devrimi barış formunda kalmamış ve belki de yeni bir aşamaya girmiştir. Bir taraftan Suriye rejiminin baskısı, diğer yandan rejim muhaliflerinin dış desteğinden dolayı muhalif birkaç cephe oluşmuştur. Muhalif tarafların genişleyip parçalanması, Suriye devrimini karanlık bir tünele itip Suriye'yi siyasal ve insanlık açısından derin bir krizle karşı karşıya getirmiştir. Bunun sonucunda yüz binlerce Suriyeli, sınır ve komşu ülkelere göç ettiler. Bütün bu olan bitende ve Suriye krizinin derinleşmesine sebep olan önemli iç aktörler de olduğunu söylemek mümkündür. Suriye devriminin ana bir karakteri olarak, rejimin iç ve dış muhalif tarafların başlangıç ve oluşumuna değinmek gerekmektedir. Bunlar;

- **Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)**

Özgür Suriye Ordusu Suriye'nin silahlı muhaliflerinin bir ana kolu olarak Abdullazak Talas ve Hüseyin Alharmuş gibi komutan ve kumandanların, Suriye ordusundan ayrılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu ordu, 29 Temmuz 2011 tarihinde Riyaz Alasad başkanlığında özgürlük

kavramına önem veren vatansever bir ordu olarak tanıtılmıştır. Suriye ordusundan ayrılan bütün komutanlar bu orduya girdiklerinden, bu da Suriye ordusuna karşı yapılan etkinlikleri etkilemekteydi. Bu kapsamda başkente yakın Hırsta şehrinde, Suriye hava istihbarat merkezine saldırı gerçekleştirildi (Jabr, 2015). Böylece Özgür Suriye Ordusunun oluşumu, Suriye rejimine karşı başlayan barışçıl devriminin silahlı bir devrime ve meydana çaba göstermeye dönüşüm noktasıydı ki Suriye ordusunun saldırılarına karşı siviller ve göstericilerin korunması amacını taşımaktaydı.

Kuşkusuz Özgür Suriye Ordusu oluşturulduktan sonra az bir zamanda Suriye iç rekabeti, gelişip iç savaşa doğru sürüklendi. Başka bir yandan bölgesel ve uluslararası güçler için Suriye’de vekâlet savaşına zemin hazırlandı. Özgür Suriye Ordusu oluşumu da farklı olduğundan dolayı, ordu gerçek ve acı veren sıkıntılarla karşılaştı. Dolayısıyla birleşik askeri bir sistem oluşturulamadı. Başka bir sıkıntı da rejim ordusunun sivillere aralıksız saldırıları, muhalif bazı grupların daha da radikalleşmesine neden olmuş, üstelik dışarıdaki Şii milis grupların etkisinin yükselmesi, Suriye’yi derin bir rekabet ve çekişmeye dönüştürmüştür (Kazdal, 2018: 7).

- **Suriye Müslüman Kardeşler**

Suriye Müslüman Kardeşler, uluslararası çapta Müslüman Kardeşler örgütünün bir parçası olarak sayılmaktadır. Bu örgüt, geçen yüzyılın otuzlarında kurulmuş ve Suriye’nin tarihsel sürecinde önemli rol oynamıştır. Baas partisi iktidara geldikten sonra Müslüman Kardeşlerin örgütsel açısından yeni bir dönem başlamıştır. Baas partisi, bu örgütü zayıflatma ve sonlandırmaya yönelik çok baskı kullanmış, özellikle 1980’lerde bu parti, iktidara karşı geniş bir ayaklanma başlatmıştır. Hafız Esad, Suriye’de meydana gelen ayaklanmayı bastırmak için Hama şehrine askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece iktidar tarafından Müslüman Kardeşlerin örgütsel ve siyasal etkinliklere katılması yasaklanmıştır. Ama Suriye devrimi başlarken, Müslüman Kardeşler örgütüne yeniden Suriye muhalif tarafında etkinliklerini başlatmaları için parlak bir fırsat doğmuştur (Abu Shari'a, 2017: 22).

Suriye muhalif tarafları, 2011 Mayıs ayında Antalya’da Suriye’nin durumunu tartışmak üzere birinci konferansı düzenlerken, Müslüman Kardeşler örgütü de konferansa katılmıştır. Katılımcılar arasında konferansı yöneten Mülhem Aldrubi vardır. Bundan dolayı Müslüman Kardeşler, Suriye krizinin derinleşmesinden sonra, Suriye muhalif taraflarının faal bir rol oyuncusuydu ki Suriye’nin geleceği üzerine düzenlenen muhaliflerin çoğu toplantılarında da rol almıştır. Suriye’nin siyasal krizini çözmek için siyasal bir program oluşturmak amacıyla, Suriye rejimine muhalifler ile yeni bir taraf oluşturmaya yönelik bir dizi toplantı düzenlenmiştir (Hasan, 2013). Böylece 2 Ekim 2011 tarihinde İstanbul’da ‘Suriye Ulusal Konseyi’ kurulmuştur. Bu Konsey, Suriye rejimine karşı olan Suriye muhalif gruplarını temsil etmektedir (Al-Kilany, 2014). Böylece Müslüman Kardeşler,

yavaş yavaş Suriye muhalif tarafında güçlenerek, Suriye Özgür Ordusu ile ilişkilerini pekiştirmiştir.

- **Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü (İŞİD)**

İŞİD veya DAEŞ olarak adlandırılan ‘Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü’, yabancı bir askeri örgüt olarak Suriye krizinin derinleşmesinde büyük bir rol oynamıştır. Suriye’deki güvenlik boşluğundan yararlanmış, güvenlik ve istikrarsızlıktan doğan boşluğu kullanarak Suriye devrimcilerinin Esad rejimi ile rekabetinden gücünü almıştır. İŞİD, Suriye’nin karışık olaylarının bir oyuncusu sayılıp, siyasal ve güvenlik ilişkilerinin ve güç dengesinin değiştirilmesinde doğrudan etkisi vardır.

İŞİD’in ortaya çıkışına bakıldığında, 2003 yılında ABD tarafından Irak işgal edildikten sonra ve aynı yılın Eylül ayında, Ebu Musab El-Zerkavi tarafından ‘Cihat ve Tevhit’ örgütü kurulduktan sonra, İŞİD’in tarihi başlamaktadır. 3 yıl sonra da 2006 yılında ‘Irak İslam Devleti Örgütü’ ilan edilmiştir. 2011 yılının sonunda ‘El-Nusra Cephesi’, Şam Halkına El-Kaide örgütünün Suriye dalı olarak Ebu Muhammed El-Colani liderliğinde eğitilen birkaç uzman yardımı ile ‘Irak İslam Devleti Örgütü’ tarafından kurulmuştur. 2011 Nisan ayında İŞİD veya DAEŞ olarak adlandırılan ‘Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü’ kurulmuştur. El-Nusra Cephesi savaşçılarının çoğu İŞİD’e girmiş, bu da İŞİD ile Al Kaide’nin ayırt edici çizgisi olarak sayılmaktadır. Çünkü İŞİD, bütün muhalif cepheleeri El-Nusra Cephesi gibi çıkararak, Halep şehrine kadar Irak ve Suriye sınırlarına el koymuştur. İŞİD’i başka örgütlerden ayrılan özellik, elinde bulunan bölgenin Devlet şekli ile yönetilmesiydi. İŞİD, kendi halkının kontrol etmesini barındıran mükemmel bir devletin peşindeydi. İŞİD’in Suriye’de etkinliklerinin ilerleyip genişlemesi, bölgesel ve uluslararası güçlerin sert tepkisini almıştır. Örneğin İran, ABD’ye İŞİD’in desteklenmesine karşı tepkisini dile getirmekteydi. Ayrıca genişlemesine karşı sesini çıkarmayıp İŞİD’e karşı ABD’nin savaşmaya niyeti olmadığını açıklamıştır. İran’ın bu açıklamalarına karşı ise, Suudi Arabistan ve muhalif taraflar, İŞİD’in ortaya çıkmasının sebebinin İran olduğunu iddia etmekteydi. Çünkü Suudi Arabistan ve Suriye muhalif gruplarına göre, gelecekte Suriye rejiminin yıkılma olanağında İŞİD onun yerini alacaktı (Abu Shari’a, 2017: 24).

Nihayetinde, 2013 yılında İŞİD hızlıca denklemleri kurup iç çatışmalara girmeyi başardı ve Suriye topraklarında kontrol ve hâkimiyet sağlamaya çalıştı. Bu yüzden İŞİD, Suriye Ordusu, İslam Cephesi, Mücahit Ordusu ve diğer iç silahlı muhalefet ve Kuzey Suriye’deki Kürt güçleriyle güçlü bir şekilde savaştı. Bu bağlamda İŞİD, Suriye rejimi ile savaşmak yerine, Suriye rejiminin karşıt güçlerine saldırmış, bu da Suriye rejiminin güç kazanmasına neden olmuştur (Aksoy, 2016: 35).

2.3.3. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Güçlerin Tutumu

Açıkçası Arap Baharı, devrimler ve ayaklanma dalgası Orta Doğu ülkelerinde başladığı zaman, bölgesel ve uluslararası güçleri de doğrudan etkilemiştir. Çünkü uluslararası arenada içsel ve bölgesel olayların uluslararası toplum ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu açıdan da Suriye halkının devrimi, Suriye'nin iç durumunun karışarak kriz formu alması, bölgesel ve uluslararası büyük güçlerin ilgisini çekmiş, bundan dolayı ülkeler genel olarak Orta Doğu'da özellikle Suriye'de çıkarlarına göre Suriye krizine karşı bakış ve tutumunu açıklamıştır. Bu bölümde Suriye krizine karşı dünyanın iki gücü olan ABD ve Rusya'nın tutumuna değinilmektedir.

2.3.3.1. Suriye Krizine Yönelik ABD'nin Tutumu

Kuşkusuz Suriye krizine karşı ABD'nin tutumunu anlamak için ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik siyaset ve stratejisine bakmak gerekmektedir. Suriye ve Arap bölgesindeki olaylar ve değişimlere karşı ABD'nin tutumu, iki temelde sürdürülmektedir. Bunlar da İsrail'in güvenliği ve petroldür. Bundan dolayı Arap ülkelerinin istikrarsızlığı, ABD'yi sürekli kızdırmaktadır. Çünkü ABD'nin ekonomik çıkarlarını ve ABD'nin Ortadoğu'daki güç ve hegemonyasını etkilemektedir. Bundan yola çıkarak, Arap Baharı'na karşı ABD'nin tutumu her zaman aynı şekil ve seviyede sürdürülmemiştir. Örnek olarak, Tunus devriminde Amerika tarafsız kalmış, ama Tunus rejimi güç kullandığı zaman ABD tutumunu açıklayıp göstericilere destek vermiştir. Ama başka bir taraftan Libya devrimine karşı ABD, başlangıçta göstericilere desteğini ilan ederek Libya rejimine karşı uluslararası bir koalisyon oluşturmuştur. Suriye halkının devrimi üzerine de ABD'nin tutumu birkaç seviye ve anlayıştan geçmektedir. Gösterilerin başlangıcında ABD tutumunu Suriye rejiminin reformu çerçevesinde açıklamış ve rejimin, göstericilerin isteklerini duyması ve şiddetten uzak durması gerektiğini ifade etmiştir. Ama ABD, Baas Partisi zamanında Suriye toplumu ve siyasi partilerine etken olmadığından dolayı, ülkedeki şiddet ve kargaşayı sonlandırmak için Türkiye'yi kullanarak, Suriye rejimi ve muhalif taraflara baskı uygulamıştır. Türkiye'nin askeri çözümü bırakması ve Beşşar Esad'ın reform yapmasından umudu kesmesinden sonra, Suriye'nin durumunun daha da istikrarsız hale gelmemesi için ABD, Suriye başkanının istifa etmesini önermiştir. Çünkü Esad ülkeyi demokrasiyle yönetememiştir. Bu kapsamda Suriye'yi bastırmak için ABD, ekonomik ve siyasal açıdan Suriye muhalefetine destek vererek, 18 Haziran 2011'de ülkenin başkanı ve birkaç siyasi ve askeri lidere bir dizi ekonomik yaptırım uygulamıştır (Abu Mustafa, 2015: 116-117).

ABD, Suriye rejiminin cezalandırılmasıyla Suriye'nin ekonomik ve askeri gücünün azaltılmasına ve güç dengesinin Suriye muhalefeti lehine çevrilmesine çaba göstermiştir. Bu nedenle ABD, diplomatik kanalları kullanmış ve Ekim 2011'de Suriye Arap Muhalefetine önerilerine destek vermiştir. Diğer taraftan bütün Avrupa ülkelerine göre ABD, Suriye halkının devrimini destekleme ve Suriye krizine karışma konusunda daha kuşkulu ve tereddütlüydü. Belki

de daha siyasi bir çözüme odaklanmaktaydı. Bu durum da Rusya'nın etkilerini Suriye olaylarında daha da güçlendirmiştir (Bishara, 2013: 470-471).

30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre buluşmasında taraflar, altı maddelik bir anlaşmaya imza atmışlar ama Esad'ın geleceği üzerine Suriye'de yönetimin devredilmesi sırasında tarafların farklı düşünmesinden dolayı anlaşma uygulanmamıştır. Çünkü bir taraftan Rusya anlaşmada Esad'ın yönetimi bırakmaya niyeti olmadığını vurgularken, diğer taraftan ABD, gelecek hükümette Esad'ın yer almadığını vurgulamaktaydı. Ama sonra ABD tutumunu Esad'ın yönetimden uzaklaştırılması yönünde değiştirip, hiç bu konu üzerine değinmemiş, 12 Şubat 2013'de ABD Başkanı Barack Obama yıllık konuşmasında, Esad'ın gitmesine değinmeden 'Suriye muhalefetlerine yardımı ve rejimi bastırmaya devam etmesi' yönünde bir açıklama yapmıştır. Bu durum da Suriye krizine karşı ABD'nin tutumunun değişmesi anlamına gelmektedir. Bu değişimin temel nedenleri (Arab Center for Research and Policy Studies, 2013);

- Washington'un, Suriye rejimine karşı savaşan silahlı grupların ideolojisi ve eğilimleri hakkındaki endişeleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla Obama yönetimi, bu gruplara doğrudan silah sağlamaktan memnun değildi. Çünkü sonuçta, süreç gelecekte bu silahlı grupların lehine olacaktı. Geçmişte ABD, bu cihatçı grupları Sovyet güçlerini ortaya çıkaracak şekilde silahlandırırken Afganistan'da acı deneyimler yaşamışlardı. Ancak Amerikalılar bu gruplar tarafından hedef alındı. Öte yandan, Bingazi'deki Amerikan büyükelçisinin öldürülmesi, ABD'nin korkularını pekiştirmiş ve 25 Aralık 2012'de El-Nusra Cephesini terör listesine eklemiştir.
- ABD'nin Suriye devrimi ve silahlı grupların eğilimlerine yönelik şüpheleri bulunmaktaydı. Silahlı savaşlar, durumun rakipler lehine çözülmesi, kaos ortamı, militan grupların çoğalması ve güçlü bir merkezi otoritenin bulunmaması, çözüm yönünde bölgedeki güvenlik ve istikrar, özellikle de İsrail üzerinde olumsuz etki oluşturmaktaydı.
- Muhalefet ve silahlı kuvvetlerin ayrılması ve Suriye'de ABD lehine iktidarı ele geçirecek için uygun bir alternatifin olmaması endişe vericiydi. Benzer bir durum Saddam rejiminin çöküşünden sonra, Irak'ta ABD'ye acı bir deneyim yaşatmış ve rejim Irak Devletini parçalamıştı. ABD de Rusya gibi, güvenlik kurumlarının yapısını ve sistemini korumak için siyasi çözümler bulmaya çalışıyordu. Eski ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin, Ocak 2013'te Kongre'den önce "*Amerika'nın Suriye krizi çerçevesinde Ruslar ile tek seçeneği siyasi çözümlerdir*" şeklinde bir açıklaması olmuştur.

2.3.3.2. Suriye Krizine Yönelik Rusya'nın Tutumu

Amerika'nın tersine Rusya, Suriye devrimine karşı başlangıçtan beri açıkça Suriye rejimini desteklemekteydi. Rusya, devrimin bütün aşamalarında rejimin stratejik bir müttefiki olarak devam ederek sürekli rejime yardım etmekteydi. Arap Baharı süreci boyunca Tunus ve Mısır'da meydana

gelen gösteriler ve olaylar, Rusya için Suriye kadar önem arz etmemiştir. Rusya için Suriye, ulusal ve uluslararası güç dengesini korumak için coğrafi olarak önemli bir stratejiyi vaat ediyordu. Tam bir asırdır sıcak denizlere inme politikası için Suriye'deki gelişmeler ve istikrarsız ortam daha fayda sağlayacağı kanısındaydı. Dolayısıyla bu süreçte Suriye'de İran'ın nüfuzunu artırması Rusya'yı kızdırdı. Rusya'ya göre, Tunus ve Mısır rejimlerinin değişimi, İslamilerin iktidara gelmesine yol açmıştı. Diğer taraftan Rusya, Ortadoğu'da ABD'nin nüfuzunun gerilediğini görmekteydi, özellikle Afganistan ve Irak işgali, ayrıca İsrail'in güvenliği için terör savaşında başarılı olamamıştı. Bundan dolayı Rusya'nın hem silah yardımıyla hem de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimi konusunda alınan kararlara karşı veto hakkını kullanması olumsuz bir etki bıraktı. Suriye krizine karşı Rusya'nın tutumlarını anlamak için, Rusya'nın kullandığı veto haklarına değinilmesi gerekmektedir (Bishara, 2013: 481);

- 4 Ekim 2011'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde, ABD'nin de desteklediği Avrupa ülkelerinin projesini engellemek için Rusya ve Çin, veto haklarını kullanmıştır. Bu projede göstericilerin ezilmesinden dolayı, Suriye rejiminin kınanmasından ziyade uygulama olarak ekonomik yaptırımı da kapsayacaktı.
- 4 Şubat 2012'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Arap projesini engellemek için Rusya ve Çin veto haklarını kullanmıştır. Bu proje, 22 Ocak 2012 tarihinde Arap ülkelerinin dışişlerin bakanları tarafından tasarlanmış, Avrupa ülkeleri de desteklemişti. Projede, Suriye'de siyasi iktidarın devredilmesi söz konusuydu.
- 19 Temmuz 2012'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Avrupa projesi engellemek için Rusya ve Çin veto haklarını kullanmıştır. Projede askeri olmayan yaptırımlara değinilmekteydi.

Suriye krizine karşı Rusya'nın bütün bu tutumları, Suriye rejiminin ayakta kalması için uluslararası çapta Rusya'nın önemli ve ana karakterlerden biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Rusya, sadece siyasi çapta değil askeri çapta da Suriye rejimine yardım etmektedir. Bu da Rusya stratejisinde Suriye'nin değerini göstermektedir. Suriye krizi kapsamında Rusya'nın aralıksız yardımları birkaç nedene dayanmaktadır;

- Akdeniz kıyısında Tertus şehrinde Rusya'nın deniz üslerinin bulunması, bunu da Ortadoğu'ya el koymada Rusya için stratejik bir değere sahip olmaktadır. Rus Komutanı İğur Kasatunuf "*Tartus üssü, Rusya'nın Kızıl Deniz ve okyanusa kolay ulaşmasını sağlamaktadır*" demiştir (Hamad, 2018: 77).
- Rusya, Libya tecrübesinin Suriye'de tekrarlamasını istememiştir. Çünkü Libya krizinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararı, NATO'nun Libya'ya müdahale etmesine izin vermiş; sonucunda da bölgede Rusya'nın bir müttefiki olarak Libya rejimi yıkılmıştır (Hamad, 2018: 77).
- Başka bir sebep ise Rusya'nın Suriye'ye silah satmasıdır. Rusya 2005 - 2011 yılları arasında 25 milyar dolar değerinde silahı Suriye'ye satmıştır (Hamad, 2018: 77). Bu da

Suriye'nin Rusya silahı için bir pazar olduğunu anlamına gelmektedir. Bunun nedeni ise güç dengesinin Suriye rejimi lehine olan eğilimiydi.

- Suriye, İran ve Hizbullah - Lübnan stratejik bölgesinde yer aldığından dolayı, iki güç de tehlikeye düşmekteydi. Bundan dolayı da Rusya, genellikle Ortadoğu'da ve özellikle Basra Körfezinde nüfuzunu kaybedecekti (Deniz, 2013: 324).

Böylece Rusya, şimdiye kadar Suriye rejimine hem siyasi hem de lojistik yardımlarını devam ettirmektedir. Bu yoldan siyasi ve askeri nüfuz ve gücü Ortadoğu'da korumaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAP BAHARI SONRASI İRAN'IN SURİYE'YE YÖNELİK POLİTİKASINI ANLAMAK

3.1. İran'ın Suriye Buhranı Karşısındaki Politikası

Suriye halkının 2011 devriminin yükselişi, İran-Suriye ilişkilerini, özellikle Suriye'nin iç güçler ile dış müdahale arasındaki çatışmalar sonucunda derin bir iç savaş ve şiddetli bir krizle karşı karşıya olduğu yeni bir aşamaya taşımıştır. Bu bağlamda, Suriye'nin tarihi ve stratejik bir müttefiki olarak İran, Suriye krizine yönelik net bir politika ve tutum sergilemiştir, bu durum da, Suriye rejiminin çıkarlarına olan güç dengesini her yönden değiştirmiştir, Suriye'deki kendi hegemonyası ve nüfuzunu güçlendirmektedir.

3.1.1. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suriye İlişkileri

'Tahran, Batı yanlısı bir iktidarın çökmesinin ya da zayıflamasının sağlayabileceği faydaları hesaplamak amacıyla, 2011 yılının başından itibaren giderek yayılan ayaklanmaları büyük bir ilgiyle izlemiştir. Başlangıçta İran rejiminin resmi söylemi, bu ayaklanmaları 1979 'İslam Devrimi'nin bir uzantısı olarak yorumlayarak, olayları ideolojik bir çerçeve altında toplamayı amaçlamışsa da bu devrime neredeyse hiç atıfta bulunulmaması, hatta Tunus'taki El-Nahda Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi İslam partilerin de yer aldığı olayların aktörleri tarafından böyle bir ilişkin reddedilmesi gerçeği karşısında, söylemini biraz değiştirmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Tahran 'İslami uyanış dalgasından' söz etmeye başlamıştır. İran rejimi bundan böyle Arap Baharı ifadesinin yerine 'İslami uyanış ve yeniden doğuş' ifadesini tercih etmiş ve 2011 yazından itibaren Tahran'da bu tema etrafında birçok uluslararası konferans düzenlemiştir. Bu global söylemin dışında, İran rejiminin Arap dünyasının durumu hakkındaki değerlendirmeleri tek yönlü değildir. İran genel anlamda, Arap dünyasındaki başkaldırı dalgası içindeki farklı hareketlere kendi ideolojik ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda tepki vermiş, Batı yanlısı ülkelerdeki hareketleri desteklerken, Suriye örneğinde olduğu gibi, yakın bir müttefiki için tehlike yaratan hareketlerden sakınmıştır. Şam ve Tahran, 1980'li yıllardan beri her ikisinin de çıkarı olan bir ittifakla bağlıdır' (Reza Djalili ve Kellner, 2013: 21-22).

Arap Baharı başladığında, bir yandan birçok ülke gibi olayları dışarıdan seyreden ve taraf olmayan İran, diğer yandan Mısır, Libya gibi ülkelerdeki gelişmeleri olumlu karşılamıştır. İran, bu

ülkelerdeki süreci Batı'nın değirmenine su taşıyan liderlerin halk tarafından cezalandırılması olarak değerlendirmiştir. Kaddafi ve Mübarek'in Batı ile olan ilişkilerinden dolayı bunu hak ettiğini düşünmüştür. Bununla birlikte, bu sürecin Suriye'ye ve kendilerine de uzanacağı çekincesini her zaman taşımıştır. Bundan dolayı iki ülke arasındaki sıkı iş birliğinden taviz verilmemiştir (Köroğlu, 2012: 44-53).

Nitekim olaylar Suriye'de de baş gösterince İran, Suriye yönetiminin arkasında durmuş ve olayları ABD ve İsrail destekli bir proje olarak görmüştür. Suriye'deki olayların diğer ülkelerden farklı olduğunu, ABD ve İsrail'in bir oyunu olduğunu ve dolayısıyla bu hareketlerin yanlış ve hatalı olduğunu en üst seviyeden dillendirmiştir. Bu bağlamda İran dini lideri Ali Hamenei yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir (Köroğlu, 2012: 53):

“...Amerikalılar bölgede Mısır, Tunus, Yemen ve Libya'daki olayların benzerini çıkartmayı amaçlamış olup, direniş cephesindeki Suriye'yi karıştırmak peşindeler. Ancak Suriye'deki olayların mahiyeti, bölge ülkelerindeki gelişmelerden tamamen farklıdır. Bölge ülkelerindeki İslami uyanışın özü, anti Siyonist ve anti-Amerikancı bir harekete dayanmaktadır. Ancak Suriye'deki olaylarda Amerika ve İsrail'in parmağı açıkça görülmekte olup, biz İran halkının bu bağlamdaki mantığı ve kriteri şudur ki, her nerede Amerika ve Siyonizm lehine slogan atılırsa, bu hareket sapmaya uğramıştır. Elbette İran halkı ve İslam nizamının bu mantık ve kritere dayalı direnişi düşmanı öfkeliendirmekte ve onların komplolarının artmasına yol açmaktadır. Ancak, dirençli İran halkı mevcut duruşunu gevşeklik göstermeksizin sürdürecektir”

2012 ilkbaharında, muhalefetin kendisini kesin bir şekilde kabul ettirmeyi başaramaması ve Esad rejiminin Rusya ve Çin'in diplomatik şemsiyesi altında ayakta kalmayı başarması nedeniyle Tahran, seçimini Suriye'yi desteklemekten yana yapmış görünmektedir. Böylece yeniden Şam'a koşulsuz destek sağlama pozisyonuna geçmiştir. 2012 Şubat'ında iş başındaki hükümet, muhalefetin kalesi olan Humus kentine karşı ciddi bir saldırıya geçmeye hazırlanırken, Tahran, Beşşar Esad hükümetine sembolik bir destek olarak, iki savaş gemisini Suriye'ye yollamıştır. Tahran daha sonra Mart ayında, "Siyonizm'e karşı savaşın vurucu gücü" olarak nitelediği ve bu yüzden Batılılarca hedef seçildiğini" tekrar dile getirmiştir. Öte yandan 2012 Mart'ında yüce Rehber'in uluslararası ilişkiler başdanışmanının da açıkladığı gibi “*Batı'nın amacı Siyonist rejime karşı direniş zincirini kırmaktır ve Batı, Suriye halkından yana değildir. Şam, Siyonist rejimin işgal gücüne karşı savaşın öncüsüdür ve Lübnan direniş hareketlerinin büyük bir yandaşdır*” (Reza Djalili ve Kellner, 2013: 70-71).

İran'ın Esad rejimine tam destek vermesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birincisi eğer Esad rejimi düşerse, İran kendisi gibi anti-Amerikancı ve anti-Siyonist politikaları olan en büyük müttefikini kaybedecektir. Başka bir neden ise olayların Suriye halkı tarafından desteklenmediğine, protestoları düzenleyenlerin dış destekli gruplar olduğuna inanılmasıdır. Bununla birlikte Esad rejiminin yıkılması sonrasında oluşacak olan olası bir Sünni iktidarı, Şii olan İran'ı sıkı ilişkilerinin olduğu Suriye'den koparma ihtimali de yüksektir. Aynı zamanda Suriye'nin, İran'a geçmek için bir

basamak olarak kullanıldığı ve sürecin İran'a da ulaşacağı endişesi de desteğin sebeplerinden birisidir (Sinkaya, 2011).

Genel olarak bakıldığında Suriye'de olası bir rejim değişikliği ya da Beşşar Esad rejiminin yıkılması sonucunda, bölgede en zararlı ülke İran olacaktı ve bu durum da ister istemez doğrudan Tahran-Hizbullah ilişkilerine yansıtacaktı. Ya da başka bir deyişle İran tarafından liderlik edilen Ortadoğu direniş cephesinin zayıf kalmasına neden olacaktı. Bu da İran'ın Siyonizm'e karşı direncini kıracaktı. Bundan dolayı Suriye krizinin başladığı ve genişlediği günden beri İran, Suriye'deki olayları halkın isteğinden ziyade, İsrail ve ABD'nin bir oyunu olarak görmüştür. İran, Suriye'de cereyan eden olayların, dış güçlerin kışkırtması sonucunda ülkedeki bazı küçük gruplar tarafından yaratıldığı görüşünü savunmuştu. İran, Suriye'deki gösterilerin Mısır ve Tunus devrimlerine benzetilmemesi gerektiğini söylerken, gösterilerin büyük şehirlere sıçramasını engelliyordu. İran bu dönemde bir taraftan Beşşar Esad rejimine tam destek verirken, diğer taraftan da söz konusu rejimi reform yapması ve muhalif gruplarla diyalog başlatması için teşvik ediyordu. Çünkü Suriye, İran'ın Ortadoğu bölgesinde hayata geçirmek istediği Şii Hilal Projesi'nin bel kemiğini oluşturuyordu. Bu nedenle Suriye'de olası bir rejim değişikliği, ülkedeki Sünnileri iktidara getirecekti. Çünkü söz konusu ülkede toplam nüfusun yüzde 70 - 75'ini Sünniler oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu durum Şii Hilal Projesini sekteye uğratacak ve bu da İranlı yetkilileri derin bir endişeye sevk etmiştir (Sinkaya, 2012: 7-40).

Son olarak İran, Suriye'deki olayları Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin bir ayağı olarak, Suriye'nin ıslah edilmesi hareketi şeklinde görmektedir. Bu doğrultuda Suriye, ABD'nin şer eksenine dahil ettiği ve uzun bir süre her an işgal ile tehdit ettiği bir ülke olmuştur. İran da bu şer eksenindeki ülkelerin başında gelmekte ve sürekli tehdit edilmekte ve ambargo uygulanmaktadır. Dolayısıyla bunun bir süreç olduğu ve sıranın İran'a da geleceği tehdidi, İran'ı her zaman rahatsız edecektir. Bu nedenlerle İran, Suriye'deki olaylarda Esad rejimine destek vermiş ve sistemin devamı için yardımlarını devam ettirmiştir. Esad yönetimine karşı uluslararası tepkilerin artması ve Libya'daki gibi bir müdahalenin gündeme gelmesiyle İran, olası bir dış müdahaleye açıktan karşı çıkmıştır. Suriye'nin problemlerini kendi iç dinamikleriyle çözmesi gerektiğini savunmuştur (Sinkaya, 2012: 40).

Sonuç olarak Suriye ile İran arasındaki ilişkiler, tarihin her döneminde ve Arap Baharı çerçevesinde ortaya çıkan Suriye krizi sırasında da aralarındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri temelde korunmuş ve genişletilmiştir. Bu sebeple Suriye krizi derinleştikçe, İran elindeki bütün imkanları kullanarak Suriye Rejimine destek vermiştir. İran, Suriye Krizini altın bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kendisinin Ortadoğu'daki konumunun daha da güçlenmesi için kullanmıştır.

3.1.2. İran'ın Suriye Siyasetini Biçimlendiren Söylemi

Arap Baharı çerçevesinde, Mısır ve Tunus'ta patlak veren halk gösterileri sonucunda gerçekleşen devrimler karşısında İran İslam Cumhuriyeti yetkilileri devrimleri desteklemiş ve siyasi söylemlerini bu yönde oluşturmuşlardır. Ayrıca İran, söz konusu ülkelerde devrim sonrası iktidara gelen yeni yönetimlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Fakat 2011 yılının başlarında Arap Baharının etkilerinin yavaş yavaş Suriye'de hissedilmesi sonrasında, olaylarla ilgili İran yetkililerinin söylemlerini anlamlandırmak biraz güçtür. Çünkü ilk başlarda İranlı yetkililer, Suriye olaylarına olumlu ya da olumsuz hiçbir tepki vermemiş, sessizliği tercih etmişlerdir. Ancak Suriye'deki olaylar genişledikçe, İranlı yetkililerinin de konu ile ilgili görüşleri belirginleşmeye başlamıştır. Örneğin İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ramin Mehmanparast, 12 Nisan 2011 yılında gerçekleştirdiği bir basın toplantısında 'Suriye'deki gösterilerin sınırlı olduğunu, ülkedeki olayların dış güçlerinin kışkırtması sonucu ortaya çıktığını' söylemiştir. Ayrıca Mehmanparast'a göre Suriye olayları, Amerikan ve İsrail yanlısı basın organları tarafından gereğinden fazla büyütülmüş ve söz konusu basın organları, muhalif grupların isteklerini, bütün Suriye halkının isteği gibi göstermiştir (Sinkaya, 2012: 40).

Şüphesiz İran İslam Cumhuriyeti'nin askeri, siyasi ve stratejik açıdan Suriye Krizi'ne yönelik yaptığı müdahaleler ve Suriye rejiminin korunması için attığı adımlar, Beşşar Esad'ın günümüze dek iktidarda kalmasında önemli faktörlerdir. Bu, İran devleti için hem maddi olarak hem de insani olarak büyük kayıplara uğratmıştır. Bazı İranlı araştırmacılara göre Suriye, İran için bir Vietnam olacak ve Tahran söz konusu krizden kolay kolay çıkamayacaktır. Genel olarak İran'ın Suriye Krizinde oynadığı önemli role bakıldığında, İranlı yetkililerin Suriye Krizine yönelik gerçekleştirdikleri müdahalenin meşruiyeti ve siyasi söylemleri iki temel noktadan kaynaklanmaktadır (Bahrush, 2017);

- İdeolojik ve mezhepsel söylem (kutsal mekânların korunması): Bu söylemi anlamlandırmak için İran'ın 40 yıl boyunca uyguladığı realist eksenli dış politikasına bakılması gerekmektedir. Bilindiği üzere İran, bu dönemde Şii mezhebi düşüncesinin en yüksek kurumu olmuştur. Bu politikanın temel amacı, ideolojik sistemleri kullanarak Ortadoğu'daki Şii prensiplerini korumaktır. Ayrıca İran, bölgedeki nüfuzunu genişletmek doğrultusunda, Şii mezhebinde kutsal olan ve Irak ve Suriye'de bulunan türbeler, kendi askerleri tarafından korunacaktı.
- İran'ın milli güvenliğini korumaya yönelik oluşturulan realist söylem: İran'ın Suriye krizine yönelik yaptığı siyasi ve askeri sistematik müdahaleler, aslında İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel ilkelerinden birisidir. Bu temel ilke ise, Suriye krizi başladığı günden itibaren İranlı yetkililerin söylemlerine yansımıştır. İranlı yetkililer, her zaman 'eğer Suriye'de savaşmazsak o zaman İran'ın toprakları içinde savaşmak zorunda kalacağız' şeklindeki argümanı kullanmışlardır. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali

Hamenei, Ocak 2017 yılında Suriye’de olan askeri komutanların aileleri ile yaptığı bir görüşmede şu ifadeleri kullanmıştır. ‘Eğer biz Siyonizm ve Amerika’nın Suriye’de gerçekleştirmek istediği kötülükleri engellemezsek o zaman Tahran, Fars ve İsfahan’da engellemek zorunda kalacağız’. Bu söylemler defalarca Kudüs gücü komutanı (Kasım Süleymani) ve İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri (Ali Şamkani) tarafından dile getirilmiştir.

Genel olarak İran bu tür söylemleri kullanarak, başta ülkesinin milli güvenliği olmak üzere bütün uluslararası güvenliği tehdit eden IŞİD gibi radikal gruplarla mücadele etmek istemiştir. İran ancak askeri mekanizmaları kullanarak coğrafi sınırları dışından gelen tehditleri bertaraf ederek, kendisinin iç milli güvenlik istikrarını koruyabilecekti. İran sınırları dışında oluşan IŞİD gibi tehditlerle mücadele ederek, Ortadoğu’daki stratejik derinliği sağlamak istiyordu. Ayrıca İran, söz konusu mücadeleler neticesinde ortaya çıkan savaşları kendi sınırlarından uzak tutarak, rakip ülke topraklarına taşırrsa, böylelikle İran’ı daha istikrarlı ve güvenli bir ortama sahip olacaktı (Bahrush, 2017).

İran’ı bu konuda Suriye yönetimi yanlısı tavır içine sokan asıl sebebe bakıldığında, daha önceki bölümde de belirtildiği gibi Suriye’nin, İran’ın stratejik çıkarı için vazgeçilmesi zor konumdaki müttefiki olduğu görülmektedir. Bu stratejide Suriye, İran için Filistin ve Lübnan’daki direniş örgütleri ile bağlantı noktası olmakta ve aynı zamanda Batı’nın önünde bir perde konumunda bulunmaktadır. Berman’a göre; Esad rejiminin ölümü, İran’ın Orta Doğu bölgesine operasyonunun temel güzergâhının kaybı olacak ve bu da İran’ın bölgeden gerileyişinin bir sebebi olacaktır. Ayrıca Hizbullah için de çöküşün bir sebebi olarak görülmektedir. Dolayısıyla Esad yönetimi, İran için stratejik bir müttefikin ötesinde vazgeçilemez denilecek kadar önemli ve onu kaybetmek İran’ın isteyeceği en son şeydir (Sinkaya, 2012: 7-40).

İran’ın Suriye politikasında aldığı tutumun önemli nedenlerinden bir diğeri de olaylar ile ilgili olarak üçüncü aktörlerin, özellikle başta İsrail ve ABD olmak üzere, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri’nin isyan karşısında yönetim karşıtı tavır almış olmalarıydı. ABD ve İsrail’in tavrı, İran tarafından uzun zamandan beri Esad’ı devirmek isteyen bu iki emperyaliste bir fırsat doğurduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, İran için Esad’ın reform yapmaya söz vermiş ve bunu kısmi olarak yerine getirmiş olmasına rağmen, Washington ve Tel Aviv’in bu konuda göstericilere yardım etmeleri, asıl meselelerinin ne olduğunu net olarak ortaya koymuştur. İran’ın eski Umman Büyükelçisi Mürteza Rahimi “*Suriye’de İsrail’in zararına olan şey bizim faydamızdır ve İsrail’in faydasına olan şey bizim aleyhimizedir*” diyerek bu tutumu özetlemiştir (Sinkaya, 2012: 7-40).

İranlı yetkililere göre Suriye’ye Batılıların müdahil olmasının nedeni, kaybettikleri müttefiklerine karşı yeni müttefik oluşturmak istemeleridir. Özellikle bu müttefik için de kaybedilen Mısır’a karşı Suriye seçilmiştir. 8 Ağustos 2011 tarihinde Kahire dönüşü İran Meclisi Dış Politika

ve Ulusal Güvenlik Komitesi Başkanı Alâeddin Burucerci yaptığı açıklamada, ‘Amerika Mısır’ı kaybetti ve bu yüzden Suriye’yi hedef seçti’ demiştir. İran ile ilişkileri, geçen birkaç yıl zarfında bir hayli kötüleşen Suudi Arabistan’ın olaylar karşısında Batı ile aynı tutumu alması, İran’ın olaylar konusunda endişelerini bir kat daha artırmıştır. Suudi Arabistan’ın Arap Baharında önemli müttefiklerini kaybetmesi, İran’a karşı bir zaafiyet şeklinde değerlendirilmiştir. Bundan dolayı İran, Suudi Arabistan’ın tutumunu, kendisinin önemli müttefikini yani Suriye’yi ortadan kaldırmak ile misilleme yapmaya çalıştığı şeklinde değerlendirmiştir (Sinkaya, 2012: 178). Çünkü İran’a göre eğer Arap devletleri, özellikle de Körfez ülkeleri gerçekten halkı düşünüyor olsalardı, önce kendi halklarının beklentilerine karşılık verirlerdi. İran bu söylemi ile safının meşruluğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda İran, Suriye’deki gelişmeleri, kendi ülkesinin 2009 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşadığı muhalefet ile aynı çerçevede değerlendirmekte; isyan ve ayaklanmaları kendi ülkesinde olduğu gibi Batı tezgâhı, rejim karşıtlarını ise ‘fitne unsurları’ olarak görmektedir. Şam’da ‘İslami Uyanış ve fitne Mücadelesi’ adlı semire katılan İran’ın Suriye Büyükelçisi Ahmed Müsavi yaptığı konuşmada, Suriye’de ortaya çıkan ayaklanmanın aslında 2009 yılında İran’ın maruz kaldığı ‘Siyonist’ kökenli ve destekli fitnenin benzeri olduğunu söylemiştir (Şen, 2012: 100).

İran’da olayların bir dış müdahale oyunu olduğuna net tavır koyanların başında İran siyasetinin en tepesindeki kişi olan, İslam Devrimi Rehberi Ayetullah Seyyid Ali Hamenei gelmiştir. ABD ve İsrail’in çıkarlarına hizmet eden bütün eylemlerin yanlış ve hatalı bir yolda olduğunu belirten Hamenei, İran’ın destek vereceği halk hareketlerinin niteliklerini şöyle sıralamıştır; İslami olmak, Amerikan ve Siyonist karşıtı olmak ve halkçı olmak. Hamenei bu söylemi ile açıkça Suriye olaylarının aslında yanlış yola, yani Amerika ve İsrail’in çıkarlarına hizmet edecek bir yola girdiğini belirtmeye çalışmıştır (Sinkaya, 2012: 7-40). Diğer yandan Ali Hamenei, Tahran’da düzenlenen İslam âlimlerinin uluslararası konferansında yaptığı söyleşisinde, İran’ın Arap Baharı ve Suriye Krizine karşı benimsediği net tutumunu şöyle açıklamıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki Arap ülkelerinde ortaya çıkan İslami uyanış dalgası, belki hem bölge hem de dünya için gerçek bir değişim mesajı getirmiştir. Aslında bu İslam uyanışı dalgası dünyayı etkisi altına alan emperyalist sistemlere ve yıllardır bu sistemlere hizmet eden diktatör rejimlere karşı oluşturulmuş açık bir mesajdır. Ayrıca Suriye olayları hakkında Hamenei, ‘İslami uyanışın ve devrimci ruhunun değerlerinin korunması adına, Müslümanların iç savaştan kendilerini uzak tutması gerektiğini ve dış güçlerin oyunlarına gelmemelerini söylemiştir’. Hamenei’ye göre İslam düşmanı Siyonizm, her zaman kendi kuklaları vasıtasıyla Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmek için mücadele etmektedir. Bunun en belirgin örneği olarak da Suriye olaylarını göstermiş, söz konusu ülkede yaşananların, dış güçlerin müdahalesi sonucu ortaya çıktığını söylemiştir. Ayrıca Hamenei, Suriye rejimine karşı savaşan grupların da dış güçlerin kuklası olduğunu ve tek amaçlarının ‘direniş Cephesini’ zayıflatmak olduğunu belirtmiştir. Son olarak Hamenei göre Suriye’de cereyan eden olaylar, Sünni ve Şii arasındaki bir savaştan ziyade, Müslümanlar arasına nifak sokmak isteyen dış güçlerin Suriye’de başlattığı suni bir savaştır (Hürseda Haber, 2013).

3.1.3. İran'ın Suriye Rejimini Desteklemesindeki Rolü

3.1.3.1. Siyasi Destek

Suriye'de Mart 2011 yılında halk ayaklanmaları başlamış ve sonra ülke bir iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Olayların patlak verdiği ilk günden itibaren İran, Suriye rejimini korumaya yönelik önemli siyasi yardımlarda bulunmuştur. İran, dış güçlerin müdahalesinden uzak siyasi ve diplomasi kanallarını kullanarak krizin çözülmesi için ciddi adımlar atmıştır. İran, Suriye ile oluşturduğu tarihi stratejik ortaklık sebebiyle, krizin çözülmesi için diğer kendisinde diğer bölge ülkelerinden daha fazla hak bulmaktaydı.

İran, Suriye krizinin çözümü doğrultusunda aynı amaca hizmet eden iki diplomasi hareketliğini yürütmüştür. Bunlardan birincisi, İran Yüksek Güvenlik Konsey Sekreteri Said Celili'nin yürüttüğü çalışmalardır. Bu çalışmalar çerçevesinde, İran ile aynı cephede mücadele eden Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerle ilişkileri genişletmek olmuştur. Bunlardan ikincisi ise, Suriye krizine yönelik çözüm bulunması için İran tarafından gerçekleşen uluslararası toplantılardır. Bu bağlamda 30 ülke heyetinin katıldığı Tahran'da, Suriye sorununa yönelik bir siyasi çözüm bulunması için uluslararası bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıya başta Asya ve Latin Amerika ülkeleri olmak üzere Çin, Rusya, Irak, Hindistan ve Umman ülkelerinin heyetleri de katılmıştır. İran, bu toplantılar sayesinde bölgesel ve küresel ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve Suriye krizine yönelik benimsediği görüş çerçevesinde bir siyasi atmosfer yaratmaya çalışmıştır. Yarattığı bu siyasi atmosfer ile Suriye krizine yönelik geliştirdiği kendi siyasi görüşünü diğer ülkelere de lanse etmeye çalışmıştır. Ayrıca İran, söz konusu toplantılarla başta ABD ve Türkiye olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin Suriye rejimine karşı oluşturdukları cephe karşısında Beşşar Esad rejimini destekleyen karşı bir grup oluşturmak istemiştir. İran bu toplantıları kullanarak, bir taraftan Suriye rejimine destek çapını genişletmeye çalışırken, diğer taraftan da Suriye'deki muhalif grupların rol ve etkinlik alanını kısıtlamaya çalışmıştır (AlAstal, 2014: 189).

Suriye olaylarının uluslararası alana aşması ile uluslararası platformda Suriye'ye yönelik oluşabilecek politikalara karşı İran, bunların önüne geçebilmek için bir dizi diplomasi trafiği gerçekleştirmiştir. Bu konuda İran'ın en iyi mücadelesi, Suriye'ye olası bir askeri müdahaleyi önleyici çabaları olmuştur. Suriye'de şiddetin arttığı bir süreçte, uluslararası medyada Suriye'ye askeri müdahale söylentileri gündeme gelmiştir. Bu söylentiler, İran'ı hemen harekete geçirmiştir. Bu konuda İran, ilk olarak olayların dış müdahale olmadan çözülmesi yönünde açıklamalar yapmaya başlamıştır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Suriye olaylarının dış müdahale olmadan iki tarafın da çözebileceği bir durum olduğunu ve iki tarafın da bu olgunluklara sahip olduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte uluslararası medyaya açıklama yapan birçok devlet adamı da Suriye'deki sorunların müdahale olmaksızın çözülebilecek bir durumda olduğunu sürekli dile getirmiştir. İran, bu sorunun uluslararası müdahale olmadan çözümü için bölgesel iş birliği

arayışları çerçevesinde sadece birkaç ülkeyi (İran, Türkiye ve Irak) işaret etmiştir. İran'ın bu tutumu bir çözümden ziyade hasımların Suriye'den uzak tutulması, Suriye'de statükoyu sürdürme ve rejim muhaliflerine verilen desteğin önlenmesi amacı taşıdığı şeklinde değerlendirilmiştir. Tabii İran bu şekilde çözüm süreci sunarken bir yandan da Suriye hükümetine elinden gelen her türlü desteği vermekten uzak durmamıştır. Ayrıca İran, diyalog ile bir çözümden bahsederken Esad'ın iktidardan çekilmesini isteyen girişimlerin karşısında olmuş ve bu ülkelere mesafeli durmuştur. Bu durum ister istemez şu sonucu ortaya çıkarmıştır; İran, Esad'ın kalabileceğini ikna ettirecek ülkeler ile daha çok irtibata geçmek istemiştir (Sinkaya, 2012: 11-12).

Diğer yandan, İran'ın siyasi ve diplomatik faaliyetleri Ruhani Hükümeti döneminde de devam etmiştir. İran, bu dönemde terörle mücadele bağlamında 'bölgesel ve küresel güvenliğini tehdit eden, Beşşar Esad Rejiminden ziyade Suriye'de ortaya çıkan Sünni radikal gruplardır' şeklinde defalarca aynı argümanı kullanmıştır. İran'ın terörle mücadele kapsamında yürüttüğü önemli bir diplomasi hamlesi Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Aralık 2013 yılında BM'nin genel kurulu tarafından oylanan (dünya radikal ve terörizme karşı) bildirgesi olmuştur. Ayrıca İran Dini Lideri Ali Hamenei, Suriye'deki radikal gruplara destek vermemeleri konusunda bölge ülkelerini uyarılmış, söz konusu grupların gelecekte kendilerinin de güvenliğini tehdit edeceklerini belirtmiştir. İran Meclisi Dış İlişkiler ve Milli Güvenlik Komisyonu başkanı Alâeddin Burucerdî, The GUARDIAN gazetesine verdiği bir demeçte 'Britanya'dan ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden Suriye'ye savaşmak için gelen silahlı gruplar yeniden ülkelere döndüklerinde başta Avrupa olmak üzere bütün dünya için büyük güvenlik tehdidi oluşturacaklardır' açıklamasında bulunmuştur. Özellikle IŞİD terör örgütünün etkinlik alanının genişlediği zamanlarda İranlı yetkililer, bölgesel ve küresel aktörlere terörle mücadele etmek için aynı cephede olmaları gerektiğini çağrısında bulunmuşlardır (Şen, 2014: 69).

Hasan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, İran dış politikasına yeniden hâkim olan mutedil, diyalog-yanlısı ve uzlaşmacı yaklaşımın İran'ın bölgesel diplomasisine nasıl yansıtacağını zaman gösterecektir. Ancak İran dış politikasının özellikle Suriye'de ulaşılması oldukça zor görünen bölgesel bir uzlaşmayı nasıl etkileyeceği önümüzdeki dönemde bölge siyaseti ve Suriye'nin geleceği açısından yakından takip edilmesi gereken konuların başında gelmektedir. İran'ın söylem ve diplomatik çabalarının başarısını ise en az bunlar kadar önemli olan bölgesel ve uluslararası ortam belirleyecektir. Suriye'deki savaşın bölge ülkelere sıçrama ihtimali ve askeri, finansal ve diplomatik açıdan getirdiği büyük külfet savaşa müdahil olan tarafları diplomatik ve siyasi çözüm konusunda daha fazla iş birliğine zorlamaktadır. Cumhurbaşkanı Ruhani'nin gündeminde ilk sıralarda yer alan bölge ülkeleri ile yapıcı ilişkilerin yeniden tesisi çabaları ise büyük ölçüde Suriye Krizi'nde yaşanacak gelişmelerle şekillenecektir (Şen, 2014: 69).

3.1.3.2. Ekonomik Destek

Ekonomik ve maddi yardımlar, İran Suriye rejiminin yıkılmasını engellemek adına kullandığı diğer önemli faktörlerden birisiydi. Suriye’de iç savaş şiddetini artırdıkça İran, Suriye rejimine verdiği tasfiye niteliğindeki yardımının formunu ekonomik ve maddi desteğe çevirmiştir. Ayrıca İran’ın iç kamuoyu, ülkelerinin Suriye krizine yönelik yaptığı aşırı müdahaleden şaşırmış ve bu da İran’ın muhalif gruplarına da yansımıştır. Örneğin bu durum 2018 yılında İran’da başlayan protestolara da açıkça yansımıştır. Göstericiler İran’ın Suriye’ye verdiği maddi desteğe karşı sloganlar kullanmıştır. Son yıllarda İran’ın Suriye’ye sağladığı maddi yardımlarının hacmini belirleyen birkaç rapor yayımlanmış, bunlardan en önemlisi BM Suriye özel temsilcisi Staffan de Mistura’nın yayımladığı rapor olmuştur. Rapora göre, İran’ın Suriye savaşına yönelik yıllık harcaması 6 milyar dolar, İran’ın son altı yıldır Suriye’de harcadığı toplam para 36 milyara tekabül ederken, bu da İran’ın yıllık savunma bütçesinin üç katına eşittir (Kedimi, 2018).

2010 yılı itibariyle Suriye’nin 30 milyar avroluk toplam dış ticaret hacmi içerisinde 800 milyon avro civarında payı ile on birinci sırada olan İran, Suriyeli müttefiklerine çatışmanın yaşandığı bu dönemde ekonomik olarak da yardımlarını esirgememiştir. Özellikle Suriye’nin Arap Birliği ve Batı ülkeleri tarafından ekonomik yaptırımlara maruz kalması, İran’ı bu konuda daha fazla çaba sarf etmeye yönlendirmiştir. Bu konuda, Suriye basınına demeç veren İran’ın Şam Büyükelçisi Muhammed Rauf Şeybani, ‘İran, Suriye halkının adil olmayan bu ekonomik ablukadan dolayı yaşadığı sıkıntıyı ortadan kaldırmak için elinden gelen her türlü çabayı gösterecektir’ demiştir. Ayrıca İran’ın Suriye’ye yönelik ekonomik yardımları konusunda önemli açıklamalar İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Said Celili’den de gelmiştir. Suriye’ye gerçekleştirdiği üç günlük ziyarette Celili, Suriye’nin altyapısının ve ekonomisinin hedef alındığını ve ağır yaptırımlara maruz bırakıldığını söylemiştir. Buna karşın Arap ve İslam dünyasından Suriye’ye uygulanan yaptırım baskısının hafifletilmesi için iş birliği çağrısında bulunan Celili, Suriye ekonomik altyapısının yeniden inşası ve Suriye’nin yeniden İslam düşmanlarının karşısında güçlü bir kale olarak durması için Tahran’ın Suriye’den hiçbir desteği esirgemeyeceğini belirtmiştir (Bakeer, 2012: 5).

İran’ın Suriye’ye ekonomik olarak desteği, daha çok sağladığı yardım fonları ile olmuştur. Çünkü Suriye rejiminin varlığını sürdürmesi için ulusal ekonomik çarkın işleyişinden ziyade dışarıdan gelen yardımlar daha fazla etkilidir. İran bu yardımlarla Suriye hükümetinin devrimcilere karşı yürütülen savaşta hem rejimin ayakta durmasını hem de ülke içinde bulunan Şebbiha gibi çetelere ödeme yapılmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede Suriye’de rejimin bekası için İran’dan gelen yardımlar çok büyük önem arz etmektedir (Bakeer, 2012: 5).

Suriye’deki iç savaşın derinleşmesiyle birlikte, ülkedeki alt yapı daha da tahrip olmuştur. Diğer bir taraftan uluslararası toplumun Beşşar Esad rejiminin mali imkânlarını kısıtlamaya yönelik

Suriye'ye yönelik uyguladıkları ambargolara rağmen İran, söz konusu rejime maddi yardımlarını sürdürmüştür. Bu çerçevede Suriyeli araştırmacı Dr. Nadim El-şahatta, bir raporuna göre İran'ın sadece 2012 - 2013 yılları arasındaki Suriye harcamasının 14 - 15 milyar dolar olduğunu bu da Suriye'nin bütün gelirlerini savaş ve ambargo nedeniyle kaybettiği yıllara denk geldiğini söylemiştir. Alşahatta'nın BBC'ye verdiği bir demecinde, söz konusu paraların Suriye iç savaşında İran ordusu saflarında savaşan değişik gruplara ve Irak ve Afganlı askerlere maddi destek olarak harcandığını ifade etmiştir (Kedimi, 2018).

Uluslararası toplumun Esad'a yönelik uyguladığı ambargolar neticesine Suriye'ye olan ticaret hareketliliği neredeyse tamamen yok olmuştur. Fakat İran söz konusu ambargolara aldırmayıp, Esad rejimini desteklemek doğrultusunda Suriye ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu çerçevede İran, Suriye ile olan ticaret hacmini 2010 - 2014 yılları arasında 280 milyondan 1 milyar dolara seviyesine çıkarmıştır. Suriye ile İran arasındaki ticareti geliştirmek adına iki deniz güzergâhı açılması konusunda anlaşma imzalamışlardır. Ayrıca İran, ülkesindeki yatırımcıları Suriye'de ulaştırma sektöründe yatırım yapmaları için teşvik etmiş, böylelikle Suriye'deki ulaştırma sektörünü kontrol altına almıştır. İran'ın bu hamlesi, savaştan sonra Suriye'ye yapılacak doğal gaz boru hattı için bir temel oluşturmuştur. İran, özellikle enerji sektörünü Suriye'nin ekonomisine daha fazla nüfuz etmek adına, söz konusu ülkenin alt yapısının çökmesini bir fırsat olarak kullanmıştır. İran ekonomik etkinliğini Irak'ta olduğu gibi Suriye'de güçlendirmek istiyordu. Çünkü birçok İranlı şirket Irak pazarında çalışmakta ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 10 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. İran, Irak'taki deneyimini tekrarlayarak Suriye'deki siyasi, askeri ve ekonomik konumunu sağlamlaştırmaya çalışıyordu (Abdul'al, 2018).

(Financing Times) alıntılı Sky News Arabiya'nın bir raporuna göre İran, yaklaşık 4,6 milyar dolar Suriye Hükümetine yardımda bulunmuş ve yaklaşık 16 milyar doları da farklı milis gruplara harcamıştır. Burada altı çizilmesi gereken konu Suriye hükümeti, İranlı şirketlerle rekabet etmesi için Çin ve Rusya merkezli şirketleri ülkesine davet etmiştir. Suriye bu hamlesiyle, İran merkezli şirketlerin Suriye ekonomisindeki etkinlik alanlarını kısıtlamak istiyordu. İran Hükümeti, yıllardır Suriye'de harcadığı paraların boşa gitmesini istemediğinden bu duruma itiraz etmiştir (Abdul'al, 2018).

3.1.3.3. Askeri Destek

Şüphesiz ki İran Hükümeti, Suriye'de patlak veren iç savaşın ardından kademeli olarak Beşşar Esad rejimine askeri destek sağlamış, bu da sorunun kronikleşmesine sebebiyet vermiştir. İranlı yetkililer Suriye rejimine sağladıkları desteği asla inkâr etmemişler ve bunu da katıldıkları bütün uluslararası toplantılarda açıkça beyan etmişlerdir. Örneğin İran'ın dini liderinin devrim muhafızları ordusundaki temsilcisi Ali Saidi, Kasım 2015 yılında yaptığı bir açıklamada 'eğer ülkemin Suriye'ye yönelik yaptığı müdahaleler olmasaydı şimdi Irak, Suriye ve Lübnan gibi

ülkeler olmayacaktı' ifadelerini kullanmıştır. Diğer bir taraftan İran'ın dini önderi uluslararası işlerin danışmanı Ali Akbar Velayeti, 27 Ocak 2018 tarihinde yaptığı bir açıklamada 'eğer İran'ın yardımları olmasaydı Suriye rejimi birkaç hafta da yıkılacaktı' demiştir. Ayrıca İran, her zaman 'Suriye durumunu titiz bir şekilde gözetliyoruz ve Suriye ordusunun durumu kontrol etmesine güvencemiz tam' şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Genel olarak İran devrim muhafızlarına bağlı Kudüs ordusu ile Suriye rejimine askeri destek sağlamıştır. İran'ın Suriye krizi çerçevesinde Suriye Hükümetine yönelik sağladığı askeri yardımlar aşağıdaki gibi kategorize edilebilir (AlJazeera, 2018);

- Askeri yardımlar: İran'ın devrim muhafızları ordusunu kullanarak Suriye'ye yaptığı müdahaleleri kapsamaktadır. Söz konusu ordular Suriye ordusu ile yan yana Dera, Halep ve başka illerde savaşmış ve askeri ambargolara da katılmışlardır. İran devrim muhafızları ordusu komutanı Muhammed Ali Caafari, Eylül 2012 yılında yaptığı bir açıklamada "İran'ın devrim muhafızları ordusunun eğitim ve danışmanlık amacıyla Suriye'de bulduklarını ve asla bir askeri görev için gitmediklerini" söylemiştir.

Suriye'deki olaylar genişledikçe, İran'ın Suriye'ye yönelik müdahalesi de belirginleşmiştir. Devrim muhafızları ordusu komutanı Ali Akbar, Eylül 2015 tarihinde yaptığı bir açıklamada Tahran, Suriye'nin istikrar ve güvenliğinin sağlanması için Besiç güçlerinden ve Suriye'deki örgütlerden 100000 kişilik bir ordu hazırladığını söylemiştir. İran, müttefiki olan Suriye'ye askeri yardım sağlanması adına, ülkeye Haşdi Şabi güçleri ve özel kuvvetlerini göndermiştir. İran'ın kara kuvvetleri komutanı Ali Arasta, Nisan 2016'da "65. Tümeğe bağlı özel kuvvetlerin danışmanlık görevi çerçevesinde Suriye'de bulunduğunu" itiraf etmiştir.

İranlı askerlerin Suriye iç savaşında ön saflarda ölmesi, İranlı askerlerin Suriye'de sadece danışmanlık faaliyetleri sürdürmediklerinin açık bir kanıtıdır. Örneğin Şubat 2016'da devrim muhafızları ordusundan beş kişi, Besiç Güçlerinden de üç kişinin öldürülmesi ve bunların arasında Albay Hüseyin Razayi'nin de olması, İran'ın askeri ordusunun Suriye'deki iç savaşa doğrudan müdahil olduğunun açık bir göstergesidir.

- Askeri danışmanlık: İran, Suriye'ye yönelik yaptığı askeri yardımlar çerçevesinde söz konusu ülkeye askeri danışmanları da göndermiştir. Devrim muhafızları komutanı 19 Eylül 2012 tarihinde Beşşar Esad rejimini korumak için, devrim muhafızlarına bağlı güçlerin Suriye'de bulunduğunu itiraf etmiştir. Tahran hükümeti, sıklıkla yaptığı açıklamalarda Suriye'de bulunana askeri birliklerin terörle mücadele kapsamında Suriye ordusuna askeri danışmanlık yaptığını belirtmişlerdir. İran, her zaman Suriye'deki askeri varlığının, klasik silahlı bir ordudan ziyade gönüllü bir biçimde olduğu görüşünü savunmuştur.
- Milis güçleri ile sağlanan destek: Milis güçlerinin Suriye'ye gönderilmesi 2014 yılının başlarına dayanmaktadır, İran ilk defa 18,000 savaşçı olmak üzere askeri ve istihbarat malzemelerini Suriye'ye göndermiştir. Esad rejimini desteklenmesi doğrultusunda

Suriye'ye gönderilen söz konusu 18,000 savaşçı Irak, Afganistan, Pakistan ve Lübnan'dan gelen gönüllü savaşçılardan oluşturulmuştur. Suriye İnsan Hakları Ağı'nın 2014 yılında yayımladığı rapor da İran'ın Irak, Afganistan ve Pakistanlılardan oluşturduğu ve Suriye'ye gönderdiği Şii savaşçıların sayısını 35,000 olarak belirlemiştir. Suriye savaşı bağlamında İran tarafından desteklenen diğer gruplar ise Asaib Ehli Hak, Bedir ordusu ve Hizbullah'tır. Söz konusu bu milis güçleri, daha önce Irak'ta savaşmış ve İran'ın kararıyla Suriye'ye geçmişlerdi. Bunların yanı sıra Lübnan Hizbullahı (Fadıl Abbas Tugayı, Kuteyb Seyid Şuheda, Fatimiyyum Tugayı, Zeynebiyyum Tugayı, Zülfikar Tugayı ve veli Amir Tugayı) gibi milis gruplar İran devrim muhafızları ordusunun şemsiyesi altında 12 tugay da kendilerini organize etmişlerdir.

- Silah yardımlar: Ayaklanmaların başladığı ilk günlerde İran'a yöneltilen en önemli suçlama, söz konusu ülkenin göstericilerin ve muhalif güçlerin etkisiz hale getirilmesi için Suriye rejimine verdiği silahlar olmuştur. Eylül 2012 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin Avrupalı üyeleri, İran'ı, Irak hava yollarını kullanarak Suriye rejimine silah göndermekle suçlamış, Irak bu suçlamaları kabul etmemiştir.

Televizyon kanalı Fox News'un, Ekim 2015 tarihinde yayımladığı bir habere göre Rusya uçakları, İran'ın silah yardımlarını Suriye'ye taşımaktaydı. Bazı Batılı kaynaklar, söz konusu askeri malzemelerin, eski Kudüs Tugay Komutanı Kasım Süleymani ile Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu'un yardımları vasıtasıyla Suriye'ye taşındığını iddia etmiştir.

Diğer bir taraftan İsrail ordusunun 10 Şubat 2018'de yaptığı bir açıklamada, Suriye'den İsrail hava sahasının ihlal etmek isteyen İran uçağını düşürdükleri belirtilmiştir. İran ise, İsrail ordusunun yaptığı açıklamayı reddetmiş, Suriye'deki askerlerinin sadece danışmanlık faaliyetleri yürüttüklerini açıklamıştır.

3.1.3.4. Medya Desteği

İran'ın, Suriye rejimine destek bağlamında üzerinde çalıştığı bir diğer boyut da siyasi propaganda olmuştur. İran'ın Suriye politikası çerçevesinde İran medyası, Esad Rejimine hizmet cephesindeki yerini almaya başlamıştır. İlk başlarda İran medyası, Mart 2011'de Suriye'de başlayan halk gösterilerini görmezden gelmeye çalışmıştır. Suriye olaylarına karşı İran'ın basın kuruluşları, "görmezden gelme" politikasını Nisan 2011 yılına kadar sürdürmüşlerdir. Fakat gösterilerin şiddetini atmasıyla birlikte, İran'ın Şam Büyükelçisi Ahmet Musevi, Suriye olayları hakkında İran basın kuruluşlarına yaptığı bir açıklamada *"Bu gösteriler, dış güçlerin yönlendirmeleriyle Suriye rejimine karşı yapılan ayaklanmalardır"* ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Musevi'ye göre Suriye olayları, 2009 yılı seçimlerinden sonra İran'da dış güçlerin kuklaları tarafından düzenlenen protestoların bir uzantısı olduğunu söylemiştir. Yine Musevi'nin Suriyelilere

gönderdiği bir mektupta Suriye rejimine sahip çıkmalarını ve Beşşar Esad rejiminin yıkılmasına yönelik yapılan bu planın bir parçası olmamaları gerektiği belirtilmiştir (AlAstal, 2014: 90).

İran iç ve dış kamuoyunu yönlendirmek adına Tahran Hükümeti yetkilileri, Suriye'deki göstericilere ve muhalif gruplara kötü imaj vermeye çalışmıştır. Tahran hükümetinin bu görüşünü de destekler biçimde Dışişleri ilişkiler Bakanlığı sözcüsü Ramin Mehmanparast, bir basın toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır. 'Suriye'deki ayaklanmaların, İsrail ve Amerika tarafından desteklenen Arap ülkeleri tarafından tasarlanan bir proje ve plan olduğunu ve bazı basın kuruluşlarının da hayali gösteriler yarattığını ve küçük grupların isteklerini bütün Suriye halkının istekleriymiş gibi lanse etmeye çalıştığını, ancak Amerika'nın bu oyununa kimse gelmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Dönemin İran Dışişleri Bakanı Ali Akbar Salihi, bir toplantıda Batı devletlerini Suriye'ye savaş tohumu ekmekle suçlamıştır. Genel olarak İran medyası, ülkelerinin Suriye politikasından esinlenerek Suriye'deki göstericileri ve muhalif gruplarını, İsrail ve ABD'nin politikasına hizmet eden kuklalar olarak tanıtmaya ve kötü imaj yaratmaya çalışmıştır. İran basını genel olarak Suriye rejiminin üç görüşüne hizmet ediyordu. Bunlar (AlAstal, 2014: 91);

- Suriye'de başlayan isyanlar ve gösteriler, Amerika-Siyonizm tarafından tasarlanan bir projenin sonucudur.
- Körfez ülkeleri genelde Suudi Arabistan özelde Aljazeera kanalını kullanarak Suriye'de fitne ve savaş ortamı yaratmaya çalışıyor.
- Sünni gruplar ve bölgesel partiler özellikle Saad Hariri liderliğindeki Gelecek Hareketi, Suriye'yi kaos ve istikrarsızlık ortamına sürüklemek istiyor.

3.1.4. İran'da Suriye Bunalımı Üzerindeki Aykırı Seslerin Tavrı

Suriye Krizi doğrultusunda İran hükümetinin resmi görüşlerine bakıldığında, aslında söz konusu krizin hem İran kamuoyu hem de Tahran hükümeti yetkilileri üzerinde ne denli etki bıraktığı açıkça görülmektedir. Kuşkusuz İran Hükümeti, iç savaşın başladığı ilk günden itibaren Esad rejimine destek vererek Suriye'ye krizine yönelik açıkça görüşünü belli etmiştir. Bu görüş, siyasi iktidar başta olmak üzere dini iktidara da yansımıştır. İran Hükümetinin resmi görüşü dışında Suriye krizine yönelik muhalif görüşler de belirginleşmeye başlamıştır. Bazılarına göre söz konusu muhalif görüş, sadece bir küçük siyasi grubun görüşüydü. Çünkü İran'da hem hükümet bazında hem kamuoyu bazında Suriye krizine karşı zaten sabit bir görüşün mevcut olduğunu açıklamışlardı. İran'da Suriye krizine yönelik oluşan muhalif görüşlerin, aslında ülkede bulunan pragmatik ve reforma inanan kişilerin dünya görüşü çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca söz konusu muhalif gruplar, İran devrimine eleştirel perspektiften bakmaktaydılar. Örneğin muhalif görüşü savunan en önemli kişilerden birisi, İran'ın eski Cumhurbaşkanı Said Muhammed Hatemi'ydi. Hatemi, Suriye'de yaşanan insani trajedi hakkında 'Suriye'de insanların öldürülmesi çok üzücü, insanların özgürlük taleplerine ölümle cevap verilmemesi gerektiğini söylemiştir'.

Reformculardan bir diğeri olan Abdullah Nuri, Tahran Hükümetini eleştirerek Suriye olayları kakındaki görüşlerini belirtmiştir. Nuri, İran hükümetine Arap Baharı çerçevesinde ortaya çıkan olaylara adil muamele edilmesi gerektiğini söylemiştir (Uygur, 2012: 11).

Suriye iç savaşı şiddetini arttıkça İran, kendisine bağlı milis güçleri yavaş yavaş göndermeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili İran Eski Cumhurbaşkanı Haşim'i Rafsancani, endişelerini şöyle ifade etmiştir (Yılmaz, 2018):

“Allah Suriye halkına merhamet etsin, her lahza füze ve bomba sesine hazırlar. Suriye halkı son iki yılda çok eziyet gördü. 100 binden ziyade insan öldü, dâhili ve harici 8 milyon mülteci var. Zindanlarda yer kalmadığı için spor salonları hapisane olarak kullanılıyor. Halk kendi devleti tarafından kimyasal bombaya maruz kalırken, diğer taraftan Amerika müdahalesi de yakın”

Rafsancani bu ifadelerine yapılan eleştiriler sonrası sözlerinin çarpıtıldığını söylemiş ve Suriye iç savaşında ABD'yi suçlamıştır.

Her ülkede olduğu gibi İran'da da reformcu hareket bulunmakta ve bunlar, İran dış politikasına yönelik yaptıkları eleştiriler nedeniyle çoğu zaman tutuklanmakta ve yargılanmalara maruz kalmaktadırlar. Başka bir deyişle, söz konusu reformcu hareketlerin görüşleri, devletin resmi politikasıyla uyummadığı zaman ulusal çıkarlara karşı çıkma bahanesiyle tehditlerle karşılaşmaktadırlar.

Buna bir örnek Tahran eski Belediye Başkanı Gulam Hüseyin Kerbasçi'dir. Kerbasçi, Mayıs ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hasan Ruhani 'ye destek için İsfahan'da bulunurken yaptığı konuşmada: ‘Gönlümüz ister ki Suriye, Lübnan ve Yemen’de barış olsun. Mazlumlar desteklensin, Şia’lar güçlensin. Ama bu iş sadece para verip, silah alıp, öldürüp, vurmakla olacak bir iş midir?’ ifadelerini kullanmıştır. Müzakere ve diplomasi ile çözümün gerçekleşeceğini ifade eden Kerbasçi'nin bu sözlerinden ötürü kutsal mekân koruyucularına (Irak ve Suriye'deki ehl-i beyt türbelerini korumak iddiasıyla İran'ın organize ettiği Şii milisler) hakaret ettiği gerekçesiyle yargılanması devam etmektedir (Yılmaz, 2018).

Hatemi dönemi İçişleri Bakan yardımcılığı görevinde bulunan, 2009 seçimlerinden sonra Devrim Rehberi Ali Hamenei'ye hakaret ettiği gerekçesiyle yedi yıl hapis yatan Mustafa Taczade'nin Ruberu / Yüz yüze isimli dergiye verdiği röportaj daha sert ve keskin ifadeleri barındırmaktadır. ‘Her gün daha fazla Suriye'deki bataklığa sürükleniyoruz. Adeta Rus ordusunun piyade erleri gibiyiz. Diyalog seçeneği yerine dünyanın dört bir yanından Şii milislerini Suriye'ye topladık. En büyük çelişkimiz şu ki Kaddafi aleyhine yapılanları devrim, Esad aleyhine yapılanları fitne diye okuduk, hâlbuki ikisinin tek farkı birinin Alevi diğerinin Sünni oluşuydu. Sadece bu durum bile, İran'ın tarafsız olmadığına delildir. Eğer Suriye'de olmasak Huzistan ve Kirmanşah'ta DAES ile savaşırdık görüşü de sağlam temellere dayanmamaktadır. Zira henüz ortada DAES

yokken ve Suriye halkı sade bir şekilde hak talebinde bulunurken Esad'a destek verdik' (Yılmaz, 2018).

Uzmanlar Meclisi üyesi ve diğer önde gelen reformculardan olan Ayetullah Muhammed Ali Dastagheib de İran devletinin Suriye rejimini destekleyen stratejisini eleştirerek, Suriye'deki rejime tahsis edilen kaynakların İran halkına harcanması gerektiğini dile getirmiştir. Eski Büyükelçi Sadık Harrazi yönetimindeki İran Diplomasi Merkezi ve İran'ın eski Lübnan ve Ürdün Büyükelçisi Muhammed Ali Sobhani verdiği bir röportajda, Tahran'ın resmi duruşunu derhal değiştirmesi gerektiğini vurgulamış ve bu duruşun Tahran'a zarar verdiğini söylemiştir. Ayrıca aralarında eski Sağlık Bakanı ve ülkenin önde gelen doktorlarının da bulunduğu 200 kadar hekim, Esad'a mektup göndermişler ve mektupta Esad'a bu katliamları bırakması yönünde uyarıda bulunmuşlardır (Bakeer, 2012: 5).

Suriye rejimine sağladıkları yardımlardan ötürü, İran dış politikasını reformcu hareketler dışında üniversite ve akademik çevreler eleştirmiştir. Örneğin Tebriz Üniversitesinin Devrim Muhafızları Ordusu üyesi Hasan Abbasi'nin katılımı ile düzenlediği panele katılan bir öğrenci, Suriye krizine yönelik İran'ın izlediği dış politikayı sert bir biçimde eleştirmiş, Tahran Hükümeti'nin, İran halkının mezhebi ve milli duygularını kullanarak diktatör ve katil Beşşar Esad rejimine destek verdiğini ve bu bağlamda İran'ın, Lübnan Hizbullahı'na mali yardımda bulunduğunu ifade etmiştir. Kerman üniversitesinin öğrenciler gününde İran Meclis başkan yardımcısı Ali Muntahari'nin katılımı ile düzenlediği etkinlikte bir öğrenci, Muntahari'yi böyle eleştirmişti: "Tarih en adaletli mahkemedir ve korkarım ki bizler mahkûm olacağız. Acaba biz hakkın tarafı mıyız? Beş yüz bin insan öldü, Suriye viran oldu ve nesiller tükendi. Biz kimin tarafında duruyoruz? Maalesef muhalifte hiçbir görüş ifade edilemiyor, Ali Mutahhari bile fikir beyan etmiyor. Kimseden bir şey beklemiyoruz ama milletin sesi olarak sizden beklentimiz var. Biz Suriye'deki çocukların gözyaşları ile beraber mahkûm olacağız." (Yılmaz, 2018).

Başka bir muhalif ses ise Tahran üniversitesinde öğretim üyesi olan Sadegh Zibakalam'dı. Aşağılamak adına İsrail ve Amerika bayraklarına ayak basmayı kabul etmeyen Zibakalam'ın bu eylemi, İran'ın Suriye krizine yönelik uyguladığı politikalara bir tepki olarak yorumlanmıştır. Zibakalam konu ile ilgili yaptığı açıklamada, "Amerika İsrail'den biraz farklı, eğer yıllardır Filistin halkına yaptığı zulümlerden dolayı İsrail bayrağına ayak basmamız gerekiyorsa, o zaman Suriye rejiminin Filistinlilere yaptığı zulümleri de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Özellikle Suriye'de iç savaşının başladığı günlerde kendilerine yardım etmedikleri gerekçesiyle Filistinliler, Esad rejimi tarafından katliama uğramışlardı. Hatta Suriye Rejiminin Filistinlilerin yaşadığı Yarmuk Kampına yönelik uyguladığı ambargolar, insani bir drama dönüşmüştü. Zibakalam'a göre Son yıllarda Suriye'de ölen Filistinlilere göre belki de İsrail sekiz yıl boyunca bu kadar Filistinliyi katletmemiştir. Eğer yaptıklarında kararlıysalar, zulümlerden ötürü ülkelerin bayraklarını ayaklar

altına almamız gerekiyorsa, o zaman Britanya, Amerika, Rusya, Suriye belki de İran'ın bayraklarını de ayakaltına almamız gerekiyordur" (Zibaklam, 2016).

Hükümet Suriye'de ne yaparsa yapsın tasdik etmeye mecbur bırakılmaktan da şikâyet eden Zibakelam, İran Dışişleri Bakanı Cevat Zarif'e yazdığı mektupta: 'Arap baharı başladığında gelişmeleri 'İslami uyanış' diye okuyan sizler, neden Suriye'deki halk hareketlerini 'Siyonist fitne' diye tefsir ettiniz? Suriye'deki Esad'ın Hüsnü Mübarek, Saddam Hüseyin, Kaddafi ve diğerlerinden ne farkı var? Neden gözlerimizi Suriye'deki rejimin gerçeklerine kapatıyoruz? Eğer Beşşar Esad reform ve diyalog yerine, halkla kurşun diliyle konuşmasaydı DAES türü örgütler türer miydi? Milli menfaatlerimiz ve Arap âleminde muhabbet, itibar ve hürmeti kaybetmemek için gayret sarf edeceğinize inanıyorum.' ifadelerini kullanmıştır (Yılmaz, 2018).

3.2. İran'ın Suriye Krizine Yönelik Politikası ve Bölgesel Güçlere Etkisi

İran'ın Suriye'deki iç krize yönelik nüfuzu ve müdahalesi, bölgedeki diğer bölgesel güçleri doğrudan etkilemiştir. İran'ın Suriye rejimine devam eden destek politikası ve İran'ın Suriye'deki konumunun güçlendirilmesi, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi diğer bölgesel güçler arasında endişelere yol açmıştır. Çünkü İran'ın Suriye'deki rolünün güçlenmesi, bölgedeki güç dengesini değiştirecek ve bu da bölgedeki diğer bölgesel güçlerin çıkarlarını etkileyecektir. Böylece Suriye krizi bağlamında bölgesel güçler arasındaki rekabet ve çatışmayı derinleşmiştir.

3.2.1. Suriye Krizi Çerçevesinde İran - Türkiye

Suriye halkının devrimi daha şiddetli bir biçim aldığı ve Suriye derin bir iç krizle karşı karşıya kaldığında, İran Suriye'deki konumunu güçlendirerek Türkiye gibi etkili bir gücü üzerinde yansıtmıştır. Suriye'yi komşu bir ülke olarak Türkiye' nin, Suriye' deki iç olaylara karşı farklı bir politikası ve tavrı vardı ve bu da bölgedeki İran ve Türkiye arasındaki işbirliği ve ilişkiler üzerinde etkili olmuştur.

3.2.1.1. Türkiye'nin Suriye Gelişmelerine Tutumu

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye'nin dış politikasında köklü bir değişiklik gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Türk dış politikası, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 'Stratejik derinlik' kitabında savunduğu 'Komşularla Sıfır Sorun Politikası' çerçevesinde şekillenmiştir. Genel olarak bu dönemde Türkiye, Ortadoğu merkezli bir dış politika benimsemiştir. Söz konusu politika ile Türkiye, stratejik konumunu kaybetmeden komşularıyla ilişkilerinde yeni bir sayfa açacaktır. Davutoğlu'na göre Türkiye, bölgede sahip olduğu siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik derinliğini kullanarak bölgedeki gelişmeleri yönlendirme kabiliyetini arttıracaktır. Bu doğrultuda Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Suriye, Türkiye dış politikası derinliğinde önemli bir konuma sahiptir (Cihangiri ve Gurusi, 2019: 38-40).

Aslında Arap Baharı çerçevesinde, Suriye krizi patlak vermeden önceki dönemde Türkiye, Suriye ile stratejik bir ilişkiye sahipti. Türkiye, siyasi, ekonomik ve diplomasi alanlarında Suriye’de önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye, 2003 Irak işgali sonrası ve Refik Hariri suikastı olaylarından ötürü ABD tarafından Suriye izole edildiği zamanlarda bile Şam yönetimi ile ilişkilerini korumuştur. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suriye’ye yaptığı ziyarette ‘Suriye, Türkiye için Ortadoğu’ya açılan kapı ve aynı zamanda Türkiye de Suriye için Avrupa’ya açılan kapıdır’ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Böylelikle iki ülke arasındaki iyi ilişkiler ileride Türkiye’nin Irak ve Yunanistan ile kurulacak ilişkilerine örnek niteliğini taşıyordu. İki ülke arasında kurulan iyi ilişkiler sonucunda Yüksek Strateji İşbirliği Konseyi, Özgür Ticaret Alanı gibi anlaşmalarının imzalanmasına olanak sağlamıştır. 2004 - 2010 yılları arası Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret hacmi üç katına, yani 796 milyon dolardan 2,29 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Türkiye, Çin ve Suudi Arabistan’dan sonra Suriye’nin üçüncü en büyük ticari ortağı olmuştur. Ayrıca Türk yatırımcılar, 260 milyon dolarla en büyük dış yatırımı Suriye’de yapmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, bu dönemde en fazla ziyareti Suriye’ye gerçekleştirmiş ve bu durum iç savaş öncesi döneme kadar devam etmiştir. Türkiye, gösterilerin başladığı ilk günden itibaren Esad Rejimine reform yapması doğrultusunda baskı yapmıştır. Fakat Türkiye’nin reform çağrılarına yanıt vermeyen Suriye hükümetine karşılık Recep Tayyip Erdoğan, Kasım 2011 yılında yaptığı bir açıklamada ilk kez Beşşar Esad rejiminin yönetimden gitmesi gerektiğini söylemiştir. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerinin bozulmasına olanak sağlamıştır. Bunun dışında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 30 Kasım 2011 yılında Türkiye’nin tek taraflı olarak Suriye rejimine yönelik yaptırımlarını açıklamıştır. Söz konusu yaptırımların en önemlisi mali yardımların durdurulması ve Suriye rejimine silah satışının yasaklanması olmuştur (Ahmedi ve Kurbanı, 2015: 19-20).

Mart 2011 yılında Suriye’de başlayan gösteriler, kısa bir süre sonra bir iç savaşa doğru eğilmiştir. Söz konusu iç savaştan kaçan on binlerce Suriyeli, Türkiye sınırlarına sığınmış, bu da Türkiye’yi büyük bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreç, Türkiye’nin Suriye krizine daha da ağır bir şekilde müdahil olmasına neden olmuştur. Suriye krizi, Türk dış politikasının önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Türkiye’nin Suriye krizine yönelik benimsediği politikasına bir taraftan müttefiki olan Amerika ve AB destek verirken, diğer taraftan İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de karşı çıkıyordu. Suriye krizi bağlamında ortaya çıkan hızlı gelişmeler, Türk dış politikasını bir çıkmaza doğru sürüklemiş ve bölgedeki ticari ve ekonomik çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Bu nedenle Türkiye, bir yandan diplomatik ve siyasi kanallarla Suriye rejimine reform yapması için baskı kurmaya çalışırken, diğer yandan ‘açık kapı politikası’ çerçevesinde mültecileri kabul etmiş ve Suriye muhaliflerini bir çatı altında toplanması için ülkesinde toplantılar düzenlemiştir. Türkiye’nin benimsediği politikaya karşı Suriye rejimi sert tepki göstermiş ve

Suriye’de ortaya, çıkan kaos ve istikrarsız ortam sonunda Türkiye’nin de güvenliğini tehdit edeceği uyarısında bulunmuştur. Bazılarına göre Türkiye, Suriye krizinde beş önemli noktayı göz önünde bulundurmuştu (Cihangiri ve Gurusu, 2019: 40-42);

- İlk dönemde Ankara Hükümeti, Suriye krizine karşı merkezli çift yönlü bir politika benimsemiştir. Söz konusu dönemde Türkiye bir taraftan reform yapması için Suriye rejimine baskı yaparken, diğer taraftan Beşşar Esad rejiminin yıkılması doğrultusunda muhalif gruplarını organize etmeye çalışmıştır.
- Türkiye, ‘açık kapı’ politikası bağlamında mültecileri karşılayacak fakat radikal grupların mültecilere karışmaması için önemler alacaktır.
- Kendi çıkarlarına karşı olmadığı müddetçe Türkiye, uluslararası toplumun Suriye rejimine yönelik uyguladığı ambargolara uyacaktır.
- Türkiye, olası bir sıcak savaşta muhalif grupları kullanacak kendisi doğrudan Suriye’de bir askeri operasyon yapmayacaktır.
- Türkiye, BM Güvenlik Konseyi, ABD, NATO ve Arap Birliği’nden yardım alarak, Suriye’de kendisine yönelik oluşan tehditleri bertaraf edecektir.

Suriye krizi bütün ülkeler gibi Türkiye için de sürpriz olmuştur. Bu dönemde Ankara Hükümeti bir taraftan Suriye’de cereyan eden gelişmelerin Türkiye’nin istikrarına ve güvenliğine olası tehditlerinden endişe ediyor, istikrar ve güvenliğinin sağlanması adına, Şam rejimine yardım etmeye hazır olduklarını defalarca belirtiyorlardı. Diğer taraftan Suriye’deki olaylar içinden çıkılmaz bir hal alınca, Türkiye olayların kendi çıkarları bağlamında yönlendirilmesi adına Batı devletlerinin safına geçmiş, Suriye rejimine karşı tavır almaya başlamıştır. Türk yetkiler, sivillere yönelik şiddetin durdurulması için Şam yönetimini uyarılmış ve Esad rejiminin yönetimi bırakmasını istemiştir. Türkiye’nin Suriye Krizine bu denli müdahil olmasına olanak sağlayan bir diğer önemli faktör de Suriye’de yaşayan Türkmen azınlıklar olmuştur. Sayıları 400,000 kişi civarında olan söz konusu Türkmenler, Şam, Lazkiye ve Bab Amr gibi şehirlere yerleşmektedir. Türkiye, Suriye’nin batısındaki Arap güçlerini kullanarak, Esad rejimini değiştirmeye çalışmış, bu bağlamda söz konusu güçleri organize etmek için ve Suriye’nin geleceğini konuşmak için 20 Mart 2012 tarihinde İstanbul’da “Suriye Dostları” adı altında bir toplantı düzenlemiştir. Türk yetkililer, defalarca Suriye rejiminin meşruiyetinin kalmadığını ifade etmiş ve Esad’ı katliam yapmakla suçlamıştır. Ahmet Davutoğlu, France Press’le yaptığı bir görüşmede rejimi değiştirmeden Suriye’de bir geçici hükümetin kurulmayacağını, Türkiye’de 36,000’e yakın mülteci bulunduğunu ve Suriye ordusuna bağlı 20’den fazla komutan ve üst düzey askerın Türkiye’ye kaçtığını söylemiştir. Bazı araştırmacılara göre Suriye krizi, büyük ölçekte Türkiye’nin dış siyasetinde benimsediği “Sıfır Sorun” politikasının başarısız olmasına neden olmuştur (Şerifyan vd, 2011: 157-160).

Dolayısıyla denilebilir ki Suriye’de patlak veren iç savaş, Türkiye’nin başta Suriye politikası olmak üzere bütün Ortadoğu politikasını derinden etkilemiştir. Çünkü Türkiye’ye göre Suriye’de

siyasi anlamda yapılacak her türlü değişiklik, sonuçta Türkiye de söz konusu değişimin etkisi altına girecektir. Bu nedenle Türkiye, iç savaşın patlak verdiği ilk günden itibaren Suriye'deki gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Türkiye her zaman Suriye merkezli gelen tehditlerden korunmaya çalışmış, bu sebeple her daim Suriye ile olan sınır güvenliğine önem vermiştir.

Genel olarak Suriye'de başlayan ayaklanmaların hem dış politika açısından hem de bölgedeki ticari ve ekonomik çıkarlar açısından Türkiye'ye faturası ağır olmuştur. Ayrıca söz konusu kriz Türkiye'nin güvenliğini de etkilemiştir. Suriye krizinin Türkiye güvenliğine olası etkilerini şöyle sıralayabiliriz (Koshki ve Gooderzi, 2016: 7);

- Suriye'nin etniksel ve mezhepsel çatışmalar neticesinde parçalanması, Türkiye'nin hiç istemediği bir olasılıktır.
- Türkiye'nin güney sınırlarında çatışmaların şiddetini artırması hem Türkiye ekonomisini etkileyecek hem de bir göç dalgasının oluşmasına neden olacaktır. Bu da Türkiye'nin iç istikrarını ve güvenliğini doğrudan olumsuz etkileyecektir.

3.2.1.2. Suriye Krizinin İran - Türkiye İlişkilerine Etkileri

Şüphesiz ki sahip oldukları konumlar itibariyle Türkiye ile İran, Ortadoğu'nun iki önemli aktörüdür. Söz konusu iki ülke bölgede gelişen sorun ve rekabetleri yönlendirmede önemli rol oynamaktadır. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin tarihi, aslında Osmanlı ve Safavi İmparatorlukları dönemine dayanmaktadır. Her ne kadar aralarındaki ilişkiler soğuk başlamışsa da iki imparatorluğun yıkılmasından sonra yavaş yavaş gelişmiş, Atatürk ve Rıza Şah döneminde Türkiye ile İran ilişkileri zirveye ulaşmıştır. İran İslam Devrimi gerçekleştiği dönemlerde bazı araştırmacılar, Türkiye'nin Batı yanlısı politikalarından dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin kopacağını tahmin etmişlerdir. Fakat tam tersi olmuş, Türkiye ile İran ilişkileri sadece devam etmemiş, ticari ve ekonomik ilişkilerde ciddi bir gelişme sağlanmıştır. İki ülke arasındaki olumlu gelişmeler, Arap Baharının önceki dönemine kadar devam etmiştir (Ahmedi Pur vd, 2020: 98-99).

Diğer taraftan bazı araştırmacılara göre, İran İslam Devriminden günümüze dek olan süreçte Türkiye ile İran arasındaki münasebetleri belirleyen ya da daha doğrusu etkileyen birçok ekonomik, güvenlik ve bölgesel istikrar gibi faktörler önemli rol oynamıştır. Örneğın Suriye krizi öncesinde, Türkiye'nin 2007 yılında İran'ın Nükleer programı sorununun çözümüne yönelik küresel çapta attığı diplomatik girişimler, söz konusu iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Türkiye, 9 Haziran 2009 yılında uluslararası toplumun İran'a yönelik uyguladığı siyasi ve ekonomik ambargoları eleştirmiş ve sorunun diplomatik kanallarla çözülmesini tasfiye etmiştir. Bunlara ek olarak özellikle son dönemde iki ülke arasında yapılan üst düzey ziyaret ve görüşmeler, Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri geliştirme bakımından önemli

katkılar yapmıştır. Örnek vermek gerekirse sadece Temmuz 2002 ve Ocak 2012 yılları arasında İran'ın Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanları, Türkiye'ye altı resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Türkiye ise, Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde İran'a üç ziyarette bulunmuştur (Ahmedi ve Kurbanı, 2015: 33-34).

Ortadoğu bölgesinin etkin ve nüfuz sahibi iki güç olan Türkiye ile İran, ortak diplomatik ilişkilerle, bölgede ortaya çıkacak krizlerinin büyümesini engelleyebilir, ya da sorunların çözümü için birlikte hareket edebilirler. Her ne kadar Suriye krizi, iki ülke arasındaki ilişkileri zayıflatmış ve aralarındaki rekabeti derinleştirmişse de söz konusu kriz, iki ülke arasındaki ilişkileri genişletmek içinde fırsat yaratmıştır. İran ve Türkiye ilişkileri, Suriye krizi çözümü doğrultusunda daha realist adımlar atmalarına olanak sağlayacaktır. Türkiye ile İran birbirlerinden uzaklaştıkça hem iki ülkenin bölgesel çıkarları zarar görecektir hem de bölgesel ve küresel güvenliği tehdit edecektir. İran ve Türkiye bölgesel çıkarlarının korunması doğrultusunda, iki ülkenin Suriye sorununun çözümü için ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Ancak maalesef Suriye iç savaşının şiddetinin artması sonucu küresel bir boyut kazanması ve Türkiye'nin rejim karşıtı Batıya yaklaşması, Türkiye ile İran'ın ortak çalışma olanağını ortadan kaldırmıştır. Suriye krizi bağlamında Türkiye ile İran, aşağıdaki konularda birlikte hareket edebilirler (Şerifyan vd, 2011: 160-165)|

1. Kofi Annan Projesi Bağlamında Türkiye ile İran Birlikte Hareket Etmesi

Suriye olaylarının başladığı ilk günden itibaren Ortadoğu bölgesinde önemli bir güç olan İran, Suriye'de barışın sağlanması ve sorunun çözümüne yönelik Rusya ile önemli rol oynamıştır. Bu nedenle İran, askeri çözüm dışında Suriye krizinin barışçıl yollarla çözülmesine yönelik sunulan bütün önerileri desteklemiştir. Bu bağlamda İran, BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Suriye Krizinin çözümü doğrultusunda hazırladığı altı maddelik projeyi desteklemiştir. Kofi Annan'ın Tahran'a yaptığı ziyaret sırasında İranlı yetkililer, Suriye sorununun barışçıl yollarla çözülmesi ve müzakerelere daha olumlu bir atmosfer oluşması için Tahran'da muhalif grupları karşılamaya hazır olduklarını söylemişlerdir.

BM ve Arap Birliği tarafından Suriye krizini çözüme kavuşturabilmek adına Kofi Annan görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, Annan şiddetin durdurulması ve sorunun çözülmesi için altı maddelik projeyi BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Söz konusu proje, 21 Mart 2012 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Annan'ın Suriye'ye yaptığı ziyaretle, söz konusu projeyi Esad Rejimi de kabul etmiştir. Projeye destek bulma adına Annan, Türkiye ve İran'ı ziyaret etmiş ve projenin detaylarını iki ülke yetkililerine anlatmıştır. Suriye krizinin barışçıl yollarla çözülmesi için hazırlanan Annan Planını Türkiye de kabul etmiştir. Bu bağlamda Recep Tayyip Erdoğan, Nisan 2012'de yaptığı bir açıklamada "ülkesinin her daim Suriye sorununun barışçıl

yollarla çözülmesi taraftarı olduğunu” söylemiştir. Genel olarak Annan Planı’nı Türkiye ile İran dışında uluslararası toplumda desteklemiştir.

2. Türk Savaş Uçağının Düşürülmesi Konusunda Türkiye ile İran Arasındaki Diplomatik Görüşmeler

22 Nisan 2012 tarihinde Suriye savunma sistemi Türkiye’ye ait 4E-RF tipi uçağını düşürmüş, konu ile ilgili TRT kanalına yaptığı açıklamada Ahmet Davutoğlu, uluslararası alanda seyir halinde olan ülkesine ait bir uçağın, Suriye hava sahasını ihlal etme gerekçesiyle, Suriye savunma sistemi tarafından vurularak düşürüldüğünü söylemiştir. Buna karşın Suriye, hava sahası egemenliğini koruma kapsamında Türk uçağının düşürüldüğünü açıklamıştır. Türkiye ise Suriye’ye gerekli cezaların uygulanması adına, konuyu BM Güvenlik Konseyi’ne götürmüş ve NATO’yu olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Türkiye’nin hamlelerine karşın İran, durumun daha da karmaşık hale gelmemesi için diplomasi hareketliliğini başlatmıştır. Bu bağlamda İran Dışişleri Bakanı Ali Akbar Salih, Türk meslektaşısı Ahmet Davutoğlu’nu telefonla arayarak, sükunetin korunması için çağrıda bulunmuş ve bölgenin güvenliğinin sağlanması doğrultusunda konunun müzakerelerle araştırılmasını istemiştir. Diğer taraftan İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ramin Muhanparast, İHA’nın Tahran muhaborine verdiği bir demeçte “Suriye ile Türkiye’nin sükunetini korumaları ve akıllıca hareket etmeleri gerektiğini” söylemiştir. İran’ın konu ile ilgili görüşleri netti çünkü her iki ülke de ilişkileri bulunuyordu. İran, bölgenin istikrarının ve güvenliğinin bozulmaması için, iki ülkenin de şiddete başvurmadan aralarındaki sorunu diplomatik yollarla çözmesini önermiştir. Bu durum Türkiye ile İran’a, Suriye krizinde ortak hareket etme olanağını sağlamıştır.

3. İranlı Rehinelerin Kurtarılması Konusu

Suriye’deki iç savaş derinleştikçe bölgesel ve küresel güçlerin konu ile ilgili görüşleri daha da net belirginleşmeye başlamış, özellikle Türkiye ve İran’ın Suriye konusunda görüşleri farklılaşmaya başlamıştır. Bu durum, İstanbul’da düzenlenen Suriye Dostları konferansına İran’ın davet edilmemesinden sonra daha da net olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü İran tavrını Suriye muhalefeti yana kullanmıştır. Ancak İranlı bir şirket olan Mapnayı’nin sekiz mühendisinin, Suriye’deki muhalif gruplar tarafından kaçırılması olayında Türkiye, kendi ilişkilerini kullanarak İranlı rehinelerin kurtarılması için girişimlerde bulunmuştur. Diğer bir taraftan Adalet ve Kalkınma Partisi’ne yakın olan iki Türk uzman, Suriye krizinin çözülmesi için Türkiye ile İran arasında bir toplantı düzenlenmesini önermişler, fakat bu öneri İranlı yetkililer tarafından dikkate alınmamıştır.

4. Suriye Sorunu Bağlamında Kahire’de Türkiye, İran, Mısır ve Suudi Arabistan Arasından Düzenlenen Dörtlü Toplantı

Dört ülkeden üst düzey dışişleri bakanlığı yetkilileri Suriye krizini görüşmek üzere Kahire’de bir araya geldi, ancak ABD toplantının sonuçlarından süphelenmiştir. Mısır dışişleri bakanlığı sözcüsü, toplantının eski Mısır cumhurbaşkanı Muhammed Mursi tarafından duyurulan ve Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği ortak elçisi (Akhzar İbrahimi)’ye Suriye krizinin çözümünde yardım etme amaçlı projenin bir parçası olduğunu söyledi. Aljazeera muhabirine göre Mısır heyeti, toplantıda sorunun çözülmesi için birkaç öneride bulunmuştur. Bu toplantıda, sivil vatandaşlara uygulanan şiddetin durdurulması, Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması, Suriye’ye yapılacak her türlü askeri müdahalenin engellenmesi, muhalif gruplarının katılımı ile Suriye’de bir geçiş sürecinin başlatılması gibi konular tartışılmıştır.

5. Ortak Güvenlik Çıkar

Suriye krizi, Türkiye ile İran ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan en önemli faktörlerden birisi olmuş, her iki ülke bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştirmek adına çetin bir rekabete girişmişlerdir. Suriye iç savaşı neticesinde ortaya çıkan IŞİD ve Kürt partilerin Suriye’nin kuzeyinde etkinlik alanlarının genişlemesi gibi konular, Türkiye’yi gündem güne daha da endişelendirmiştir. Çünkü Türkiye, Suriye’nin kuzeyinde geniş bir alana yayılan PYD’yi kendi milli güvenliğine büyük bir tehdit olarak görmekteydi. Türkiye’ye göre PYD, yıllardır kendi topraklarında mücadele ettiği PKK’nın bir uzantısıydı. Bu nedenle Türk yetkililer, yaptıkları açıklamalarda hiçbir zaman PYD’nin Suriye’nin kuzeyinde mevzilenmesine izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Türkiye, her daim İranlı Kürtlerin PKK’ya gönderdikleri yardımları engellemek için Tahran Hükümetine çağrıda bulunmuştur. Ancak ABD’nin terörle mücadele kapsamında PYD’ye yatığı askeri ve maddi destekler, Türkiye’yi daha da endişelendirmiş, bu da Türkiye ve ABD’nin arasının açılmasına olanak sağlamıştır. ABD’nin bu hamlesine karşın Türkiye, İran ve Rusya’ya yakınlaşmış ve bunun sonucunda da terörle mücadele kapsamında Suriye’nin kuzeyine 20 Ocak 2018 yılında Zeytin Dalı harekâtını başlatmıştır (Niakooee ve Haji, 2018: 110-111).

Şüphesiz Suriye krizi her ne kadar Türkiye ve İran’a orta hareket etme olanağı sağlamışsa da bir o kadar da iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Suriye krizinin patlak verdiği ilk gündem itibaren Türkiye ve İran, sorunun çözümü bağlamında farklı metot ve görüşlere sahipti. Sonuçta bu durum iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Suriye merkezli iki ülke arasındaki sorun alanları kısaca şu şekilde sıralanabilir (Şerifyan vd, 2011: 172-175);

Suriye Krizinin Türkiye ve İran Üzerindeki Etkinin Boyutları

Bazı araştırmacılara göre İran, her ne kadar Suriye'nin sınır komşusu olmasa da söz konusu ülkenin Suriye krizine bakış açısı, Suriye ile sahip olduğu tarihi stratejik ilişkilere dayanmaktadır. Fakat Türkiye'nin krize yönelik bakış açısı, kısa vadeli tekniksel bir görüştür. Türkiye'nin Suriye ile yaklaşık 900 km sınırı bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye ile büyük bir sınırı bulunması, Suriye'de patlak veren iç savaşa fazla müdahil olmasına sebebiyet vermiş, çünkü muhalif gruplar ile Esad rejimi arasında yaşanan çatışmalar, doğrudan Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturmuştur; Türkiye'nin istikrarını da derinden etkilemiştir. Şüphesiz Suriye'de yaşanan çatışmalar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması için başlatılan müzakerelerini de etkileyecektir. Çünkü sonuçta Türkiye sınırlarında yaşanan kriz, AB sınırlarında yaşanacaktı. Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olabilmesi için sınır güvenliğini sağlaması gerekiyordu. Buna karşın Suriye krizi merkezli olarak Türkiye'nin karşılaştığı sorunlarla İran karşılaşmamıştı. Bu durum da iki ülkenin soruna karşı görüşlerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Sonuçta söz konusu bu farklılaşma, Türkiye ile İran arasında rekabet ve sorun oluşmasına olanak sağlamıştır.

Şüphesiz Suriye, İran'ın Ortadoğu bölgesine başlattığı 'direniş cephesinin' bel kemiğini oluşturuyordu. Ayrıca İran'ın İsrail'e karşı oluşturduğu direniş cephesine yardımcı olan Filistin ve Lübnan'da bulunan milis güçlerine yardım gönderebilmesi için en güvenilir güzergâh Suriye'den geçiyordu. Genel olarak her iki ülkenin de Suriye sorununu kendi çıkarları doğrultusuna yönlendirme çabaları ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

İran ve Türkiye'nin Beşşar Esad Rejimine Karşı Tutumları

Türkiye ve İran, Suriye krizi konusunda farklı görüşler benimsemişlerdi ki şüphesiz bu durum da iki ülkenin dış politika davranışlarında yansımıştır. Suriye'deki çatışmalar şiddetini arttıkça Türkiye, muhaliflerden yana tavır almış, ABD ve Suudi Arabistan tarafından Esad rejimine karşı oluşturulan cepheye katılmıştır. Buna karşın İran'a göre Suriye rejiminin yıkılması, Batı devletlerinin ve İsrail'in Ortadoğu politikalarına hizmet edecektir. Çünkü İran'a göre Ortadoğu bölgesinde oluşturulan ve Suriye'nin de içinde bulunduğu 'direniş cephesi', Batı devletlerinin ve İsrail'in Ortadoğu'daki emellerine ulaşmasına engel olmaktadır. İran dini lideri Ali Hamenei, 2007 yılında Beşşar Esad ile yaptığı bir görüşmede, iki ülkenin 28 yıllık bir tarihi stratejik derinliğine sahip olduklarını açıklamıştır. Bazı araştırmacılara göre Suudi Arabistan ve ABD, kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'nin jeopolitik konumunu kullanarak Suriye rejimine son vermek istediklerini söylemişlerdir. İran ise, Esad rejiminin iktidarda kalması için söz konusu rejimin reform yapması konusunda destek vermiştir. ABD'ye göre Suriye, bölgede İsrail'e karşı oluşturulan cepheye İran'ın en önemli müttefiki olup, Esad rejiminin yıkılması sonucunda İran'ın Hizbullah'a ve Hamas'a yardımları da kısıtlanacaktır. Çünkü ABD'nin, Ortadoğu politikasının

temel amacı İsrail'in güvenliği sağlamaktır. Bu nedenle de İsrail-Filistin meselesinde Beşşar Esad'sız bir Suriye istemektedir.

Daha önceden belirtildiği gibi Beşşar Esad tarafından liderlik edilen Suriye, İran'ın Ortadoğu'da oluşturduğu 'Direniş Cephesi'nin' en önemli halkasını oluşturduğundan, Suriye krizi bağlamında Esad rejimine bu denli arka çıkmasında önemli bir etmen oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye krizinde Batı bloğunda yer alması, Ankara ile Tahran arasındaki ilişkilerin kötü bir darbe almasına olanak sağlamıştır. Ayrıca Suriye krizi merkezli Türkiye'nin muhalif grupları desteklemesi, buna karşılık İran'ın da rejime yardım etmesi ikili ilişkilerinin bozulmasının tuzu biberi olmuştur.

Arap Baharı Sonrası Yeni Güç Dengesini Sağlamak

Ortadoğu ve bazı kuzey Afrika ülkelerinde başlayan Arap Baharı bağlamında küresel güçlerin bölgeye yaptıkları müdahaleler, bölgede istikrarsız bir ortamın hâkim olmasına sebebiyet vermiştir. Bu da bütün aktörlerin bölgeye daha fazla nüfuz etme çabalarına girmesine ortam hazırlamıştır. Bu çerçevede önemli bölgesel güç olan Türkiye, bölgedeki güç dengelerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin Suriye krizi ekseninde takındığı tavır Ortadoğu'daki imajını olumlu yönde etkilemiş, bu da güç dengelerinin yeniden şekillenen Ortadoğu'da Türkiye'ye daha fazla rol vermesine neden olmuştur. Bunun dışında diplomatik ataklar, uluslararası kuruluşları ile yaptığı ortaklıklar, ekonomik yönde gelişimi gibi faktörler de Türkiye'nin bölgede daha fazla söz sahibi olmasında rol oynayacaktır. Bu dönemde Türkiye, kendi siyasi yönetim biçimini Arap Baharı sonrası yeniden şekillenen Ortadoğu'da yaymak istemiştir. Dolayısıyla Türk modeli siyasi yönetim şekli, Arap ülkelerinin yıllardır kendi siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel gelişimleri için aradıkları siyasi sistem modeli için uygun olabilecekti. Örneğin eski Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e göre, 'bölgedeki hiçbir ülke, Türkiye kadar gelişmemiş ve örnek model oluşturmamıştır. Bugün Türkiye, bölge için ilham kaynağıdır' şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Arap Baharı sonrasında İran ve Türkiye, bölgedeki denklemleri yeniden değiştirmek istemiş, bu da iki ülke arasında rekabet ve mücadele oluşmasına neden olmuştur. İran'ın, Türkiye ile sorun yaşadığı en önemli konu Suriye kriziydi. Bu da İran'ın bölgedeki jeopolitiğini ilgilendiriyordu. Çünkü İran, Devrimden sonra Ortadoğu bölgesinde daha etkin bir konumda olmak istiyordu. İran'ın temel amacı, bölgedeki müttefikleriyle olan ilişkilerini daha da güçlendirmektir. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye rejimine karşı izlediği politika, İran'ın bölgedeki stratejilerine ve çıkarlarına uymamaktaydı. Esad yönetimindeki Suriye'nin bölgedeki varlığı, İran'ın bölgedeki emellerine büyük hizmet edecekti. Çünkü Suriye rejiminin yıkılması neticesinde İran'ın Ortadoğu bölgesindeki en büyük amacı olan 'Şii Hilal' projesine büyük darbe indirilecekti. Suriye rejiminin düşmesi sonucunda Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da yeniden şekillenen güç dengeleri, Türkiye lehine eğilecekti. Dolayısıyla Suriye konusunun Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerde ne denli ekili olduğunun açık bir göstergesidir.

3.2.2. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suudi Arabistan

Önemli bir bölgesel güç olarak Suudi Arabistan, kitlesel protestoların başlamasından ve Suriye'deki krizin derinleşmesinden bu yana, Suriye'deki iç değişimlere karşı net ve farklı bir politika benimsemiştir. Diğer bölgesel güçler gibi Suudi Arabistan da Suriye ve bölgedeki değişimleri, güç dengesini değiştirmek ve bölgedeki konumunu güçlendirmek için bir fırsat olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu durum, Suriye krizinin ve Suudi Arabistan ve İran arasında çatışmalarının derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3.2.2.1. Suudi Arabistan'ın Suriye Krizine Yönelik Tutumu

2011 yılında Suriye'de başlayan halk gösterileri, Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde çatlak oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü Suudi Arabistan, Türkiye gibi batı cephesine katılmış Esad rejimine karşı tavrı almıştır. Eğer Suudi Arabistan'ın Suriye krizine yönelik görüşünün ne olduğunu anlamak gerekirse, Arap Baharının önceki dönemde Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere bakılması gerekmektedir. Aslında iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması, 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin suikastı dönemine dayanmaktadır. Refik Hariri, Suudi Arabistan'ın en önemli dostlarından birisiydi. Bu dönemden itibaren Suudi Arabistan, Suriye'ye karşı tavrını değiştirmiş ve Suriye'yi uluslararası toplumdan izole etmeye çalışmıştır. Fakat Suudi Arabistan, 2005 - 2007 yılları arasında söz konusu politikasında başarılı olamamış, başka bir politika benimsemeye başlamıştır. 2008 yılında Doha anlaşması gereği Lübnan Ulusal Hükümetinin kurulması, söz konusu yeni politikanın önemli bir ayağını oluşturmuştur. Çünkü o dönemde Lübnan, Suriye'nin önemli bir etkinlik alanıydı. Ancak 2008 yılında Suudi Arabistan, Suriye ile olan ilişkilerini, özellikle Suudi Kral Abdullah'ın Ekim 2009 yılında Şam'a yaptığı ziyaret ile yeni bir döneme taşımıştır. Buna rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler hiçbir zaman müttefik boyutuna ulaşmamış, burada İran faktörü rol oynamıştır. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkiler Arap Baharına kadar hep gerilemiştir. Suriye'de olayların patlak vermesiyle birlikte Suudi Arabistan, Esad Rejimini kınamış ve ülkedeki elçisini geri çağırmıştır. Bu dönemden itibaren Suudi Hükümeti alenen Suriye muhalif gruplarına yardım etmiştir (Nejad vd, 2017: 112-113). Ayrıca Kral Abdullah yayımladığı bir bildiri Suriye rejiminin değişmesini istemiş, Suudi devleti, Suriye'de sivillerin öldürülmesini kabul etmeyeceğini ve İslam'ında bunu göz ardı etmeyeceğini söylemiştir. Suudi Hükümeti, tarihi hayalleri olan Ortadoğu'daki nüfuz alanını genişletmek ve güç dengelerini kendi çıkarları doğrultusuna değiştirmek için Suriye krizini bir fırsat olarak görüyordu. Bu bağlamda Suudi yönetimi, Esad rejimine karşı mücadele eden Suriye'deki silahlı selevi gruplara yardım etmeye başlamıştır. Suudi yönetimi hiçbir zaman Suriye'de bir seçim ile rejimin değişmesini istememiştir. Çünkü Riyad yönetimi, Suriye'de barışçıl ve demokratik bir seçimin yapılması olanağının çok zor olduğunu düşünmekteydi. Bu sebeple Suudi Arabistan, muhalif gruplara maddi ve askeri yönden yardım ederek Suriye iç savaşına müdahale etmiştir. Böylelikle Suudi yönetimi, mezhebi ve etnik kökenli gruplara yardım ederek

Suriye'deki siyasi denklemini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeyi hedeflemiştir. Suudi yönetiminin benimsediği bu politika, Suriye'deki çatışmaların daha da şiddetlenmesine zemin hazırlamıştır (Nejat, 2015: 637-638).

Genel olarak Suudi yönetiminin Suriye krizine yönelik benimsediği söz konusu politika, üç temel sebepten kaynaklanmaktadır. Birincisi kişisel ve özel sebeplerdir. Suudi Arabistan, her daim Esad rejiminin benimsediği Baas partisi ideolojisinden rahatsız olmuştur. İkincisi mezhebi sebeplerdir. Sünni mezhebine bağlı muhaliflerin Esad rejimi tarafından ezilmesi, iki ülke arasında daima sorun yaratmıştır. Üçüncüsü ise siyasi sebeplerdir. Suudi yönetimi, Esad rejimini yıkarak bölgedeki rakibi İran'ı zayıflatmak istiyordu. Ayrıca Esad rejiminden sonra Suriye'de Sünni bir yönetimi iktidara getirmek istiyordu (Nejat vd, 2017: 113).

3.2.2.2. Suriye Krizi Bağlamında İran - Suudi Arabistan Rekabeti

Son dönemde Tahran ile Riyad arasında tırmanan gerginliğin Ortadoğu'daki çatışma ve savaşların büyümesine yol açacağından endişe edilmektedir. İki ülkenin ekonomik ve askerî açıdan bölgenin en güçlü devletleri arasında yer almaları, aralarındaki rekabetin çok uzun zamandır sürüyor olması ve son dönemde her ikisinin de artan bir şekilde güç politikasına yönelmeleri bu endişeleri besleyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. Önce iki ülke arasında neden sürekli bir rekabet ve gerginlik olduğuna cevap aranmalıdır. Her şeyden önce bu rekabetin temel sebebinin Basra Körfezi'nin iki yakasındaki İran ve Suudi Arabistan'ın, gerek petrol ve doğalgaz rezervleri açısından çok zengin olan Körfez bölgesinde gerekse bütün Ortadoğu'da üstünlük kurma mücadelesine dayandığının altını çizmek gerekir. Bu yönüyle iki ülke arasındaki rekabet iki bölgesel güç arasında yaşanan üstünlük mücadelesi olarak adlandırılabilir (İnat vd, 2016: 8).

Öte yandan, bu mücadele sadece zengin enerji kaynaklarını kontrol etme çabasıyla sınırlı kalmayıp, Lübnan, Irak, Yemen, Suriye, Afganistan, Pakistan ve Körfez bölgesinde mezhepsel ya da etnik açıdan kendisine yakın olan kesimleri iktidarda tutma konusunda izlenen politikaya kadar uzanmaktadır. Söz konusu bu ülkelerin bir türlü istikrara kavuşamamalarının arkasında yatan sebeplerden biri de Tahran ile Riyad yönetimlerinin bu ülkelere yönelik müdahaleci politikalarıdır. Her iki ülkenin Ortadoğu'da izledikleri bu müdahaleci politikalar, çoğu zaman 'mezhepçi politika' olarak tanımlanmış ve eleştirilmiştir. Mezhepsel farklılıkların çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlayan bu politikaların bütün Ortadoğu bölgesini daha da karanlık bir ortama sürükleyeceği endişeleri dile getirilmiştir. Bu noktada Suudi Arabistan ve İran'ın izledikleri politikanın gerçekten 'mezhepçi' olup olmadığının incelenmesi konunun anlaşılması açısından yerinde olacaktır. Eğer mezhepçi politika ile kastedilen, bu ülkelerin kendi mezhepleri olan Şii ya da Vahhabi/Selefi kimliğe sahip olan başka ülkelerdeki halk gruplarına sahip çıkan ve onları korumayı amaç edinen politikalar ise Tahran ve Riyad'ın mezhepçi politika izlediğini ileri sürmek doğru olmayacaktır. Çünkü her iki ülkenin de çıkarlarıyla uyuşmadığı durumlarda başka ülkelerdeki Şii ya da

Vahhabi/Selefi halklara destek olmadıkları görülmektedir. Fakat mezhepçi politika ile kastedilen, bu ülke yönetimlerinin, başka devletlerin sınırları içerisinde yaşayan, kendileriyle aynı mezhepsel kimliği taşıyan halkların, bu aidiyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları ise gerek Suudi Arabistan ve gerekse İran mezhepçi politika izlemektedir. Hatta bu ülkeler, başka ülkelerdeki kendileriyle mezhepsel yakınlığa sahip insanları kendi çıkarları doğrultusunda araç olarak kullanmakla kalmayıp, bu aracın etkinliğini artırmak için onların sayısını da artırmaya çalışmakta, yani Şiileştirmek ya da Vahhabileştirmek politikası da izlemektedirler. Ancak mezhepsel, etnik ya da sınıfsal aidiyetlerin dış politik çıkarlar doğrultusunda kullanılması ne yeni bir olgudur ne de İran ve Suudi Arabistan'a özgüdür. Gerek Ortadoğu bölgesindeki gerekse dünyanın başka yerlerindeki diğer birçok ülke bu tür aidiyetleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Ancak Tahran ve Riyad yönetimlerinin bu tür 'mezhepsel aidiyetleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanan' politikalarda oldukça ileri gittikleri görülmektedir. Burada altı çizilmesi gereken bir başka nokta, bu tür mezhepçi politikaların aracı olarak kullanılan halk kesimlerinin, genellikle bu sahip çıkma süreçlerinin kaybedenleri olarak karşımıza çıktıkları gerçeğidir. Lübnan, Suriye, Irak, Yemen, Afganistan ve Bahreyn halklarının yaşanan çatışmalarda asıl kaybeden taraf olmaları bu gerçeğin açık örnekleri olarak göze çarpmaktadır (İnat vd, 2016: 9).

İran ile Suudi Arabistan arasındaki mücadelenin bir başka nedeni, uluslararası ilişkiler literatüründe çok kullanılan bir kavram olan 'güvenlik ikilemi' üzerinden de açıklanabilir. Girdikleri bölgesel üstünlük mücadelesinde yapacakları olası bir iş birliğinde kendilerinin mutlak kaybeden olacaklarını düşünmeleri, sürekli 'karşı taraftan daha güçlü olmalıyım' inancını tetiklemektedir. İran'ın Lübnan, Yemen ve Irak'ta izlemiş olduğu politikaları saldırgan olarak nitelendiren Suudi Arabistan, kendi ülkesindeki Şiilerin de kısıktırılacağı endişesiyle, hem Şiiler üzerinde baskı politikası uygulamakta hem de sürekli silahlanma yoluna gitmektedir. 2014 yılında 80 milyar doların üzerinde yaptığı askeri harcamayla ABD, Rusya ve Çin'den sonra bu alana en yüksek yatırım yapan dördüncü ülke olmuştur. İran ise Suudi Arabistan'ın bu kadar silahlanmasını kendisine bir tehdit olarak değerlendirmekte ve Arabistan'ın Sünni bir blok oluşturarak tüm dünyadaki Şiiler üzerinde bir tahakküm kuracağı endişesiyle silahlanmaya ayırdığı bütçeyi her geçen yıl artırmaktadır. Dolayısıyla artan silahlanma artan tehdidi artan tehdit ise artan silahlanmayı beraberinde getirerek bir kısır döngü oluşturmaktadır (Kocatepe, 2017: 75-76).

İran ile Suudi Arabistan arasındaki gerilimin son nedeni ise küresel güçlerin Ortadoğu bölgesinden çekilmesinden sonra görece eşit dağıtılmış bir güç dengesinin doğmasıdır. ABD'nin Irak'taki hegemonyasını sonlandırması, yeni bir güç dengesine artan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. ABD işgali sırasında da Suudi Arabistan ve İran arasında bir gerilim mevcuttu ancak ABD şemsiyesi ikilinin birbirinden ya doğrudan tehdit algılamamasını ya da algılasalar bile bunun önlenemeyecek tehditler olmadığını anlamalarını sağlamaktaydı. Dolayısıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve bölge sorunlarına doğrudan müdahil olmayacağı izlenimini vermesi, ikiliyi karşı karşıya getirmiş ve gerginliklere dayalı kamplaşma çabalarını hızlandırmıştır (Kocatepe, 2017: 76).

Günümüzde bu rekabet, Arap Baharı ile birlikte zirve noktasına ulaşmış olup Bahreyn, Yemen ve Suriye gibi çatışma ve istikrarsızlık bölgelerinde bölgesel gerginliği tırmandıran bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Özellikle Suriye Krizi, Suudi Arabistan ve İran arasındaki rekabetin sahnelendiği bir vekalet savaşı olarak tanılanmaktadır. Zira Suudi Arabistan, Suriye’de Esad Rejiminin devrilmesi gerekliliğini savunmakta ve muhalif gruplara askeri ve mali açıdan yardım sağlamaktadır. Suudi Arabistan’ın söz konusu politikası, bölgede bir Şii hilalinin mevcut olduğu varsayımına dayanmakta ve hilali yok etme çabası olarak şekillenmektedir. Arap Bahar’ını Suriye’ye gelene kadar destekleyen İran ise, Suriye ayaklanmasını adeta kendisine karşı girişilmiş bir darbe girişimi olarak görmüştür. Bu ayaklanmayı, kendisini bölgede zayıflatacak her türlü girişimi değerlendirmeye açık olan Suudi Arabistan öncülüğündeki ana akım Arap ülkelerinin ve Batılı ülkeleri bir fırsat olarak göreceğini de öngörerek, bölgesel nüfuzunun motor gücünü teşkil eden ‘Direniş Eksenine’ne yönelik ciddi bir tehdit olarak algılama ve algılatma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Suriye Rejimini ayakta tutmak, İran’ın bir numaralı dış politika konusu haline gelmiştir. İran’ın esas çekincesi ise bölgede son yıllarda yaşanan çatışmalarla birlikte, Irak ve Suriye’den sonra sıranın kendisine geldiğine yönelik bir tehdit olasılığıdır. Bu sebeple Suriye Rejimini ayakta tutmak için Şii hilali kartını kullanan İran, Esad yönetimine destek vermektedir. Ancak bu destek doğrudan kendi silahlı kuvvetleri ile değil devlet dışı aktör yoluyla olmuştur. Öte yandan, Suudi Arabistan, Suriye intifadasını İran’a karşı dengeleri değiştirecek altın bir fırsat olarak görmekte ve Suriye silahlı muhalefetini para ve silah yardımıyla desteklemektedir (Çona, 2018: 132-133).

Suriye krizine Suudi Arabistan’ın müdahil olması, öncelikle Esad rejimine son bir destek vermek amacı taşımaktadır. Esad rejiminin son bulması, dolaylı olarak bölgedeki İran etkisinin de azalacağı anlamına gelecektir. Suudi Arabistan, İran’ı bölgede kendisi için en büyük tehlike olarak görmektedir. Kendi ülkesinde, az sayıda da Şii nüfus olması, Suudi Arabistan’ın İran’a karşı temkinli politikalar izlemeye itmektir. İran’ın Suriye’de ki muhalif grupların desteklenmesi konusunda da yine, İran’a karşı yönde hareket ettiği görülür. Kısacası Suriye krizinde Suudi Arabistan’ın varlığı kendi güvenliğini korumak amacı taşımaktadır. Bu bağlamda İran tarafından yönlendiren Hizbullah, Suriye’de rejimin ayakta tutulması için bir devlet dışı aktör olarak çatışmalarda boy göstermektedir. İran ayrıca Suriye’ye silah sistemleri sevk etmiş, Esad iktidarına bağlı güvenlik birimlerine teknik destek sağlamış ve Suriye’ye İran Devrim Muhafızlarına bağlı küçük birlikler göndermiştir. Bunun yanında İran’ın özel harp tekniklerini uygulayan vekil aktörü Kudüs Kuvveti’nin Esad rejimi yanında muhalifler ve DEAŞ’a karşı savaştığı bilinmektedir (Çona, 2018: 133-134).

Asıl amacı İran’ın bölgesel etkinliğini kırmak olan Suudi Arabistan’ın ise Suriye meselesindeki temel planı Esad’ın devrilmesi olduğu kadar, Esad sonrasındaki dönemde İran ile rekabette kendi lehine bir denge oluşturacak Sünni bir yönetimin iktidara gelmesidir. Bu maksatla Suudi Arabistan, başta silah yardımı, askeri danışmanlık, lojistik ve mali konular olmak üzere

Suriye’de Sünni radikal silahlı gruplara çeşitli destekler vermektedir. Bunların başında Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) gelmektedir. Suudi Arabistan’ın ÖSO’ya verdiği söz konusu desteğin amacı bölgede Şii akımın etkisini tümüyle ortadan kaldırarak Suriye’deki İran etkisini sonlandırmaktadır. Öyle ki Suudi Arabistan’ın bu desteği olmadan ÖSO’nun varlık göstermesi olanaksızdır (Çona, 2018: 135). Öte yandan Suudi Arabistan Suriye’deki iç savaşta başta DEAŞ olmak üzere Nusra gibi El Kaide şemsiyesi altında savaşan selefi radikal örgütlere de büyük yardımlar sağlamaktadır. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan’ın, günümüzde klasik savaşın her açıdan yüksek maliyetlerini göze almayarak jeopolitik üstünlük için mezhebi güdülerle giriştiği bu vekâlet savaşı, Suriye krizinin daha da derinleşmesine ve siyasi çözümden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Çona, 2018: 135-136).

SONUÇ

Bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde sonradan Arap Baharı devrimleri olarak tanınan kitlesel protesto dalgasının başlamasıyla bölge, etkili bölgesel ve uluslararası güçlerin zorlukları ve çatışmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Arap Baharı, sadece Orta Doğu ülkeleri için bir iç sorun olmayıp, aynı zamanda bölgedeki bölgesel ve uluslararası güçlerin rekabet ve çatışmalarını güçlendirebildiği için dış boyutları da olan bir süreçtir. Aynı zamanda bu güçleri Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya ve genişletmeye iten bir neden haline gelmiştir. Tunus, Mısır ve Libya gibi bazı ülkelerdeki protestolar ve kitlesel gösteriler dalgası Arap Baharı'nı meydana getirip, siyasi değişikliklere ve diktatör rejimlerin devrilmesine yol açmıştır. Öte yandan bazı Arap ülkelerindeki bu protestolar siyasi sistemi değiştirmemiş, aksine bir Arap sonbaharına dönüştürmüş ve beraberinde iç sorunları ve daha çok siyasi krizlerin ortaya çıkmasını getirmiştir. Böylelikle bölgedeki bölgesel ve uluslararası çatışmaların da artmasına neden olmuştur.

Arap Baharı devrimlerinin kıvılcımı Arap ülkelerinde her geçen gün alevlenmek üzere yayıldığında, bölgede kendine has bir yapıya ve öneme sahip bir ülke olarak Suriye, bu olaylardan hiç de uzak değildi. Ancak Esad rejiminin iktidarda kalma ısrarı, Suriye'ye dış müdahalenin ardından şiddetli bir iç savaşa yol açmıştır. Öte yandan Suriye krizinin derinleşmesiyle birlikte bölgedeki tüm rakip güçler Suriye'nin Ortadoğu'daki ağırlığını, önemini ve jeopolitik, jeoekonomik ve jeostrateji konumunu fark etmiştir. Bu da Suriye'yi siyasi güç için bir dönüm noktası haline getirmiş ve bölgedeki güç dengesini değiştirmiştir. Bu çerçevede İran İslam Cumhuriyeti, Suriye'deki kitlesel protestoların başlamasıyla, Suriye'deki son gelişmeleri ve değişiklikleri yakından takip eden en önemli bölgesel güçlerden birisi olmuştur.

Şüphesiz İran, bölgedeki bir otorite ve nüfuz karakteri olarak Ortadoğu'da kendi stratejisine ve siyasi görünümüne sahiptir. 1979'teki İran İslam Cumhuriyeti devriminden sonra, Suriye ile ilişkisi ve stratejik ittifakı olan bölgede, stratejik ve yayılmacı projelerinin hayata geçirilmesi için mücadele etmiştir. Bu nedenle İran'ın Arap Baharı devrimlerindeki tutumu, Suriye'de yaşananlardan çok farklıydı. İran'ın Tunus, Mısır ve Libya gibi Arap ülkelerinin devrimlerine karşı duruşuna sessizlik ve belirsizlik hâkimse, halk protestolarına ve Suriye krizine karşı duruşu tamamen farklı olmuş ve krizin başından itibaren Esad rejimine kayıtsız şartsız desteği ve yardımı dış politika gündemine almıştır. İran'ın bu tutumu, güç dengesini korumak ve ülkenin Ortadoğu'daki yüksek ulusal çıkarlarını savunmaktır.

Suriye rejimini devirmeye yönelik senaryolar ve tahminler, İran için zor ve rahatsız ediciydi. Çünkü Suriye rejiminin çöküşü, inşası İran'daki İslam Devrimi sonrasına kadar uzanan tarihi ve stratejik bir ittifakın kaybedilmesi anlamına gelmekteydi. Bu nedenle İran, Suriye'yi bölgedeki stratejisinin bir uzantısı olarak görürken, İran'ın dış politikasında geniş ve önemli bir alanı işgal etmektedir. Bu durum da İran'ı yaşadığı krizden kurtulmak için Suriye'ye yardım etmeye itmiştir.

Bölgesel genişleme, İran'ın Hizbullah ve Filistin'deki cihatçı gruplarla ilişkisinin sürekliliği, İsrail güvenlik tehditlerinin korkusunun ortadan kaldırılması, İran'ın diplomatik arenada destek ve bölgedeki yumuşak gücünün sürekliliği gibi bölgesel hegemonyasından yararlanılması, Suriye rejiminin hayatta kalmasına ve İran'ın hegemonyasının sürekliliğine bağlıydı. . Bu analize göre, İran'ın Suriye'ye yardımının, kendi yüksek ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliğini korumakla ilgisi vardı.

Bu nedenle, mevcut Suriye hükümetini devirmek, İran'ın ulusal çıkarlarına uymamaktadır. Suriye, İran için Hizbullah-Lübnan ve Filistin Hamas örgütü ile İsrail'e karşı güçlenmeye çalıştığı direniş cephesinin zayıflığının bir nedeni olacaktır. Başka bir deyişle, Beşar Esad başkanlığındaki mevcut Suriye hükümetinin hayatta kalması, İran'ın ulusal politikası ve çıkarlarıyla tamamen uyumludur. Dolayısıyla genişleme projesi olan İran Şii Hilali projesinin bölgede hayata geçirilmesi anlamına gelmekteydi. Bu yüzden İran İslam Cumhuriyeti'nin Suriye rejimine tüm siyasi, askeri, ekonomik ve medya desteğini tereddüt etmeden sağladığını görülmektedir. Çünkü İran, bu konudaki herhangi bir tavizin, İran'ın ulusal güvenliğine ölümcül bir darbe teşkil edeceğinin ve bölgedeki (Amerika - Suudi Arabistan - İsrail) İran karşıtı cepheyi güçlendireceğinin farkındaydı.

Öte yandan İran, diğer bölgesel güçlere kıyasla Suriye'deki olaylara karşı tamamen farklı bir politika izlemiştir. İran'a göre Suriye'nin geleceği hakkında herhangi bir siyasi değişikliğin veya herhangi bir siyasi projenin sunumu tamamen Suriyeli olmalı ve gelecekte Suriye'de Beşar Esad'ın siyasi hayatı garanti altına alınmalı ve İran ile Suriye arasındaki stratejik ittifakın korunması sağlanmalıdır. Bu nedenle İran, Suriye'deki silahlı muhalif grupların yabancılar tarafından kiralandığını düşünüyordu. Bölgesel ve uluslararası güçlerin projelerini gerçekleştirmeye çalışmakta, Suriye rejimini devirmeyi ve bölgedeki direniş cephesini zayıflatıp sökmeyi hedeflemekteydiler. Sonuçta tüm bunlar İran karşıtı cephenin yararına ve Ortadoğu'daki Amerikan-İsrail projesine hizmet etmekteydi.

Bu nedenle İran, Suriye rejimine yardım ederek bölgedeki rolünü ve konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Bu amaca ulaşmak için, kendisine bağlı milis grupları aracılığıyla Suriye'de bir vekalet savaşı yürütmeyi ve kırk yıldır onunla müttefik olan Suriye'yi savunmayı başarmıştır. Diğer yandan Hizbullah'ı silahlendirerek ve ona mali destek vererek, bölgedeki tarihi düşmanı (İsrail) ile savunma cephesini güçlendirmiştir.

İran, Arap Baharı gelişmelerinden sonra, askeri müdahale politikası ve savunma stratejisiyle hem bölgede hem Suriye'de siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşabilmeye çalışmaktadır. Başka bir deyişle İran, Suriye rejimiyle işbirliği yapmaya devam eden politikası nedeniyle, Suriye'yi bölgedeki tek Arap stratejik müttefiki olarak tutmayı başarmış ve ABD, İsrail ve bölgedeki bölgesel düşmanlar tarafından İran, askeri bir saldırı ve gelecekteki çöküşü varsayımı zor ve imkansız bir proje olarak gösterilmiştir. Öte yandan İran, ekonomik hegemonya projesini hayata geçirerek ve Suriye'de Şii ideolojisinin etkisini artırarak, bölgedeki bölgesel stratejik konumunu her türlü korumayı başarmıştır. Bu da İran'ın bir kez daha bölge ülkelerine siyasi Şii ideolojisi ihraç etmede ana merkez olmaya devam etmesinin yol açmıştır.

Buna ek olarak İran, Ortadoğu'da kendi yüksek ulusal güvenlik ve istikrarını korumak amacıyla, Beşar Esad rejiminin çöküşünü önlemek için bir savunma stratejisi izlemektedir. İran, bu strateji ile ABD ve Avrupa'nın Suriye'ye yönelik dış müdahale ve doğrudan saldırılarını önleyebilmiştir. Öte yandan İran, Suriye'yi bölgesel ve küresel düşman güçlerin işgaline karşı bir savunma barikadı ve güçlü bir direniş haline getirmiş, bu da İran'ın Suriye'deki nüfuzunu ve askeri varlığını artırmasına sebep olmuştur.

Öte yandan Suriye'de protestoların patlak vermesi ve iç sorunların derinleşmesi, bölgedeki diğer bölgesel güçlere doğrudan yansımıştır. Örneğin, Suriye'deki iç durumun kötüleşmesi, İran için tarihi bir rakip güç olan Suudi Arabistan'a altın bir fırsat vermiştir. Suudi Arabistan, İran'ın aksine, Suriye rejimini devirmek için ABD'yi her şekilde desteklemiştir. Bu nedenle, siyasi ve askeri baskılarla Esad'ı iktidarı bırakmaya ve Suriye'de köklü değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Bu amaçla Sünni Selefî grupları silahlandırmayı ve Suriye topraklarında vekalet savaşı vermeyi başarmıştır. Suudi Arabistan, Suriye rejimini devirerek bölgedeki güç dengesini kendi lehine değiştirmek, İran'ın bölgedeki elini kısaltmak, İran'ın Arap ülkelerinin içişlerine karışmasını önünü engellemek, İran ile Suriye arasındaki tarihi ve stratejik ittifakı bozmak istemiştir. Tüm bunlar Esad rejiminin devrilmesi ve Sünni-Selefî bir yönetim rejiminin yükselişle başarılmıştır. Sonuç olarak, bu durum, İran ve Suudi Arabistan arasında bölgede yaşanan sorunları ve çatışmaları derinleştirmiştir.

Bu araştırma kapsamında, Türk devletinin bölgede hâkimiyet ve nüfuz sahibi bir güç olarak rolünün ve statüsünün açıkça dikkate alındığını belirtmek gerekmektedir. Suriye'deki kriz, Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Krizin başlangıcından beri Türkiye, ülkede reform ve değişim yapılması için Suriye rejimini diplomatik girişimlerle ikna etmek istemiştir. Ancak Suriye'deki krizin artan zorluğu ve Suriyeli mülteci dalgalarının Türk topraklarına gelişiyle birlikte, Türkiye'nin ulusal güvenliğine ilişkin endişeler gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Sonuç olarak Türkiye, Suriye rejimine karşı daha sert bir tavır almıştır. Bu nedenle de Türkiye, Suriye içindeki muhalif grupları örgütleyerek Suriye rejimine bir alternatif bulmaya çalışmıştır. Bu da İran'ın sorunlara ve engellere maruz kalmasına ve iki ülke ilişkilerinde durgunluk ve soğukluğa yol

açmıştır. Ancak diğer yandan Suriye topraklarının bölünmesi meselesi ve Suriye'nin kuzeydoğusundaki bazı Kürt güçlerinin ayrılma korkusu ve bunların her iki ülkenin ulusal güvenliğine etkileri, Türkiye ile İran arasındaki iş birliğini ve yardımını sürdürmüştür. Diğer bir ifadeyle, her iki ülke de Suriye topraklarını bölmeyi amaçlayan herhangi bir girişim veya ayrılıkçı projeye karşı olduklarını vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdul'al, Ahmed Amin (2018), "İran u El-Mustenka El-Suri: El-Masalih u El-Mustekbel (İran ve Suriye Bataklığı: Çıkarlar ve Gelecek)", <https://www.noonpost.com/content/23886> (03.04.2020).
- Abdulrazzaq, Hasib (2013), "Al-Cuma Al-Ulla Fi Tarikh Al-Thawara: Asabi' Atfal Der'a Tataliq Al-Şarara (Devrim Tarihinin İlk Cuma Günü: Daraa Çocuklarının Parmakları Kıvılcım Saçıyor)", https://www.orient-news.net/ar/news_show/2522 (22.12.2019).
- Abdulsalam, Aya Yousef (2014), "Asbab Kiyam Thawrat Al-Rabi Al-Arabi (Arap Baharı Devrimlerinin Nedenleri)", **Democratic Arab Center**, <https://democraticac.de/?p=1393> (11.09.2019).
- Abu Mustafa, Suham Fathi (2015), **The Syrian Crisis In The Light of Regional And International Power Balance Change 2011 - 2013, (Bölgesel ve Uluslararası Dengelerin Gölgesinde Suriye Krizi: 2011-2013)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaza, Al-Azhar Üniversitesi, Gaza, <http://hdl.handle.net/20.500.12358/16399> (12.10.2019).
- Abu Shari'a, Muain Abdulaziz Mohmmmed (2017), **The Iranian Interference In the Syrian Crisis And It's Effect On The Arab Region Domination (2011 - 2017), (İran'ın Suriye Krizine Müdahalesi ve Arap Bölgesine Etkisi 2011-2017)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaza, AlAzhar University- Gaza, <http://www.alazhar.edu.ps/arabic/He/files/20150190.pdf> (11.10.2019).
- Acar, Özgen (2011), "Arap Baharı, Prag Baharı...Birleşmiş Milletler Yolunda! Hücredeki Milletvekilleri!", **Cumhuriyet Gazetesi**, <https://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/283454/arap-bahari-prag-bahari> (12.08.2019).
- Arab Center for Research and Policy Studies, (2013), "Tatawrat Al-Mawkid Al-Amariki Min Al-Thawra Al-Suriye (Suriye Devrimi Konusundaki Amerikan Tutumundaki Gelişmeler)", **Doha, Arab Center For Research and Policy Studies**, https://www.dohainstitute.org/ar/lists/ACRPSPDFDocumentLibrary/document_5D3FF132.pdf (22.09.2019).
- Adam, Augustine vd. (2011), "Libya Revolt Of 2011", **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011#info-article-history> (17.12.2019).
- Adami, Ali ve Pouresmaeili, Najmieh (2013), "Saudi Arabia and Iran: The Islamic Awakening Case", **Iranian Review of Foreign Affairs**, 3(4), 153-178.

- Aghayev, Elvin (2013), "Analysis And Background Of The "Arab Spring" In Libya", **European Researcher Series A - International Journal of Social Science**, 39(1-2), 193-198.
- Ahmedi Pur, Zehra vd. (2020), "Vakwi Rekabeti İnan u Tırkiye Der Buhararı Suriye (Suriye Krizinde İnan ile Tırkiye Arasındaki Rekabetin Analizi)", **Geopolitical Quarterly**, 90-120.
- Ahmedi, Hamid ve Kurbanı, Fahima (2015), "Tasir Buhararı Suriye Ber RavabıTı İnan u Tırkiye (Suriye Krizinin İnan-Tırkiye İlişkilerine Etkisi)", **Foreign Relations Quarterly**, 6(3), 7-44.
- Aksoy, Ersin (2016), "Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş'in Rolü", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 2(2), 29-41.
- Al-Astal, Adulkerim Ahmed (2014), **Foreign Policy Of The Regional Powers Towards The Syrian Cricis - Comparative Study: 2011 - 2014**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazza, Al-Aksa Üniversitesi, <https://www.mobt3ath.com/uplode/book/book-18586.pdf> (11.12.2019).
- Al-Jazeera, (2011), "Teselsul Ahdath Al-Thawra Al-Libiya (Libya Devriminin Olay Sırası)", **Aljazeera Net**, [https://www.aljazeera.net/news/arabic/2011/8/22/\(17.12.2019\)](https://www.aljazeera.net/news/arabic/2011/8/22/(17.12.2019)).
- Al-Jazeera, (2014), "Kronoloji: Mısır Devrimi, Hüsnü Mübarek'in 30 Yıl Süren İktidarını Sona Erdiren Devrimin Dönüm Noktaları", **Aljazeera Türk**, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-misir-devrimi> (16.12.2019).
- Al-Jazeera, (2014), "Thawra 25 Yanair... Mhatat u Ahdath (25 Ocak Devrimi .. İstasyonlar ve Olaylar)", **Aljazeera Net**, <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2014/1/25/> (16.12,2019).
- Al-Jazeera, (2016), "Al-Thawra Al-Suriye (Suriye Devrimi)", **Aljazeera Net**, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2016/3/7/> (23.12.2019).
- Al-Jazeera, (2018), "Resad Lihasila El-Deam El-İrani Li-Esad (İnan'ın Esad'a Desteğinin Sonucunu İzleyin)" **Aljazeera Net**, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2018/2/11/%D8%B1%D8%B5%D8%AF-> (05.03.2020).
- Al-Sawair, Selam Ahmed (2017), **Jordanian Foreign Policy Orientation Toward The Crises Arab Spring 2011 - 2017 (Ürdün Dış Politikasının Arap Baharı Krizlerine Yönelik Eğilimleri 2011-2017)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amman, Middle East University.
- Al-Sharqawi, Bakinam (2004), "Al-Siyasa Al-Khariciye Al-İraniye (İnan Dış Politikası)", **Aljazeera Net**, <https://www.aljazeera.net/2004/10/03/> (19.02.2020).
- Al-Shimmery, Vasayif (2012), Riyah Al-Taghir Fi Al-Alam Al-Arabi (2010-2012) Al-Thawra Al-Libiya (Arap Dünyasında Değişim Rüzgarları (2010-2012) Libya Devrimi, Kuveyt, **Kuveyt Millet Meclisi, Çalışmalar ve Araştırma İdaresi ve Araştırmacılar İşleri Bölümü**, [http://www.kna.kw/research/lebia/01.pdf\(22.2.2020\)](http://www.kna.kw/research/lebia/01.pdf(22.2.2020)).

- Al-Shuyukh, Muhamed (2013), “Asbab İndîl'a Thawrat Al-Rabi Al-Arabi”, **Middle East Online**, <https://middle-east-online.com/> (09.12.2020).
- Al-Taii, Husam (2015), “Nazariya Um El-Qurra (İran Um El-Qurra Teorisi)”, **Elaph Web Site**, <https://elaph.com/Web/opinion/2015/7/1024115.html> (18.02.2020).
- Al-zayin, Muhamad Hasan (2013), **Al-Rabia Al-Arabi, Axr Amaliyat Al-Şarkul Al-Awsat Al-kabir, Darul Al-kalam Al-Cedid (Arap Baharı, Son Büyük Ortadoğu Operasyonları)**, Beyrut, Dar AlKalem AlCeid Yayınları.
- Arafat, Mohammed (2013), **Türkiye ve Komşuları**, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Arap Baharı, (2015), “Tarihi Olaylar”, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/arap-bahari-1304> (20.02.2020).
- Asl, Nasser Kashef (2009), **1979 Sonrası İran’ın Ortadoğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Badavi, Tamr (2015), “El-Alakat El-İktisadiyye Beyne İran ve Nizam El-Suri: Muaşirat El-İkhtilal (İran ve Suriye Rejimi Arasındaki Ekonomik İlişkiler: Dengesizlik Göstergeleri)”, **Doha, Al Jazeera Centre for Studies**, <https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/reportsar/documents/20157293552162734Economic-Iran-Syrian.pdf> (20.05.2020).
- Bahrush, Meysam (2017), “İran, Suriye u Maamay Umk Stratijik (İran, Suriye ve 'Stratejik Derinlik' Bulmacası)”, **BBC/Persian**, <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-38730751> (03.01.2020).
- Bakeer, Ali Hussein (2012), “İran’ın Suriye’ye Yönelik Tutumunun Analizi”, **USAK Analiz**, No: 17, Usak Yayınları, Ankara.
- Besen, Yaşar (2019), **Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beshara, Azmi (2013), “Suriye: Derb Al-alam Nahu Al-Huriye Muhawla Fi Al-Tarikh Al-Rahin (Özgürlüğe Doğru Acılar Patikası, Mevcut Tarihte Girişimi)”, **Arab Center For Research and Policy Studies**.
- Brahuyi, Nerjis Khatun (1995), **Isulgerayi İslami İran u Tasiratı Mentikai An (İran İslami köktencilik ve bölgesel etkileri)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tahran, Tehran Üniversitesi.
- Cahfari, Ali ve Abadi, Marzya Yahya (2012), “Berras-i Peyman-i Bağdat: Zeminaha, Athar u Netayic-i An Der İran. Bağdat Paktı: İran'da Bağlamlar, Etkiler ve Sonuçlar”, **Piyame Baharstan**, 17, 183-199, <http://ensani.ir/file/download/article/20131214110138-9483-194.pdf> (06.03.2020).

- Caner, Cantürk ve Şengül, Betül (2018), “Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, 3(6), 45-70.
- Cappelletti, Cristin (2018), **Dynamics Of The Iranian Role In The Syrian Civil War**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Middle East Technical University,.
- Catovic, Semra (2018), “Arap Baharı'nın Bir Başka Yansıması: Bahreyn”, https://www.academia.edu/11007637/Arap_Bahar%C4%B1n%C4%B1n_bir_ba%C5%9Fka_yans%C4%B1mas%C4%B1_Bahreyn (21.12.2019).
- Cazzar, Atta Abdulkhani khamis (2015), **El-Siyasa El-İraniya Ticah El-Thawrat El-Arabiya 2011-2013 (Arap devrimlerine yönelik İran politikası 2011-2013)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Al-Aksa Üniversitesi.
- Cihangir, Murat (2018), “Arap Baharı'nın Yemen'e Ekonomi-Politik Etkileri: Optimist Çizgiden Pesimist Bir Doğrultuya Yönelişin Analizi”, **Turkish Studies**, 13(22), 165-177.
- Cihangiri, Said ve Gurusu, Nasr (2019), “Berresi u Mikayese Siyaseti Kharici İran u Türkiye Der Mevridi Tahvulatı Suriye (Ebad ve Ruyekerdha) (İran ve Türkiye'nin Suriye Gelişmeleri Dış Politikasının İncelenmesi ve Karşılaştırılması (Boyutlar ve Yaklaşımlar)”, **Political Strategy Quarterly**, 2(7), 31-47.
- Cairodar (2015), “Aham Nataic Al-Thwra Al-Tunsiya (Tunus Devriminin En Önemli Sonuçları)”, Cairo Dar, <https://docs.google.com/document/d/11J4zbgvjcl5GrqgI4q01KhE3YIiCJ0iZZSupFKkJJc/edit> (15,12.2019).
- Çona, Ömer (2018), **Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi Vekalet Savaşları**, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Delal, Al-Tucani (2018), “İran u Tasiruha İqlmi Fi Mentiqa Şarkul El-Avsat, (İran ve Ortadoğu'daki Bölgesel Etkisi)”, **Rawabet Center for Research and Strategic Studies**, <https://rawabetcenter.com/archives/60757> (17.02.2020).
- Deniz, Taşkın (2013), “Suriye'nin Durumu, ABD - Rusya ve Türkiye'nin Tutumu”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, (27), 314-332.
- Dersan Orhan, Duygu (2016), “Syrian Crisis as a Proxy War: A New Cold War Started?”, **Akademik Orta Doğu**, 10(2), 91-104.
- Dewlatabadi, Ali Baqrı vd. (2013), “Tahawlat-i Siyasy Suriye: Mabany, Rawand u Pichidegiha (Suriye'nin Siyasi Gelişimi: Temeller, Eğilimler ve Karmaşıklıklar)”, (Cilt 4). **Faslname-i Pejuhaşa-yi Rahburdi Siyaset**.

- Diyab, Yusuf (2017), "Al-Thawra Al-Suriye Bada 6 Sanvat... Min Al-Harrak Al-Silmi İla Al-Taghir Al-Dimografi (6 yıl sonra "Suriye Devrimi" ... Barışçıl Hareketlilikten Demografik Değişime)", **ALSarq AIAwsat**, [https://aawsat.com/home/article/877856/%C2%AB%25\(25.02.2020\).](https://aawsat.com/home/article/877856/%C2%AB%25(25.02.2020).)
- Doğrusözlü, Cüneyt (2013), **Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Domazeti, Riad (2019), "Yemen Raporu: Çöken Devletin Enkazında Barışı Arayan Bir Halk", **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi İNSAMER**, https://insamer.com/tr/yemen-raporu-coken-devletin-enkazinda-barisi-arayan-bir-halk_1717.html (28.12.210).
- Dursunoğlu, Alptekin (2006), "Lübnan Savaşı, Stratejik Hedefleri ve Sonuçları", **Yakın Doğu Haber**, http://www.ydh.com.tr/YD109_lubnan-savasi-stratejik-hedefleri-ve-sonuclari.html (28.11.2019).
- El-Ashkar, Ayman Gad (2016), "Arab Spring - Concepts and Characteristics (Case of Egypt)", **Acta Universitatis Danubius, Relationes Internationales**, 9(2). <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/internationalis/article/view/3675/3801> (12.08.2019).
- El-Fatih, Muhamed Salih (2011), "El-Alakat El-İraniye El-Suriye (İran - Suriye İlişkileri)", **Al Marefa**, <https://www.marefa.org/> (15.08.2019).
- Er, İrfan ve Çelik, Okan (2015), "Arap Baharı'nı Tetikleyen İçsel ve Dışsal Faktörler", https://www.academia.edu/30945368/Arap_Bahar%C4%B1_pdf (11.07.2019).
- Erdem, Gökhan (2017), "Bağılantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", **The Turkish Yearbook of International Relations**, 48, 69-98.
- Erdurmaz, Serdar (2010), "İran- Suriye İlişkileri Nereye Gidiyor?", **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi TÜRKSAM**, <http://turksam.org/iran-suriye-iliskileri-nereye-gidiyor> (28.11.2019).
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Oğuz, Şafak (2015), "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example In Crimea", **Gazi Akademik Bakış**, 9(17), 261-277.
- Farwana, Ahid ve Mazi, Suhayil (2012), **Al-dawr Al-İrani Fi Al-Rbi Al-Arabi: Al-thawra Fi Al-Suriye Nmuzacan (İran'ın Arap Baharı'ndaki Rolü - Örnek Olarak Suriye'de devrim**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Al Azhar University - Gaza, <https://www.academia.edu/5087331/> (15.02.2020).
- Ghorbanee, Ahmad ve Ghorbanee, Mohsen (2015), "Siyaset Harici İran Der Kibale Tahvulate Süriye u Piyamedhaye Mentikayi An (İran'ın Suriye'deki Gelişmelere Yönelik Dış Politikası ve Bölgesel Sonuçları)", **Beşeri Bilimlerde Modern Araştırma Konferansı**, (s. 1-6), Tehran: Viera Sermaye Fikir Yöneticileri Enstitüsü, https://www.civilica.com/Paper-MRHCONF02-MRHCONF02_378.html (14.08.2019).

- Goodarzi, Jubin (2013), "Syria and Iran: Alliance Politics In A Changing Regional Environment", **Ortadoğu Etütleri**, 4(2), 31-54.
- Güleç, Merve Gülçin (2012), "Arap Baharı Nedir?", **TUİÇ Akadem**, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-nedir/> (05.12.2019).
- Gündoğan, Ünal (2016), **İran ve Ortadoğu: 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi**, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Güneş, Nasrettin (2018), "Arap Baharı: Diktatörler Yıkıldı Peki Ya Diktatörlükler?", **İlim ve Medeniyet**, <https://www.ilimvedenedeniyet.com/arap-bahari-diktatorler-yikildi-peki-ya-diktatorlukler.html> (15.12.2019).
- Hamad, Ziyad Yousef (2018), "The Syrian Crisis (2011-2018): A Study of the Positions of Influential Countries Towards It, (Suriye Krizi (2011-2018): Etkili Ülkelerin Buna Yönelik Pozisyonlarının İncelenmesi)", **Journal of Political Trends**, 67-82. <https://democraticac.de/?p=57856> (20.12.2019).
- Hamidi, Sumaya ve Kasimi, Zayineb (2015), "Rahburdi Emniyet-i Kudratha-yi Mentıkhayi İran, Türkiye u İsrail Der Kibali Suriye; 2011-2014 (Suriye Krizine Yönelik İran, Türkiye ve İsrail'in Bölgesel Güçlerinin Güvenlik Stratejisi)", (Cilt 7). **Fesılname-i Mtalat-ı Bidar-i İslami**.
- Hasan, Hasan (2013), "Müslüman Kardeşlerin Suriye'deki Etkinliği", **Haksöz Okulu**, <https://www.haksözhaber.net/okul/musluman-kardeslerin-suriyedeki-etkinligi-6791yy.htm> (25.12.2019).
- Helfont, Samuel (2009), **The Sunni Divide: Understanding Politics and Terrorism In The Arab Middle East**, Center on Terrorism and Counterterrorism at the Foreign Policy Research Institute, Philadelphia.
- Hürseda Haber, (2013), "İslami Uyanış Konferansı'nda Tarihi Mesajlar Verdi", **Hürseda Net**, <https://hurseda.net/dunya/77179-islami-uyanis-konferansinda-tarihi-mesajlar-verdi.html> (03.02.2020).
- Husayin, Mahmud (2018), "Thwrat Al-Rabi Al-Arabi: Limaza Kamat? u Ma Al-Natayic Aleti Tertabat Alayiha? (Arap Baharı Devrimleri: Neden Ortaya Çıktı? Sonuçları nelerdir?)", **Limaza**, <https://www.limaza.com/> (12.09.2019).
- İnat, Kemal vd (2016), "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", **Seta Analiz**, Nr. 148, SETA, İstanbul.
- İsmail, Muhamed (2019), "Tarif Ala Asl İstixdam Mstala "Al-Rabia" Fi Al-Siyasa (Siyasette "Bahar" Teriminin Kökenini Tanımı)", **Al-Yaom Al-Sabi**, <https://www.youm7.com/story/2019/5/27/> (18.09.2019).

- Jabr, Iyan (2015), “Marahil Tatawrat Al-Thawra Al-Suriye (Suriye Devriminin Gelişim Aşamaları)”, **Al-Bayan**, <https://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=4733> (25.12.2019).
- Kazdal, Melih (2018), “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, 1(1), 1-15.
- Kedimi, Ali (2018), “El-Harp Suriye: Nezif İran El-Mustemr (Suriye Savaşı: İran'ın Devam Eden Kanaması)”, **BBC Arabic**, <https://www.bbc.com/arabic/43218721> (03.04.2020).
- Khani, Ali Abdullah (2010), **Nazeriahaye Emniyet (Güvenlik Teorileri)**, Abrar Moaser Yayınları, Tahran.
- Kocatepe, Damla (2017), “Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, 1(2), 67-101.
- Koroğlu, Uğur (2012), **İran’ın Suriye Politikası**, SDE Analiz, Ankara.
- Koshki, Mohammad Sadegh ve Goodarzi, Maryam (2016), “Turkey's Strategic Role in Middle East Developments (Case Study of the Syrian Crisis)”, **3rd International Conference on New Research in Management, Economics and Humanities** (s. 1-11). Batumi, Economics and Energy Association, <https://www.sid.ir/fa/seminar/ViewPaper.aspx?ID=71207> (10.04.2020).
- Lynch, Marc (2011), “Obama’s ‘Arab Spring’?”, **Foreign Policy**, <https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/> (06.12.2019).
- Mahmud, Ali Abdo (2016), “Al-Thwra Al-Tunsiya: Al-Asbab..Awamil Al-Nacah.. Al-Nataic(Tunus Devrimi: Nedenleri, Başarı Faktörleri, Sonuçlar)”, **Cairo: State Information Service, Your Gateway To Egypt**, <https://www.sis.gov.eg/Newvr/34/8.htm> (15.12.2019).
- Manfreda, Primoz (2019), “10 Reasons for the Arab Spring, The Root Causes of The Arab Awakening In 2011”, **Thought Co.**, <https://www.thoughtco.com/the-reasons-for-the-arab-spring-2353041> (09.12.2019).
- Manfreda, Primoz (2019), “What Is the Arab Spring? An Overview of the Middle East Uprisings in 2011”, **Thought Co.**, <https://www.thoughtco.com/definition-of-the-arab-spring-2353029> (08.12.2019).
- Mansuri, Hossein (2010), “Tasiri İnkilabi İslami İran Ber Suriye (İran İslam Devrimi’ nin Suriye’ye Etkisi)”, **Magiran, Risalet**, <https://www.magiran.com/article/2150658> (14.02.2020).
- Massoudnia , Hossein vd. (2018), “Examination of The Islamic Republic Of Iran's Foreign Policy Towards The Syrian Crisis: Challenges and Consequences”, **Journal of Strategic Studies of Public Policy**, 8(28), 125-146.

- Mencütek, Zeynep Şahin vd. (2015), “Devrimsel Süreç Olarak Arap Baharı’nı Immanuel Wallerstein Üzerinden Anlamak”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (22), 01-15.
- Mirzayi, Fatemeh vd (2016), “Buhrane Suriye, İran u Muwazaney Kiwayi Mentikayi u Cihani(Suriye, İran'daki Kriz ve Bölgesel ve Küresel Güçlerin Dengesi)”, **3rd International Conference on Research in Science and Technology. Barlin: Karin Idea Managers Institute**, <https://www.sid.ir/fa/seminar/ViewPaper.aspx?ID=54894> (06.05.2020).
- Mushtaq, Abdul Quadir ve Afzal, Mohammad (2017), “Arab Spring: Its Causes And Consequences”, **Journal of The Punjab University Historical Society**, 30(1). <https://prdb.pk/article/arab-spring-its-causes-and-consequences-7921> (08.05.2020).
- Muslu, Ensar (2012), “Yemen 2011”, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, 1. Baskı içinde (323-358), Açılım Kitap, İstanbul.
- Mzuzi, Abla (2012), “El-Alakat İraniye - Suriye Fi Zilli-l Tehavyülat el-Devliyye el-Rehina (Mevcut Uluslararası Dönüşümler Işığında İran-Suriye İlişkileri)”, [http://theses.univ-batna.dz/index.php/theses-en-ligne/doc_details/2150\(30.06.2020\)](http://theses.univ-batna.dz/index.php/theses-en-ligne/doc_details/2150(30.06.2020)).
- Nac'i, Menal ve Hacac, Amal (2017), **Tasir Muhadadat Dahiliye Ala Sunai Siyasa Hariciye El-İraniye Ticah Mantka Şark El-Avsat, (İç Belirleyicilerin İran'ın Ortadoğu Bölgesine Yönelik Dış Politika Yapımına Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cezayir, Hamma Lakhdar Eloued Üniversitesi.
- Najad, Yazdan Kabiri (2015), “Amaliyate Tufane Sahara: Cange Aval Xhalici Fars(Çöl Fırtınası Operasyonu, ilk Körfez Savaşı)”, **Tehran**, <https://jangaavaran.ir/> (17.04.2020).
- Nejat, Seyyed Ali (2015), “The Strategies of The Islamic Republic of Iran and Saudi Arabia with Respect To The Syrian Crisis, (İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan'ın Suriye Krizine Yönelik Stratejileri)”, **Journal of Foreign Policy**, 28(6), 631-655.
- Net, Muhamed (2015), “Al-Rabi Al-Arabi (Arap Baharı)” **Al-Marefa**, <https://www.marefa.org/> (08.12.2019).
- Niakooee, Seyed Amir ve Haji, Vida (2018), “The Effects of Arab Uprisings on The Relationship Pattern Between Iran and Turkey”, **International Relations Research**, (25), 91-119.
- Norton, Augustus Richard (2007), “The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics”, **The International Spectator Italian Journal of International Affairs**, 42(4), 475-491.
- Okur, Mehmet Akif ve Salık, Nuri (2016), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

- Örtlek, Muhammet (2019), “25 Ocak 2011’in 8. Yıl Dönümünde Mısır”, (1), **Yeni Asya**, https://www.yeniasya.com.tr/muhammet-ortlek/25-ocak-2011-in-8-yil-donumunde-misir-1_485321 (02.12.2019).
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2013), “Suriye Krizinin Kronolojisi”, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-krizinin-kronolojisi> (10.12.2019).
- Özkoç, Özge (2014), “Devrim-Darbe Kışkacında Mısır”, **Ayrıntı Dergi**, <https://ayrintidergi.com.tr/devrim-darbe-kiskacinda-misir/> (11.11.2019).
- Öztürk, Ahmet (2014), “Bahreyn 2012”, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, 1. Baskı içinde (394-395), Açılım Kitap, İstanbul
- Piruz, Bijan (2011), “Bahari Arabi” Kulah Xarbgarayı Ber Ser İnqilabhayı Xawrmıyane (“Arap Baharı” Ortadoğu Devrimlerin Başın Üstünde Batılılaşma Şapkası” **Fars News Agency**, <https://www.farsnews.ir/news/13910316000582/> (05.12.2019).
- Rasekhon, (2009), “Tasiri İnkilabi İslami İnan Ber Suriye (İnan İslam Devriminin Suriye'ye Etkisi)”, **Rasekhon**, <https://rasekhon.net/Article/Show-25030.aspx> (14.02.2020).
- Rauf, Hoda (2019), “Ehmiyeti Guzergah Zemini İnan ta Suriye Beraye İnan (İnan-Suriye Koridorunun Tahran İçin Önemi)”, **Independent Persian**, <https://www.independentpersian.com/node/29221/%D8%AF%DB%8C%D8%AF%DA%AF%25> (12.02.2020).
- Reza Djalili, Mohammad ve Kellner, Thierry (2013), **Arap Baharı Karşısında İnan ve Türkiye**, (Çev Hale Güreli) 1. Baskı, Bilge Sanat Kültür Yayınları, İstanbul.
- Risseeuw, Rafke (2018), “The Syrian-Iranian Nexus: a Historical Overview of Strategic Cooperation”, **Brussels: Brussels International Center for Research and Human Rights**, <https://www.bic-rhr.com/sites/default/files/The-Syria-Iran-Nexus-1.pdf> (18.05.2019).
- Sandıklı, Atilla ve Semin, Ali (2012), **Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye**, Bilgesam, Rapor No 2, Ankara.
- Sarıkaya, Yalçın (2012), “Geçmişten Günümüze İnan: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür”, **Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)**, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_inan_sarikaya_son.pdf (02.03.2020).
- Satlani, Ferhad Derveşi ve Fayazi, Hamid (2017), “Kunqaş-i Der Revabit-ı Tarihi İnan u Suriye: 1946 - 2011 (İnan ve Suriye Arasındaki Tarihsel İlişkiler Hakkında İnceleme: 1946 - 2011)”, (Cilt 1). **Tarihname-i İnkılab**.

- Schiller, Thomas (2011), “Tunisia - A Revolution And Its Consequences. Kas International Reports”, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=85a6986e-47a4-129d-a424-d6e7c2559e49vegroupId=252038 (15.12.2019).
- Selimi, Arman (2015), “Çıra İnan Az Suriye Himayet Mikuned? Çar Delili İstratijik (İnan Suriye'yi Neden Destekliyor? Dört Stratejik Sebep)”, **Alwaght Web Site**, <http://alwaght.com/fa/News/21197/> (29.12.2019).
- Simber, Reza ve Kasımyan, Ruhullah (2014), “Mualafaha-yi Asasi-yi Muhite Emnyet-i İnan u Suriye (İnan ve Suriye Güvenlik Ortamının Temel Bileşenleri)”, (Cilt 9). Fesılname-i Pejuheşhaye Rahburdi Siyaset.
- Sinkaya, Bayram. (2011), “İnan-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, *Ortadoğu Analiz*, 3(33), 38-48.
- Sinkaya, Bayram (2012), “Arap Baharı Sürecinde İnan’ın Suriye Politikası”, (Cilt 53), SETA Analiz., http://file.setav.org/Files/Pdf/20121121171707_seta-arap_bahari_surecinde_inan%E2%80%99in_suriye_politikasi.pdf (20.01.2020).
- Soltaninejad, Ahmad vd (2017), “Interests and Considerations of Regional Powers in Syria Crisis”, *Journal of Political Studies of the Islamic World*, 5(17), 101-130.
- Şen, Gülriz (2012), “İnan ve “Arap Baharı”: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, **Ortadoğu Etütleri**, 3(2), 95-118.
- Şen, Gülriz (2014), “Ruhani Döneminde İnan’ın 'Suriye Savaşı' ve Diplomatik Çözüm Arayışları”, **Ortadoğu Analiz**, 6(63), 66-69.
- Şerifyan, Jamşid vd. (2011), “Tamul u Takabul İnan u Türkiye Der Buharı Suriye (Suriye krizinde İnan-Türkiye Muamele ve Zıtlık)”, **Security Research Quarterly**, 11(38), 139-183.
- Tekek, Murat (2012), “Arap Baharı ve Nedenleri”, **TUİÇ Akademi**, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/> (12.09.2019).
- Telci, İsmail Numan (2012), “Mısır 2011”, **Ortadoğu Yılığ 2011**, 1. Baskı içinde (213-255), Açılım Kitap, İstanbul.
- Uygur, Hakkı (2012), “İnan ve Arap Baharı”, (Cilt 52), **SETA Analiz**, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122110322_seta-iran_ve_arap_bahari.pdf (27.01.2020).
- Wright, Robin ve Baker, Peter (2004), “Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran”, **Washington Post**, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/> (13.01.2020).
- Yaman, Yaman (2018), “Tunus'ta İstikrarın Formülü: Üç Sacayağı”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(1), 19-38.

- Yezdani, İnatulla ve İbrahimi, Talib (2012), “Baztabi İnkilabi İslami Ber Junbuşi İkhwan El-Muslimini Suriye (İslam Devriminin Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi'ne Yansıması)”, **Islamic Revolution Studies**, 9(28), 253-274.
- Yılmaz, Adem (2018), “İzlenen Suriye politikasına dair İran'da Aykırı Sesler”, **Suriye Gündemi**, <https://www.suriyegundemi.com/izlenen-suriye-politikasina-dair-iran-da-aykiri-sesler> (08.03.2020).
- Yılmaz, Adem. (2018), “Suriye'deki Savaş Öncesi İran-Suriye İlişkilerinin Seyri”, **Suriye Gündemi Bölgesel Siyaset Günlüğü. Ankara**. <https://www.suriyegundemi.com/suriye-deki-savas-oncesi-iran-suriye-iliskilerinin-seyri> (28.11.2019).
- Yurdakurban, İsmail (2007), “**Devrim Sonrası İran Dış Politikası (1979-2005)**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selcuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zibaklam, Sadık (2016), “Eger Basi Zulm u Katla, Perçemi Suriye, Rusiya u İran Bayed Leged Kunim (Eğer Tiranlık İle İlgiliyse Suriye, Rusya ve İran Bayraklarını Tekmelemeliyiz)”, **İran Wire**. (Ş. Şehrabi, Röportaj Yapan, <https://iranwire.com/fa/features/19455> (09.03.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Karez Qadir Hama Salih MARGAI, 2000 yılında Makok ve Khallat İlkokulu'nu; 2006 yılında 5 Azar Lisesi'ni; 2010 yılında da Sallahaddin Üniversitesi - Hukuk ve Siyaset Bilimler Fakültesi, Siyaset Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

MARGAI, bekar olup Farsça, Türkçe ve İngilizce bilmektedir.

